

Arkeologia NYT!

2/2007 Näkymiä Salon seudun menneisyyteen

Liitteenä Louhittua 1/2007

Arkeologi NU!

Arkeologia NYT! Arkeologi NU!

2/2007

Salon seudun erikoisnumero

12. vuosikerta

Julkaisija

Turun Maakuntamuseon ystävät
– Åbo Landskapsmusei vänner ry
Arkeologian jaosto
– Arkeologi sektionen
PL 286, 20101 Turku

Puheenjohtaja

Kari Ahtiainen

Pyhäntie 143, 23140 Hietämäki
puh. 044 – 5843107,
s-posti kari.ahtiainen@dnainternet.net

Arkeologian jaoston kotisivut

Internetissä osoitteessa

<http://koti.mbnet.fi/~arkeonyt/>

Arkeologia NYT!

Vastaava päätoimittaja

Markku Lemmetti

Pöksmäentie 12, 23140 Hietämäki,
puh. 050 – 5119720

Toimituskunta

Kari Ahtiainen, Matti Hukki, Heimo
Kumlander, Mia Lempiäinen,
Leif Michaelsson, Eeva Rintama,
Jouni Taivainen, Lauri Viinikkala,
asiantuntijoina tässä numerossa Sari
Mäntylä ja Satu Mikkonen-Hirvonen

Toimitus ja taitto

Kynäniekka/Raija Herrala

Painopaikka

Turun yliopisto, Digipaino

ISSN 1236 – 4827

Vuosikerta 18 €

Tässä lehdessä:

Pääkirjoitus s. 3

Suomusjärven
kivikausi s. 5

... tulee esiin s. 10

Kun Rikala oli
otsikoissa s. 12

Hirdens borg elle hägnade
berg? s. 17

Rikalan tilkuista asiaa s.19

Perniön maisemissa s. 23

Kaivos Kiskossa s.27

Väitös Flemingien naisista s. 31

Kultainen kaularengas s. 32

Markus Hiekkänen
Halikon ja Uskelan kirkoista
s. 34

Muinaisjäännösten hoitoa
Salon seudulla s. 37

Esimerkkinä Lehmiä s. 42

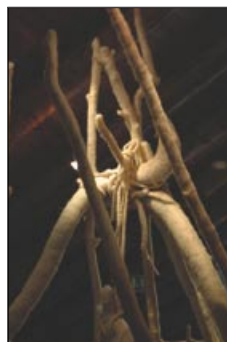
Muistoja s. 44

Käsikirja kivistä s. 46

Skandaalien
arkeologiaa s. 47

Kesän kenttätöitä s. 48

Louhittua-liite s. 49-56

Puheenjohtajalta

Pienten kulttuurikohteiden markkinoinnista

Halikon huiput villan ja saven parissa

Matkalle Etelä-Karjalaan!

Matkan varrella osa 2: Kalliolehtä s. 57

Kansikuva: Näkymä Halikon Rikalanmäeltä, kuva
Museovirasto / Satu Mikkonen-Hirvonen.

Yleisölle tarkoitettu tutustumispäivä Euran Munasaaren kivilautisen asuinpaikan kaivauksilla muutama vuosi sitten. Arkeologian harrastajia oli mukana myös kaivamassa.

Harrastajan kesä

Arkeologianharrastajan kesä on alkanut lämpimänä. Moni on viettänyt talvi-iltojaan kansalais- tai työväenopiston arkeologian kursseilla tai omatoimisesti täydentänyt tietojään. Kesän tullen herää halu päästä soveltamaan tietojään käytännössä. Retkeily tunnetuilla muinaisjäänneksillä opettaa tuntemaan erilaisia muinaisjäännetyypppejä ja myös lukemaan maastoa ja sen muotoja, jotka paljastavat ihmisen siellä aikanaan eläneen ja toimineen. Kesä on myös kasvien opiskelulle otollista aikaa. Kulttuurin seuralaiskasvit, muinais-tulokkaat ja asutuksen indikaattorikasvit antavat oman lisänsä muinaisuuden tutkimiseen.

Tietojen ja kokemuksen karttuessa retkeily maastossa saa uusia ulottuvuuksia, kun silmä alkaa havaita vieraassakin maastossa merkkejä ihmisen varhaisesta toiminnasta. Ennestään tuntemattoman muinaisjäänneksen löytäminen on harrastajan toiveissa päällimmäisenä.

Moni harrastaja viettää osan lomastaan kaivauksilla, joten keväällä tutkitaan innokkaasti listaa kesän kaivauksista; olisi-ko lähiseudulla mahdollisuuksia päästä kaivamaan tai ainakin tutustumaan kaivauksiin. Museovirasto järjestää tä-

näkin vuonna yleisökaivaukset Laitilassa arkeologiakeskus Untamalan toimintana. Sinne voi mennä kaivamaan vaikka vain päiväksi, monelle kun sitoutuminen pidemmäksi aikaa on mahdotonta. Myös eräät opistot järjestävät kesäksi oman kaivauksensa.

Moni on tullut arkeologian pariin kotiseututyön kautta, niin itsekin. Kotiseutuyhdistykset järjestävät monin paikoin retkiä paikkakunnan historiaan ja esihistoriaan. Lomailuseudun retkitarjonnasta saattaa löytyä iloisia yllätyksiä arkeologiankin harrastajalle.

Tänä kesänä Kotiseutuliiton järjestämät valtakunnalliset kotiseutupäivät pidetään Varsinais-Suomessa, arkeologisesti rikkaalla Salon seudulla. Näillä päivillä on runsaasti ohjelmatarjontaa myös esihistoriasta kiinnostuneille. Arkeologia Nyt! -lehden tämä numero onkin Salon seudun esihistoriaan ja sitä hyödyntävään käsityöläisyyteen keskittyvä erikoisnumero. Sen avulla voi perehtyä aiheeseen jo ennen kotiseutupäiviä, jolloin runsaasta tapahtumakirjosta on mahdollisuus rakentaa itselleen antoisa kokonaisuus.

Tapaamisiin Salossa!

Kari Ahtiainen

**VALTAKUNNALLISET
KOTISEUTUPÄIVÄT**
SALON SEUDULLA 9.-12.8.2007

Kotiseutupäivät netissä
www.kotiseutupaivat2007.net

Ei enää varhaisin kausi, mutta

Suomusjärven kulttuuri edelleen käypä käsite

Käsitys varhaisimmasta kivilkautesta on viime vuosikymmeninä muuttunut. Enää ei puhuta Suomusjärven kulttuurista Suomen vanhimpänä asutusvaiheena.

Perinteikästä nimitystä ei kuitenkaan tarvitse heittää kokonaan romukoppaan. Eikä sekään ole mahdotonta, että Suomusjärveltäkin vielä löytyisi merkkejä kaikkein varhaisimmista asuttajista, pohtii intendentti Kaarlo Katiskoski tässä artikkelissa.

Kaarlo Katiskoski

Kun kiinnostus Suomen muinaisuuteen heräsi 1800-luvulla, kohdistui arkeologinen tutkimus ensisijassa esihistorian myöhempiin periodeihin, pronssi- ja rautakauteen. Kyse oli pitkälle kansallisen identiteetin muodostamisen vaatimuksesta. Riittävän arvokas historiantakainen korkeakulttuuri oli löydettävissä kivilkautta nuoremmista maisemassa näkyvistä hautarakenteista.

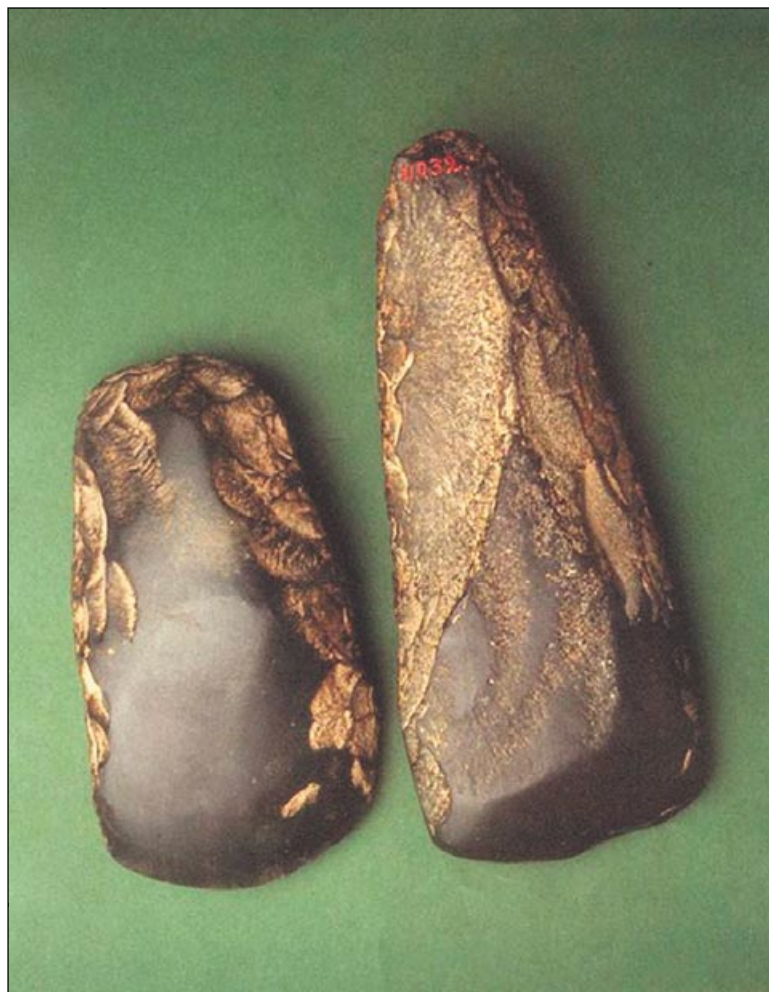
Alkukantaisena pidetty kivilkautinen aineisto ei samassa mielessä herättänyt kiinnostusta, vaikka kivilkautisilla löydöillä olikin oma kiinnostavuutensa ja kuriositeettiarvonsa. Maatalouden tehostumisen ja pellonraivauksen myötä 1800-luvulta loppupuolelta lähtien löytyi suuri määrä kivilkautisia. Kansallisen heräämisen ja kotiseutuaatteen myötä myös näitä muinaisesineitä alettiin järjestelmällisesti tallentaa museokokoelmiin.

Moni museoasiamies oli kansan syvistä riveistä: Suomusjärven ympäristössä todellisia suurkerääjiä olivat Kustaa Suomentähti (Vass) sekä K. Mäkirinne, jotka toimittivat museoiden kokoelmiin satoja esinelöytöjä 1800–1900-luvun vaihteessa.

Kivilkautisiin asuinpaikkoihin kohdistunut arkeologinen tutkimus oli vielä kehittymätöntä ja vähäistä. Kivilkauti miellettiin kulttuurikehityksen alkeelliseksi varhaisvaiheeksi, eikä pienten liikkuvien yhteisö-

jen asuinpaikoilta uskottu saatavan oleellista lisätietoa. Jo 1800-luvulla oli kuitenkin kivilkautisten löytöpaikkojen perusteella mahdollista luokitella esineitä siten, että niiden keskinäinen suhteellinen ikä oli peruspiirteissään määriteltävissä.

Esinetutkimus ja typologia olivat arkeologian ensisijaisena tavoite ja työväline ja ajallista perspektiiviä antoi tiedossa ollut maankohoamisilmiö ja vertailu ulkomaisiin löytöaineistoihin. Kivilkauten suhteellinen kronologia oli muotoutumassa, mutta sen absoluuttinen ajoitus ja aikakauden kulttuurikuva tulisivat oleellisesti tarkentumaan.

1. Suomusjärven tyyppin ns. alkeellisia kirveitä (Pello, Kylmäkoski). Kuva Museovirasto/R. Bäckman

Suomusjärvi arkeologisissa tutkimuksissa ja kulttuurikäsitteestä

Hahmotetut esihistorian vaiheet saivat niitä kuvaavat termsä perustuen niitä luonnehtiviin ominaisuuksiin, kuten tyyli-
piirteisiin tai niihin maantieteellisiin alueisiin, joista kulttuuriin kuuluvia löytöjä oli erityisesti löydetty. 1900-luvun alkuvuosikymmeninä muodostuivat käsitteet kuten kampakeraaminen kulttuuri erilaisine kehitysvaiheineen tai ”asteineen”.

Paikannimen valikoituminen kokonaisen kulttuurivaiheen nimeksi osoittaa, paitsi alueen merkitystä, myös vähäisten tutkimusten keskittymistä alueelle. Näin

varhaiskivikautta maassamme alettiin nimittää juuri Suomusjärven kulttuuriksi pitäjän mukaan, josta oli noihin aikoihin kertynyt kokoelmiin runsaasti kivikautisia löytöjä. Maamme muidenkin osien arkeologisen tutkimuksen vähittäisen kasvun myötä mikään aluenimi kulttuurille tuskin olisi kovin paljon myöhemmin enää tullut kyseeseen.

Somusjärven kulttuuri muodostui jo 1920-luvulla erityiseksi varhaisen kivikauden kulttuurivaiheeksi, jonka tunnusmerkkinä ns. alkeellinen kirves oli jo aiemmin nimetty Suomusjärven tyyppin kirveeksi varhaisen löytöalueensa mukaan (kuva 1).

Ensimmäiset varsinaiset kivikauden tutkimukset käynnistyivät Suomusjärvellä vuonna 1906, jolloin A. M. Tallgren teki pienimuotoisia tutkimuksia Laperlassa. Kylännimen mukaan kulttuurivaiheen vanhinta astetta alettiinkin nimittää Laperlan asteeksi. 1910–20-luvulla alueelle tekivät tarkastuksia kivikauden tutkijat Julius Ailio ja Aarne Europaeus (Äyräpää), mutta kaivauksia – tosin pieniä – alueella tehtiin vasta 1940-luvulta lähtien.

Löydöt tyyteltiin ”alkeellisiksi” ja vanhimiksi Varsinais-Suomessa. Löytöpaikkojen todettiin täällä sijaitsevan lähinnä savimailla ilman tarkkaa liittymistä tiettyyn muinaiseen merenrantalinjaan. Suomusjärvellä niiden todettiin kuitenkin olevan vähintään noin 50 m merenpinnasta ja pääosin noin 60–64 m korkeudella.

Lähiympäristön pitäjissä Kiskossa (”Kiskon aste”) ja Kiikalassa löydöt todettiin kehittyneemmiksi (nuoremmiksi). Varsinais-Suomen historiassaan (1931) Tallgren piti asuinpaikkoja järvasuinpaikkoina, jotka olivat vailla varsinaista asutus- eli kulttuurikerrosta. Löytöpaikkojen yhteisenä piirteenä oli niiden keramiikkottomuus ja kiviesineistö.

Somusjärven kulttuuria luonnehtivia tyyppiesineitä ovat alkeellisen kirveen lisäksi erityisesti liuskekeihäänkärjet ja ns. käyräselkäiset kourutaltat, ns. pallonuijat, pienet hioimet sekä ainakin osittain ns. eteläsuomalaiset tasataltat (kuvat 2-5). Kulttuuria määriteltäessä siinä erotettiin lähinnä kolme ajoitus- ja kehitysvaihetta löytökombinaattien ja sijaintikorkeuksien perusteella. Kolmantena ja ajallisesti Laperlan ja Kiskon asteiden välillä erotettiin ns. Sikunsuon aste Kirkkonummen löytöpaikan mukaan.

Juuri hiotut kiviesineet ovat suurehkoina ja säännöllisen muotoisina kiinnittäneet huomiota peltotöiden yhteydessä. Kulttuurivaihe ajoitettiin 1910–30-luvulla noin 4000–2800 eKr. ja silloisen aineiston poh-

2. Liuskeisia keihäänkärkiä (Varpaisjärvi, Hgin pitäjä, Parikkala, Antrea, Kuortane) Kuva Museovirasto/E. Suominen

3. Käyräselkäisiä kourutalttoja (Sammatti 1, Suomusjärvi 2-5) Kuva Museovirasto/T. Syrjänen

4. Pallonuijia (Suomusjärvi, Salmi) Kuva Museovirasto/B. Johnsen-Welinder

jalta se painottui Länsi- ja Lounais-Suomen alueelle.

Suomusjärven kulttuurin löytöihin kuului alusta lähtien myös kvartsiaineistoa, jota hankalan tyypittelynsä ja kaivaustutkimusten vähäisyyden takia ei aluksi pidetty tärkeänä, mutta jonka merkitys on sittemmin korostunut. Kvartsin hallitsemiseen perustui 1950-luvulla Ville Lupon kulttuurin kivilajiesineiden käyttöä edeltäväksi vaiheeksi esittämä ns. ”Askolan kulttuuri”, jonka ei enää sellaisenaan katsota edustavan erityistä varhaisempaa kulttuurivaihetta.

Vielä 1967 Luho julkaisi monografian ”Die Suomusjärvikultur”, jonka asuinpaikkakuvausten joukossa ei ole itse Suomusjärven kohteita, lähinnä löytöalueen hienosedimenttisten peltojen puuttuvien kulttuurikerrosten takia.

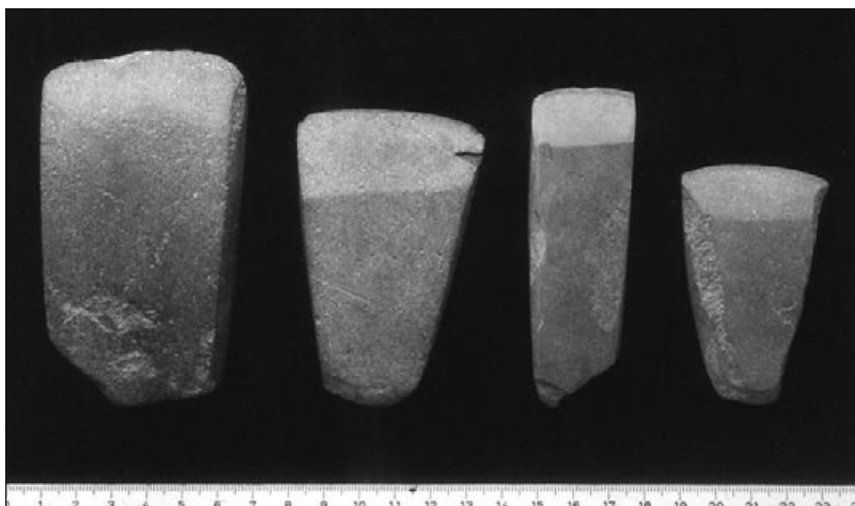
Suomusjärven kulttuuri ja myöhempi arkeologinen tutkimus

Käsitys Suomusjärven kulttuurista ja varhaisemmasta kivikaudesta on sittemmin oleellisesti täydentynyt ja muuttunut. Syynä ovat myöhempien tutkimusten ja kaivausalueiden lisääntyminen, luonnontieteelliset ajoitusmenetelmät ja niiden tarkentuminen sekä tehdyt analyysit.

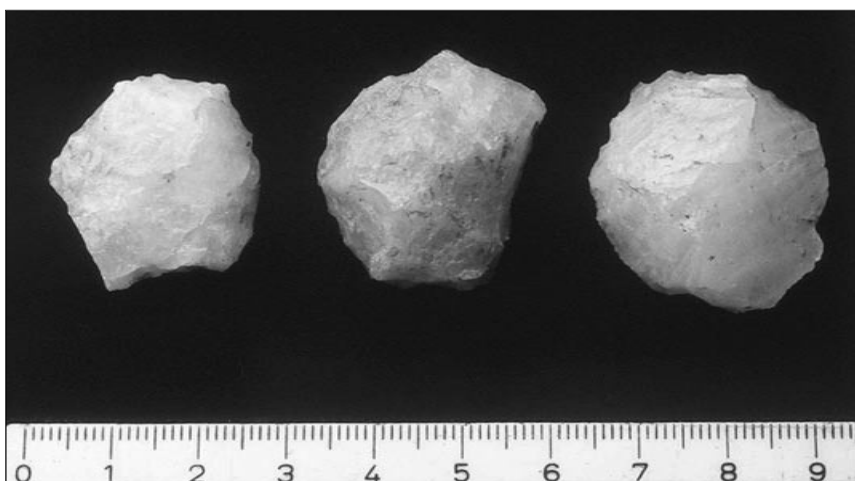
Vähitellen viimeisen jääkauden jälkeistä asutusvaihetta on alettu nimittää esikeraamiseksi tai mesoliittiseksi kivikaudeksi, jolla nimellä arkeologit nykyään jo yleisesti nimittävät varhaiskivikautta. Suomen mesoliittisessa kivikaudessa on vielä, geologisiin Itämerivaiheisiin perustuen, erotettu vanhempi Ancylos- ja nuorempi Litorina-vaihe.

Tiedon kasvun seurauksena on ollut myös kulttuurivaiheiden ajoitusten vähittäinen vanheneminen, joka on ollut tuntuvin juuri varhaisemmissa periodeissa. 2000-luvun alkaessa radiohiiliajoitusten ja niiden kalibroinnin seurauksena varhainen kivikausi voidaan ajoittaa jo noin 8800–5100 eKr., ehkä sitäkin varhemmaksi. Siten varhaiskivikauden loppuvaihekin ajoitetaan nykyään vanhemmaksi kuin Suomusjärven kulttuurin aluksi arvioitu syntyaika, noin 4000 eKr.!

Torsten Edgrenin Lahden Ristolan asuinpaikka-aineiston julkaisemisen jälkeen vuodesta 1984 lähtien on Suomusjärven kulttuurin käsitteestä vähitellen luovuttu puhuttaessa maamme kaikkein vanhimmasta asutusvaiheesta. Varhaisimmat asukkaat saapuivat Baltian tai Luoteis-Venäjän suunnalta jo muutamia vuosisatoja mannerjään vetäytymisen jälkeen vapautuneeseen merelliseen ympäristöön Salpausse-

5. Ns. eteläsuomalaisia tasatallttoja (1-2 Suomusjärvi, Lohja, Kisko)
Kuva Museovirasto/T. Syrjänen

6. Kvartsiesineitä (kaapimia) (Suomusjärvi, Laperla) Kuva
Museovirasto/T. Syrjänen

7. Punamultahauta Vantaan Jönsaksen asuinpaikalla 1970-luvulla. Kuva Museovirasto/T. Seger

län vaiheille.

Ilmaston nopeasti lämmetessä ja maankohoamisen ollessa erityisen voimakasta oli väestön sopeuduttava ympäristönsä antamiin mahdollisuuksiin ja muutoksiin. Tämän pioneerivaiheen arkeologisena merkinä on väestön mukanaan tuoma sä-

letekniikalla tuotettu piiesineistö. Uusissa oloissa oli kuitenkin nopeasti opittava käsittelemään ja siirryttävä käyttämään paikallista kvartsiä esineiden raaka-aineena.

Varhaisvaihe oli pääosin ilman Suomusjärven kulttuurin tyyppiesineitä, mutta alkeellinen kirvestyyppi esiintyy kuitenkin

paitsi varhaisessa (noin 8400 eKr.) Antrean verkkolöydössä, myös pioneeriväestön alkuperäisellä alueella ns. Kundan kulttuurissa. Uudisasutusvaiheen työkalut olivat myös paljolti luu- ja sarviesineitä, mitä osoittavat jo viime vuosisadan alkupuolella löydetty Antrean esineet sekä Kirkkonummen luutuura, esineistö kulttuurin alkupe-
rääalueilla kuten myöhempiin luuesineistö, jota maaperässämme on satunnaisesti säilynyt. Vähitellen piitä korvaavan kvartsi-
työkaluston lisäksi (kuva 6) syntyi uusia Suomusjärven kulttuurin ”kokonaan kotimaisia” esinetyyppejä, kuten liuskekärki ja käyräselkäinen kourutaltta, ilmeisesti luu- ja sarviesineet esikuvinaan.

Ensimmäisen pioneerivaiheen asuinpaikkoja on tällä hetkellä tiedossa ennen kaikkea Lahden seudulta Itä-Suomeen ulottuvalla alueella, mutta varhaisia löytöpaikkoja on myös Keski-Suomesta sekä aivan pohjoisimmasta Lapistakin. Pian vuoden 8000 eKr. jälkeen valtaosa silloisesta merestä kohonneesta Suomesta oli asutettuna.

Varhaisimman pioneeriasutuksen jälkeen kulttuurivaiheiden välille on vaikea vetää ehdottomia rajoja. Suomusjärven kulttuurin ”kotimaisuusvaiheen” aikana tai sen jälkeiseen varhaiseen (kampa)keraamiseen aikaan siirryttäessä monet havaittavat esineelliset ilmiöt ovat vähittäisen ja paikallisen muutoksen tulosta. Vielä varhaiskeraamisen vaiheeseen kuuluvia ovat sellaiset Suomusjärven kulttuurin tai mesoliittisen kivikauden Litorinavaiheen esinetyypit kuin eteläsuomalaiset tasataltat ja kvartsiset viistoteräiset nuolenkärjet.

Varhaisimman väestön siirtyminen maamme oli seurausta ennen kaikkea niistä jääkauden jälkeen nopeasti kasvavista pyyntimahdollisuuksista, joita kohoava maa, matalat merenlahdet ja lukuisat kouroutuvat sisävedet tarjosivat. Asuinpaikkojen palaneina säilyneiden luulöytöjen lajimäärityksissä esiintyvät erityisesti hirvi ja majava, hylje sekä kalat. Ne osoittavat näiden lajien merkitystä, mutta tutkimusten lisääntyessä lajiston laajentuminen on odotettavaa. Hieman myöhemmin on havaintoja linnuista ja koirasta. Väestö on monipuolisesti hyödyntänyt ympäristönsä tarjoamia vaihtelevia erilaisia toimeentulomahdollisuuksia sekä vedessä että maalla, eikä toimeentulo ole voinut ollut yksipuolisen erikoistunutta.

Ilmeisesti varhaisvaiheen asumukset olivat kevyitä siirrettäviä kotamaisia rakenteita, jollaisia on käytetty läpi esihistorian. Asutus oli alkuvaiheessaan harvaa ja

8. Opastaulu valtatie 1:n varrella Suomusjärven Laperlan Ylikylän kivilautisella asuinpaikka-alueella. Kuva Museovirasto

9. Kaivaukset Suomusjärven Mustionsuon NE asuinpaikalla v. 1998 Kuva Museovirasto/S. Leskinen

10. Kaivaukset Laperlan (Anerion) koulun kohdalla v. 1983. Kuva Museovirasto/K. Katiskoski

asuinpaikkaa oli useasti muutettava pyyntikohteiden perässä. Ainakin Suomusjärven kulttuurin myöhäisvaiheeseen kuluu joitakin suurempia osittain maahan kaivettuja asumuksia, jotka erottuvat maanpinnalle painanteina, vaikka asumuspainanteet varsinaisesti kuuluvat vasta myöhempään kivikauteen. Kiinteämmät asumukset ja asuinpaikkojen lisääntyminen osaltaan osoittavat väestönkasvua.

Somusjärven kulttuurin vaiheesta ovat ensimmäiset havainnot hautauksista, yleensä punamullalla käsitellyistä ruumishautauksista, joiden antimia on löydetty mm. kvartsiesineitä sekä luonnon hiomia säännöllisiä pyörökiviä (kuva 7). Aivan lounaisimmasta Suomesta Liedon Tootulan hiekkakuopan mahdollisesti jo tuhoutuneen mesoliittisen kalmiston ja asuinpaikan koekaivauksilta on luuajoitus 7600–7700 vaiheilta eKr. Ajoitus on hautausten ulkopuolelta, mutta se osoittanee myös hautauskulttuurin varhaisinta tunnettua vaihetta maassamme.

Somusjärven kulttuurin merkityksestä ja tulevaisuudesta

Edellä todettiin, ettei Somusjärven kulttuurin käsite ole enää soveliaain maamme varhaisimman asutusvaiheen yhteydessä. Nimitys on kuitenkin ollut pitkään yleisessä käytössä ja esiintynyt mm. koulujen historian oppikirjoissa varhaisimpana asutusvaiheena (kuva 8). Tämänhetkisen arvion mukaan Somusjärven ja sen lähiympäristön löytöpaikat ovat enintään ajalta 8000 eKr. ja siten ehkä 800 vuotta kaikkein vanhimpia asuinsijoja myöhempiä.

Termiä ei kuitenkaan ole syytä kokonaan hylätä, varsinkaan läntisessä ja lounaisessa Suomessa. Kuten todettiin, Somusjärven kulttuurin aikaisilla lounaissuomalaisilla löytöpaikoilla on harvemmin selviä kulttuurikerroksia. Syy on ainakin alueen savi- maissa, joille ei ole aikoinaan muodostunut selviä asumiskerrostumia. Ohuet kulttuurijäljet ovat kynnettäessä kääntyneet olemattomiin ja vain irtaimet löydöt ovat enää kerättävissä pelloilta (kuvat 9-10). Osasyynä on varmaan vähäisten inventointien kohdistuminen samoille peltojen löytöalueille.

Todennäköisesti tarkempi tutkimus muokkaamattomilla metsäalueilla tulee vielä tuomaan oleellisen lisän nykykäsitteeseen Somusjärven kulttuurin vanhalle ydinalueellakin. Järjestelmällinen inventointi aiempaa tutkimusta korkeammilla alueilla tuo oletettavasti tietoomme varhaisempaa, samaan tai lähes samaan varhaismesoliittiseen vaiheeseen kuuluvaa asutusta Lounais-Suomessa, mitä kaakos-

sa ja idässä olevat asuinpaikat osoittavat. Merkinä tästä voi pitää aivan viime vuosina tehtyjä inventointihavaintoja Lounais-Hämeen varhaisimmista asutusvaiheista.

Varhaisimmat asuin- ja leiripaikat löytyvät korkeiden kalliolakien välisiltä suojaisilta hiekan tai hienomman maa-aineksen kasaantumiskohdilta tai ehkä laajempien hiekka- ja moreenialueiden suo-

Lähteitä ja kirjallisuutta Somusjärven kulttuurista ja maamme kivikauden varhaisvaiheista:

Museoviraston arkeologian osaston topografinen arkisto

Edgren, Torsten 1984. Kivikausi. Suomen historia 1, 8-97. Espoo.

Jussila, Timo, Kriiska, Aivar ja Rostedt, Tapani 2006. Varhaismesoliittisesta asutuksesta Koillis-Savossa – alustavia tuloksia Juankosken Akonpohjan Helvetinhardanpuron asuinpaikan kiviaineistosta. Arkeologipäivät 2005, 50-61. Suomen arkeologinen seura. Hamina.

Kankaanpää, Jarmo & Rankama, Tuija 2006. Säleitä ja säletekniikkaa Utsjoen Vetsijärveltä. Arkeologipäivät 2005, 118-131. Suomen arkeologinen seura. Hamina.

Luho, Ville 1956: Die Askola-Kultur. SMYA 57. 1956 (suomeksi Askola-Kulttuuri. Askola-Seuran julkaisuja I. Porvoo. 1957).

Luho, Ville 1967. Die Mittel- und spätneolitische Zeit in Finnland. SMYA 66.

janpuolilta. Tullaanko näiltä mahdollisesti löytyviltä lounaissuomalaisilta asuinpaikoilta löytämään varhaisimman pioneerivaiheen piiesineistöä, jää nähtäväksi. Voidaan kuitenkin ajatella, että Somusjärven kulttuurikäsitteen vanhan merkityksen kautta seudun asutuksen pioneerivaiheen metsästykselle olisi oma erityinen tilauksensa.

Matiskainen, Heikki 1988. Studies on the chronology, material culture and subsistence economy of the Finnish Mesolithic, 10000-6000 b.p. Iskos 8.

Pesonen, Petro 2005: Sarvingin salaisuus – Enon Rahakankaan varhaismesoliittinen ajoitus. Muinaistutkija 2/2005, 2-13.

Schulz, Hans-Peter 1996. Pioneerit pohjoisessa. Suomen varhaismesoliittinen asutus arkeologisen aineiston valossa. Suomen museo 1996, 45.

Takala, Hannu 2004. The Ristola Site in Lahti and the Earliest Postglacial Settlement of Soth Finland. Lahden museo, Gummerus 2004. (Lahden Ristola ja Etelä-Suomen varhaisin asutus. Lektio. Muinaistutkija 1/2005, 36-40).

Takala, Hannu, Kankaanpää, Jarmo & Rankama, Tuija 2006. Suomesta löytyneet jälkiväyryläiset piikärjet ja mesolitikumin tutkimus. Muinaistutkija 2/2006, 26-35.

Tallgren, A. M. 1931. Varsinais-Suomen historia I. Esihistoria. Turku.

Yleisökaivaus kivikauden asuinpaikalla

Kesällä 2007 järjestetään yleisökaivaukset kivikautisella asuinpaikalla Somusjärvellä. Yleisökaivaukset järjestetään 1. – 10.8. Kaivauskohteita on kaksi, toinen Somusjärven taajaman tuntumassa Aneriojärven rannalla, toinen lähellä ykköstietä.

Osallistua voi jokainen asiasta kiinnostunut, joko koko kaivausajan tai lyhyemmän jakson, eikä aiempaa kokemusta edellytetä. Alle 18-vuotiailla osallistujilla pitää olla holhoojan suostumus ja alle 12-vuotiaat voivat osallistua aikuisen kanssa.

Kerralla kaivamaan mahtuu 10 - 15 henkilöä. Joka päivä kaivetaan klo 9 - 15.

Kaivausten vetäjä on arkeologi Eeva Raike. Hänen apunaan toimivat arkeologi Hannele Lehtonen ja arkeologian opiskelija Mikko Helminen.

Osallistuja saa opetuksen, työvälineet käyttöönsä, ohjauksen ja todistuksen sekä kahvit/teet ruokaisine leipineen.

Kauempaa tuleville on saatavissa maajoitusta muonitusmahdollisuuksineen esimerkiksi Muurlan Opistosta.

Ilmoittautua voi tässä vaiheessa joko marja-leena.andelmin@somusjarvi.fi tai p. 044-338 2830. Paikat varataan ilmoittautumisjärjestyksessä.

Lisätietoa, mm. osallistumismaksut, Somusjärven kunnan sivuilla osoitteessa www.somusjarvi.fi/palvelut/kirjasto-ja-kulttuuritoimi. Ilmoittautujat saavat lisäohjeita myöhemmin.

Oma tapahtuma ala-asteikäisille

Yleisökaivausten yhteydessä järjestetään ala-asteikäisille lapsille ja nuorille oma Viikonloppu arkeologina -tapahtuma 4.-5.8.

Kahden päivän mittainen tapahtuma on leikkimielisempi ja lapsille sovitettu tapa tutustua arkeologiseen tutkimukseen. Vetäjänä toimii arkeologi Heini Ynnilä.

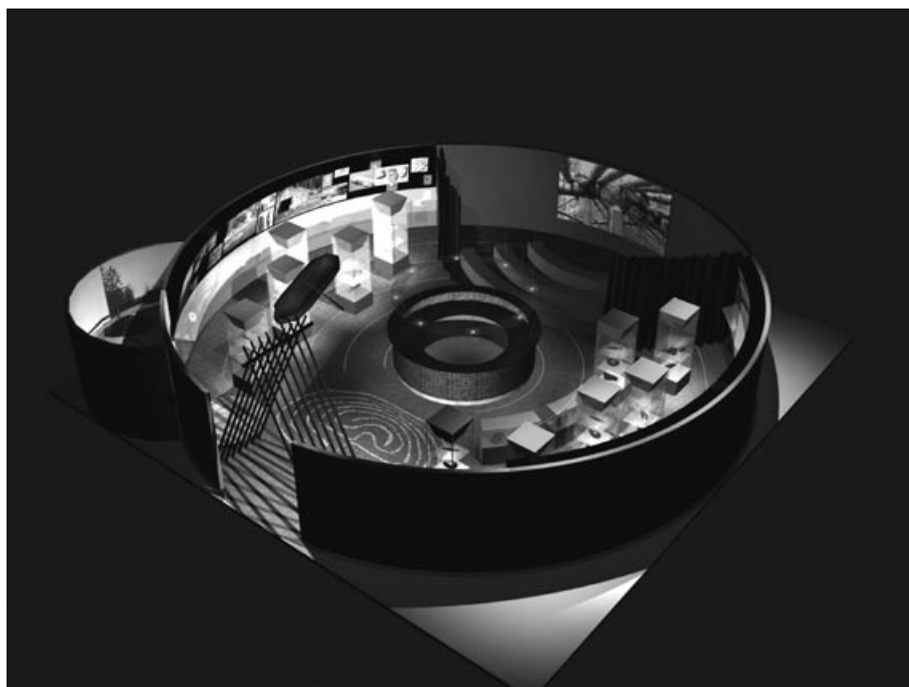
Salon seudun kivikautisia asuinpaikkoja tutkitaan yleisökaivauksin

Suomusjärven kivikausi esiin

Suomen kivikauden varhaisinta asutusajanjaksoa kutsuttiin pitkään Suomusjärven kulttuuriksi (n. 8400–5100 eKr.). Mitä kivikaudesta Suomusjärvellä tai Salon seudulla on nähtävissä?

Muistoina kivikaudesta seudulla on vain joitakin esineitä kotiseutumuseoissa sekä Suomusjärvellä Valtatie 1:n varrella seisova Museoviraston ja kunnan teettämä pieni taulu. Ja hyvin useasti ihmiset sijoittavat mielessään Suomusjärven Suomussalmen paikalle.

Tulevaisuuden toiveissa on upea Kivikausikeskus uuden moottoritien varteen. Lisää tietoa alueen kivikaudesta hankitaan tästä kesästä lähtien yleisökaivauksilla.

Liikenneaseman yhteyteen rakennettava Kivikausikeskus voisi olla vaikka tällainen. Luonnos Suunnittelukeskus Oy.

Marja-Leena Andelmin

Kivikautisia irtoesineistöjä Salon seudulta ja etenkin Suomusjärvellä on Museovirastoon toimitettu satoja. Kaivauksia kivikautisilla asuinpaikoilla on kuitenkin tehty hyvin vähän. Kivikauteen perustuva monipuolinen toiminta valittiinkin mukaan Kiikala-Kisko-Suomusjärvi -ryhmän kulttuuristrategiaan.

Suomusjärvellä 2002 perustettu kulttuuriyhdistys ja kunta ryhtyivät yhdistyksen aloitteesta yhdessä ajamaan Suomusjärven kulttuurin esillepanoa tulevan moottoritien tuntumaan. Näin tehtäisiin Suomen esihistoriaa ja Suomusjärveä tunnetuksi.

Asiaan laajemmin perehdyttäessä todettiin, että koko Salon seudulla on inventointien mukaan tiedossa lähes 300 kivikautista asuinpaikkaa. Pääosin ne ovat saaneet pysyä näkymättömissä ja tietämättömissä.

Kivikausikeskuksen perustamisen ja kivikauden monipuolisen hyödyntämisen perusedellytyksiä alettiin tutkia vuonna 2005. Suomusjärven kunta teetätti ensin esiselvityksen ja sitten vielä tarkentavan jatkoselvityksen. Siinä Suunnittelukeskus Oy

kehitti kivikausikeskukselle toteutustapa- vaihtoehtoja ja teki valitulle vaihtoehdolle luonnoksia ja kannattavuuslaskelman.

Molempien selvitysten julkinen rahoitus on saatu Alueellisesta maaseudun kehittämisohjelmasta ALMAsta. 10 %:n yksityisrahoitusosuuden on maksanut Suomusjärven kulttuuriyhdistys ry.

Lopputuloksena kivikausikeskusajatukseen taakse saatiin periaatteessa koko Salon seutu. Jatkokehittely annettiin Salon Seudun Kehittämiskeskukselle.

Tiehallinto julkisti 22.1.2007 moottoritien Suomusjärven liikenneaseman toteuttajat, jotka ovat Hesburger ja Teboil. Liikenneaseman suunnitelmiin sisältyy kivikausikeskus.

Lisätietoa yleisökaivauksin

Jotta seudun kivikaudesta saadaan lisätietoa, viisi kotiseutu- ja kulttuuriyhdistystä (Kiikala-Seura ry, Kisko-Seura ry, Muurlan Kotiseutuyhdistys ry, Salo-Uskelan Seura ry ja Suomusjärven kulttuuriyhdistys ry) päätti ryhtyä yhteiseen tutkimus-

hankkeeseen.

Tavoitteena on saada tutkittua joitakin kivikauden asuinpaikoista arkeologisiin yleisökaivauksin. Hankkeesta sovittaessa tiedettiin, ettei Museovirastolla ollut resursseja kaivausten toteuttamiseen. Toisaalta kiinnostus menneisyyteen on kasvanut ja toteutettuihin yleisökaivauksiin on riittänyt halukkaita.

Kaivauksilla työryhmä haluaa myös herättää niin asukkaiden kuin median huomiota ja kasvattaa laajempaan kiinnostusta kivikauteen ja arkeologiaan. Näin luodaan pohjaa myös kivikausikeskuksen toiminnalle ja tuotetaan sille aineistoa. Siellä voitaisiin esitellä myöhemmin tätä arkeologista tutkimusta, sen yleisökaivauksia tutkimustapana sekä mahdollisia löytöjä.

Seudun matkailuelinkeino on puolestaan ilmoittanut kaipaavansa esihistoriallisia matkailukohteita. Tutkimushankkeen toivotaan tuottavan myös tällaisia tuloksia.

Muurlan Opisto voi kesäisin tarjota kaivauksiin osallistuville majoitus- ja ruokailupalveluja. Se suunnittelee myös ottavansa ohjelmaansa monimuotoisia kursseja arke-

ologiaharrastajille. Muurlan Opiston arkeologian ja esihistorian kurssit ja tutkimuksen yleisökaivaukset täydentäisivät toinen toisiaan.

Yhteinen tutkimushanke useamman yhdistyksen kesken ja yleisökaivauksin tutustuttaa ihmisiä toisiinsa, lisää yhteistyötä ja jakaa vapaaehtoistyötaakkaa, niin että pitkäjänteinen tutkimus voidaan toteuttaa.

Kaivaukset

Tavoitteena on tehdä tieteellisiä tutkimuksia viiden vuoden aikana Salon seudun eri kunnissa.

Kaivaukset kestävät kesässä kaksi viikkoa. Yleisökaivauksilla voi työskennellä yhtä aikaa noin 10 henkilöä. Kaivauksiin osallistumattomillakin on mahdollisuus tutustua arkeologiseen työskentelyyn ja kivi-kautisiin kohteisiin.

Kesällä 2007 tehdään tutkimuksia jollain Suomusjärven kulttuurin asuinpaikalla Suomusjärvellä. Salon kansalaisopiston Suomusjärven opetusohjelmassa oli ke-

vällä 2007 ”Kivikauden arkeologiaa” –luentosarja. Lisäksi aloite tutkimushankkeesta tuli Suomusjärven kulttuuriyhdistyksestä ja Suomusjärvi on valinnut kivikauden teemakseen elokuussa Salossa järjestettävälle valtakunnallisille kotiseutupäiville.

Tämän kesän kaivaukset ovat kaikille harrastajille avoimet. Seuraavien vuosien kaivaukset on tarkoitus suunnata eri kohde-ryhmille ja kaivauskohteet kronologisesti seuraavilta kivikauden aikajaksoilta.

Kaivausten vetäjänä toimii FM Eeva Raike (Maisemantutkimuksen päätoiminen tuntiopettaja, arkeologi). Hänen apunaan ovat FM Hannele Lehtonen (Museoviraston tutkija, arkeologi) ja fil.yo Mikko Helminen (arkeologian opiskelija).

Kukin työryhmään kuuluva yhdistys ottaa päävastuun kaivauksjärjestelyissä avustamisesta, koordinoinnista, tiedottamisesta ja markkinoinnista sinä vuonna, jolloin kaivaukset järjestetään sen kotikunnassa. Kukin yhdistys järjestää myös sen vuoden kaivausten koordinoijan ja hallinnosta vastaavan.

Yhdistykset hoitavat käytännön tehtäviä yhdessä ja yhteistyössä kaivausten vetäjien ja kuntien kanssa.

Tiedottaminen ja markkinointi nähdään hankkeen onnistumisen kannalta tärkeäksi. Tiedottamiseen on yhteistyökumppaniksi lupautunut Muurlan Opisto, jonka kaksi opiskelijaa tekevät hankkeelle omat kotisivut. Muuten tietoa kaivauksista levitetään mahdollisimman paljon maksuttomia kanavia käyttäen varojen niukkuudesta johtuen.

Vuoden 2007 kustannusarvio on yhteensä noin 12 000 euroa. Suomen Kulttuurirahaston Varsinais-Suomen rahasto on myöntänyt 9 000 euron apurahan, joka kattaa hankkeen arkeologisen osuuden. Suomusjärven kunnalta kulttuuriyhdistys saa avustuksen, jolla voidaan kattaa osa hankkeen tiedottamisen, markkinoinnin ja hallinnoinnin kustannuksista. Varoja yritetään kerätä vielä lisää, jotta hanke voidaan toteuttaa mahdollisimman pitkälle suunnitelman mukaan.

Näyttely kesän ajan

Kaksi kansanmiestä uranuurtajina

Somusjärven kulttuuri -nimitys perustuu paljolti kahden somusjärveläisen kansanmiehen, Kustaa Suomentähden ja Kustaa Mäkirinteen, elämäntyöhön. He molemmat olivat innokkaita kiviesineiden keräilijöitä ja toimittivat niitä saadottain Kansallismuseota edeltäneelle Muinaistieteelliselle toimikunnalle.

Vuonna 1912 edesmennyt Suomen-tähti toimitti tutkittavaksi ja talletettavaksi yli 300 esinettä ja hänen työtään jatkanut Mäkirinne jopa noin tuhat esinettä. Kaikki eivät olleet heidän omia löytöjään, sillä asian tultua tunnetuksi myös muut alueen asukkaat alkoivat toimittaa heille löytämiään esineitä. Lopputuloksena Kansallismuseon suojiin kertyi huomattava kokoelma seudun kivilautista esineistöä.

Somusjärven kotiseutumuseossa on kesän ajan esillä Kustaa Suomentähden

ja Kustaa Mäkirinteen elämäntyöstä kertova näyttely, jonka on koonnut kansatie-tilijä Tiina Ynnilä.

Esillä on mm. valokuvia ja aikalaisten muisteluja näiden kahden miehen toiminnasta sekä jotakin Mäkirinteen museolle lahjoittamia käyttöesineitä.

Museoviraston lahjoituksena esillä on vitriinissä myös parisenkymmentä miehen keräämää kivikauden esinettä.

Somusjärven museo sijaitsee vanhassa viljamakasiinissa Somusjärven kirkkoa vastapäätä, ja se on avoinna sunnuntaisin 12-15. Lisäksi museo on avoinna kotiseutupäivien viikonloppuna 11.-12.8. klo 10 - 16.

Käynnistä muulloin voi sopia kulttuurisihteeri Terhi Sinnelän kanssa, puh. 0440-388 834, ja 9.-29.7. kirjastonhoitaja Tarja Pasasen kanssa, puh. (02) 738 8820 ti ja to klo 14 - 19 sekä ke ja pe klo 13 - 17.

Kustaa Mäkirinne. Kustaa Suomentähdestä ei ole tiedossa valokuvia.

Kaivauksia "kuolleessa kaupungissa"

Jorma Leppäahon tutkimukset Rikalanmäellä 1950-luvulla

Kaivaukset käynnissä Rikalanmäellä. Baskeripäinen herra on kaivausten johtaja, arkeologi Jorma Leppäaho. Kuvassa myös mukana kaivauksilla työskennelleet kalmiston löytäjät August ja Aarno Tuominen. Oikealla näkyy nk. "Erä-Eskon pömpeli". Kuva Aino Nummilian arkisto.

Halikon Rikalanmäki lähiympäristöineen on monin tavoin kiehtova alue. Se on rikas niin esihistorialtaan kuin historialtaan ja olennainen osa Halikonjokilaakson kulttuurimaisemaa.

Esihistoriallisia löytöjä alueelta on jo kivikauden lopulta, noin neljäntuhannen vuoden takaa. Merkittävin ja löytörikkain aika on kuitenkin rautakauden loppupuoli, johon ajoittuu useita muinaisjäännöksiä.

Sari Mäntylä

Tänä päivänä Halikon kunta omistaa Rikalanmäestä keskeisen osan ja muinaisjäännösalue on rauhoitettu muinaismuistolain nojalla. Viime vuosina Halikon kulttuuritoimi on tehnyt paljon panostuksia esihistorian esille tuomisessa mm. uusimalla muinaispolun opastetaulut, julkaisemalla uuden käsiesitteen, avaamalla Miekka – Menneisyys – Maisema -perusnäyttelyn ja julkaisemalla samannimisen kirjan.

Aluetta ja sen upeaa ketokasvillisuutta hoidetaan mm. niittämällä ja laiduntamalla; Rikalan alue on ollut Museoviraston muinaisjäännösten hoitoyksikön maisemanhoitokohteena vuodesta 1994 lähtien. Mäen lounaispäässä kohoavat Viurilan kartanon

entiset tallirakennus ja kärryvaja, joissa on näyttelytiloja, käsityöläisten pajoja, krouvi ja kesäteatteri. Rikalanmäki onkin yksi Halikon tärkeimmistä matkailukohteista.

Tunnetuin alueen muinaisjäännöksistä on Rikalanmäen keskiosassa sijaitseva rautakauden lopulle, 1000- ja 1100 -luvulle, ajoittuva ruumiskalmisto. Sen monipuolinen ja rikas löytöaineisto, erityisesti miekat, kiehtoivat niin kaivausten aikana kuin vielä tänä päivänäkin. Jorma Leppäahon 1950-luvulla suorittamat kaivaukset muodostavat yhden mielenkiintoisen kerroksen alueen historiassa. Artikkelissa lähestytään kaivauksia Leppäahon kaivauskertomuksen, lehtijuttujen ja aikalaismuistelujen kautta.

"Kaksi hautaa päivän valoon jälleen Halikossa"

Rikalanmäen ruumiskalmisto löytyi kesäkuun lopulla 1950, kun maanviljelijä August Tuominen teki poikansa Aarnon kanssa navetan rakennustöitä tontillaan keskellä Rikalanmäkeä. Tuominen oli Viurilan kartanon työmiehiä ja oli saanut rintamamies-tontin Rikalasta.

Perustusojien kaivaus oli jo hyvässä vauhdissa, kun Tuomiset lapioineen yllättäen törmäsivät kolmeen miekkaan. August Tuominen keskeytti työt ja kiiruhti puhelimeen silloisen Säästöpankin konttoriin. Pankinjohtaja Frans Nummila otti yhteyttä Helsinkiin nykyisen Museoviraston edeltäjään Muinaistieteelliseen toimikuntaan.

Toiminta oli varsin ripeää, sillä vielä sa-

mana iltana oli Nummilan tytär Aino juna-asemalla vastassa esihistorian osaston intendenttiä, arkeologi Jorma Leppäaho. Nähtyään esineistöä ja tehtyään joitakin koetutkimuksia, Leppäaho vakuuttui Rikalanmäellä olevan ”ristiretkien ajan suurmalmisto, samanlainen kuin esim. Perniön Yliskylä ja Maskun Humikkala”. Tuomiselle annettiin rakennuskielto sekä ilmoitus, että Muinaistieteellinen toimikunta korvaa hänelle viivytyksestä aiheutuneet vahingot.

Leppäaho suoritti paikalla tutkimuksia kaikkiaan neljässä periodissa vuosina 1950-51 ja 1953. Tutkimusten aloittaminen osoittautui ongelmalliseksi, koska esihistoriallisen osaston tutkimusmäärärahat olivat siltä vuodelta lopussa. Rakennuskiellon yläpitokin todettiin kalliiksi, joten asiassa käännyttiin Valtioneuvoston puoleen. Perustusoista poimittu esineistö kun osoitti Rikalan tutkimisen tärkeyden. Koska tietoa tutkimusten aloittamisesta ei kuitenkaan ollut, kehoitettiin Tuomista luomaan perustusoajat umpeen.

Lisäongelmia aiheutti Tuomisten karja, joka oli saatava syksyksi suojaan ja tästä oli rakennuskiellon vuoksi Muinaistieteellinen toimikunta vastuussa. Erinäisten vaiheiden jälkeen Halikon kunta syksymmällä pakkomajoitti karjan kreivi Armfeltin omistamiin Rikalanmäen tallirakennuksiin, huolimatta kreivin vastustuksesta. Heinäkuun lopulla Opetusministeriö ilmoitti anotun tutkimusrahoituksen myöntämisestä – se tosin osoittautui aliarvioituksi.

Varsinaiset kaivaukset päästiin aloittamaan heinäkuun lopulla 1950. Kaivauksen alkuvaiheita painoi kiire ja tutkittavan alueen suuruus. Valtionarkeologi olikin evästänyt Leppäaho ”tinkimään aikaa vievistä kaivausmetodeista, jos olosuhteet niin pakkottaisivat”. Alueen vastaiseen säilymiseen liittyvät pulmat alkoivat helpottaa, kun Halikossa heräsi ajatus alueen lunastamisesta rauhoitetuksi puistoksi. Kustannukset jakaantuivat seurakunnan ja kunnan kesken. Syyskuun alkupuolella asia alkoi varmistua ja Leppäaho saattoi hellittää ja tarkastella ”kalmistoa ja siihen liittyviä probleemoja enemmän tieteen vaatimusten mukaisesti”.

Loppuun käsitellyksi lunastus tuli marras-joulukuun vaihteessa 1950 ja Tuomiselta lunastettiin kalmistoa huomattavasti suurempi alue. Leppäaho kehuu miten Tuominen suhtautui ”kiitettävän kärsivällisesti ja ymmärtäväisesti koko pitkävetiseksi venyvään Rikala-kysymykseen”. Halikon Museo- ja Kotiseutuyhdistys sekä tuntematon yksityishenkilö lahjoittivat lisäksi kaivausten toteuttamiseen merkittävät summat

Lehdistö seurasi kiinnostuksella vuoden 1950 kaivauksia ja Aamulehti raportoi kaivausten edistymisestä lähes päivittäin. Kuva Eero Kivikoski.

”Keskellä ikivanhaa asutus- ja viljelysalueetta kohoaa Halikon kuuluisa Rikalanmäki Maasto on seudulla kumpuilevaa viljelyslakeutta, muinaista merenpohjaa, jota syviin uomiinsa kaivautuneet vähävetiset joet halkovat. Viljavainioilla on ruis jo kypsynyt korjattavaksi. Vainiot kertovat sukupolvien uutterasta aherruksesta. Kaikessa on vaurauden ja vanhan kulttuurin leima”. Aamulehti 4.8.1950. Kuva Sari Mäntylä.

rahaa. Loppujen lopuksi koko suunnitellun navettarakennuksen alue saatiin tutkittua.

Kaivausten alussa avattiin jo kertaalleen umpeen luodut perustusoajat ja maa seulottiin. Kun tänä päivänä katsoo esineitä, ei voi kuin ihmetellä, että tästä moninkertaisesta maansiirrosta säilyi hyväkuntoisina hauraitakin esineitä ja tekstiilijäänöksiä. Tuomiset olivat ehtineet kaivaa jo 68 metriä n. 60 cm leveää ja n. 70-80 cm syvää ”betonijoa” ennen Leppäahon saapumis-

ta. Varsin suurta tuhoa oli valitettavasti ehtinyt tapahtua; useita hautoja oli tuhoutunut osittain tai kokonaan. Noin 20 % löydöistä onkin ojista poimittua tai seulottua. Aluksi tutkimukset kohdistettiin navetan perustusten alueelle, jota n. 18 x 8 metrin aluetta Leppäaho nimittää ”varsinaiseksi kaivausalueeksi”. Hautoja Leppäaho on numeroinut kaivausraporttiinsa kaikkiaan 47 kpl sekä mainitsee vielä joitakin epävarmoja / tuhoutuneita hautauksia.

Myöhemmin tutkimuksia laajennettiin myös rakennuksenperustan ulkopuolelle ts. alueelle, jonne oli tarkoitus rakentaa navetan ja tallin lantala. Edelleen Leppäaho teki kaksi koekuoppaa selkeästi rakennettavan alueen ulkopuolelle, osin myös kartoit- taakseen kalmiston laajuutta. Toisesta kuo- pasta ei löytynyt mitään, mutta toinen osui hautaukseen, josta löytyi kuuluisa Gicelin- miekka.

Kuten kaivauksilla yleensä, voivat mo- net seikat aiheuttaa hankaluksia. Kova sade haittasi ajoittain kaivamista ja havain- tojen tekoa. Leppäaho kuvaa suurella in- nostuksella ylioppilas Aarni Erä-Eskon ter- vapahvista rakentamaa suojaa, ”Erä-Eskon pömpeliä”, joka oli kevyt, siirrettävä, ter- vapahvilla päällystetty katos. Sillä suojat- tiin kulloinkin kaivettava hauta auringolta tai piirrettiin sen suojassa karttaa sateel- la jne. Tällaista laitetta Leppäaho kirjoitti suositteluvansa käytettävän kaikilla suuril- la kaivauksilla. Maa kalmiston kohdalla oli ilmeisimmin karkkaa, eivätkä hautojen rajat näkyneet selvästi; tästä on kaivausker- tomuksessa mainintoja useaan otteeseen. Hautojen päällä olleet kiveykset hidasti- vat kaivausta. Joskus sattui myös inhimil- lisiä erehdyksiä: haudan kartta jäi piirtä- mättä, kun Leppäaho ei ollut paikalla, tai kokematon kaivausmies saattoi vahingoit- taa löytöä.

Pensseleitä ja lehtimiehiä

Työvoimaa kaivauksille saatiin omas- ta kunnasta, sillä koululaisia ja opiskeli- joita värvättiin aputyövoimaksi. Leppä- aho lieenee tuntenut huolta navetanteon keskeytymisestä ja halusi myös Tuomisen kaivauksille, jotta tämä saisi palkkaa. Myös Aarno Tuominen oli mukana vuoden 1950 kaivauksilla ja mm. piirsi karttoja. Tarinan mukaan August Tuominen tuli ensimmäi- senä päivänä töihin mukanaan lapio, jos- ta Leppäaho oli kauhuissaan ja Tuomisen piti vaihtaa tilalle ”lusikka ja pensseleitä”. Myös kaivauksilla 1953 työskennellyt Ossi Helin ihmetteli, että ”työkalu olivak kaik- ke muut kun tavallissi lappioi taik talikoi... Kaikke suuremp vehje, minkä määki sai, ol vähäsen kakkulappion kokkone ja näköne ja silläkin täytys kraaputta vaa muutama milli santta kerralas. Jos sanna joukos ru- pes näkymä ruastet, otettiin käyttöön peh- mune hammasharja ja palkke”.

Myös lehdissä kuvailtiin niin ”lusikoi- mista”, ”kakkulappioita” kuin palkeiden käyttöä irtohiekan poistamisessa. Työ lie- nee kuitenkin sujunut mainiosti, koskapa Aamulehden mukaan oli ”hauskaa havai- ta, että kaivamisinto on väkevänä tarttunut

Miekkahautaa kaivetaan esiin. Kuva Aino Nummilian arkisto.

myös pienviljelijä August Tuomiseen”. Ih- meteltiinpä työntekijöiden suurempiin työ- välineisiin tottuneiden kourien tarkkuutta: ”deras barkade jordbrukarnävar handskas oändligt varsamt med de gamla föremä- len”.

Kaivauskertomuksessa ei ole mainittu kuinka suurella porukalla työskenneltiin. Aarno Tuomisen muistelun mukaan heitä ei ollut montaa ja Ossi Helinin mukaan ”meit- ti ol nel-viis koulupoikka ja ainaki yks ar- keologia opiskelia”. Kaivausten työtahti ei ollut muisteluiden mukaan rankka ja palkka oli Helinin mukaan 92 penniä tunnilta. Lep- päaho oli välillä poissa kaivauspaikalta asi- oilla tai ruokatunnilla, ”eikä mes sil aikka kovin kauhiast aherrettu, ette vaa ols pelat- tuk korttiki josku Rikala nurmikol”. Vaikka välillä pelattiin korttia, saivat Leppäaho ja kaivausporukka kuitenkin varsin paljon ai- kaan. Kun vuoden 1950 kaivausperiodi oli n. 2 kuukautta, kaivettiin vuosina 1951 ja 1953 enää reilun viikon verran kumpana- kin vuonna.

Lähes 50 hautauksen lisäksi tutkittiin kalmiston ympäristössä olleita kiveyk- siä ja kirkon paikkaa sekä tehtiin kaivaus- ten yhteydessä erilaisia muita tarkastuksia ja tutkimuksia. Toki menetelmät ja doku- mentointi olivat 1950-luvulla toiset ja Lep- päahon kaivauskertomuksessa on monia puutteita. Toisaalta ovat monet kuvaukset varsin informatiivisia ja seikkaperäisiä.

Kaivaukset herättivät kiinnostusta myös paikkakunnan ulkopuolella. Aarno Tuomi- nen muisteli, että pääosa vierailijoista oli- si ollut vieraspaikkakuntalaisia. Maaherra- kin kävi paikalla poliisiasaattueessa. Vuonna 1951 piti Suomen museoliitto kokoustaan Kemiössä ja kokouksen osallistujille esi-

teltiin Rikalassa viisi yhtä aikaa avoinna olevaa hautaa sekä lähellä kaivausalueen reunaa oleva kiveys tutkittiin ”näytteek- si museopäivien vierailua varten”. Vuoden 1950 lehtijutuista päätellen, olivat lehti- miehet lähes jokapäiväisiä vieraita kaiva- uksilla. Kaivauslöytöjään Leppäaho esitte- li ylpeänä, ”med en stolt gest”. Leppäahon suhteet lehdistöön oli ilmeisimmin hyvät; esimerkiksi Leppäahon johtamilla Mikke- lin Visulahden kaivauksilla oli uutinen jopa se, ettei jonakin päivänä löytynyt mitään mainittavaa.

”Muinaishämäläisten oletettu satamapaikka paljastaa aarteitaan”

Mitä lehdissä sitten kerrottiin? Lehdis- tölle tietysti esiteltiin löytöjä; säilytettiin- hän niitä aluksi aivan kalmiston vieressä Tuomisten vanhassa asuinrakennuksessa, jossa ne oli pakattu ”seistoffiin ja paperi- pusseihin”. Lehdistö kiinnitti huomiota tie- tysti miekkoihin ja muihin aseisiin sekä ko- ruihin. Erityisesti Aamulehti kunnostautui uutisissaan monipuolisissakin löytöjen ku- vauksessa, kuvaillen voiden heloja, rahoja, helmiä, vaakarasiaa, kulkusia.

Myös tekstiilien jäännökset tulevat esiin, mm. kerrottiin löydetyn ”metallipunoksen, joka on ilmeisesti reunustanut vaimon hun- tua”. Artikkeleissa myös ihailtiin miten ”esinettä peittää kauniin vihreä patina” ja miten hyvin ne olivat säilyneet: ”Ringar och smycken är så väl bibehållna att de kunde förväxlas med de industriellt tillver- kade Kalevala-smyckena i modern tid”.

Hieman erikoisella tavoin esineistön säi- lyvyyttä lehtimiehelle näytti kaivauksilla ollut lukiolaispoika: ”Opas oli jo kaivauk- sissa huomannut miekan hyvän aineksen ja

näytti sitä taivuttaen kahvasta vielä maassa kiinni olevaa miekan lapetta kärjestä, jolloin se päästettäessä ponnahti takaisin värähdellen pitkän aikaa”. Voi vain arvutella, mitä haastatteluhetkellä pois kaivauspaikalta ollut Leppäaho opiskelijapojalle sanoi, luettuaan lehdestä tästä tavasta käsitellä muinaisesineitä.

Yllättävän paljon lehdissä annettiin myös muita tietoja ja selostettiin kaivausmetodeja. Luuaines oli kalmistossa säilynyt hyvin huonosti, joten useimmiten vainajat näkyivät vain ”tummana parin sentin paksuisena multakerroksena”. Välillä saatiin ”täsmällisesti hahmoitelluksi vainajan asento, sillä selvästi nähtiin vainajan reisien ja ristissä olevien käsivarsien painamat”. Lehtijutuissa kerrottiin myös hautojen päällä olleista kiveyksistä ”joista otetaan tarkka selko, sillä ne kartoitetaan ja ’puntaroidaan’ tarkasti kuten myöhemmätkin kerrokset”. ”Puntaroinnin” tarkoituksin tiedettiin: ”Korkeusmittaukset ovat välttämättömiä profililukuvien piirtämistä varten”. Kiveyksistä tiedettiin kertoa, että ”vainajaa suremaan jääneet omaiset ovat kerran nämä kivet latoneet paikalleen estääkseen hänen varjosieluaan saapumasta lepokammioista kummittelijana elävien ilmoille.” Joidenkin hautojen päällä oli nokimaata ja ”maisteri Leppäaho totesikin, että nämä merkit haudalla poltetusta tulesta ovat viimeinen jäte aikaisemmasta polttohautauksesta”.

Monissa lehtiartikkeleissa kuvaillaan Halikon kulttuurimaisemaa varsin runollisesti. Artikkeleista käy myös ilmi, että lehtimiehet olivat hyvin perillä, ehkä myös osin Leppäahon ansiosta, Rikalaan liittyvästä perimätiedosta. Artikkeleissa viitataan tarinoihin Rikalan ”kaupungista”, kauppa-
paikasta tai Jalmari Jaakkolan esittämään ajatukseen, että nk. II ristiretken yhteydessä mainittu hämäläisten satama ”portus vastorum” sijaitsi Halikonlahdella. Kaivausten toivottiin tuovan valaistusta ”Rikalan kaupungin muinaisiin vaiheisiin” ja toivottiin löydettävän kauppaan viittaavia esineitä kauppaapaikkatradition varmentamiseksi. Uutisiin päätyi myös ajatus perustaa museo Armfeltin tallin tiloihin, lehtiartikkeleissa idean isäksi mainitaan Leppäaho itse. Paikkahan oli mitä kiehtovin: todettiin ”että historiallisesti parempaa paikkaa ei museolle todella voidakaan löytää”. Hankkeelle ei kuitenkaan ollut osoittanut rahaa ja se jäi toteutumatta.

Kalmiston tutkija Jorma Leppäaho

Arkeologi Jorma Leppäahoa (1907 – 1957) kaivauksilla olleet aikalaiset kuvaavat hyvin perusteelliseksi ja täydellisyyteen

pyrkiväksi. Eräässä lehtikirjoituksessa hän kertookin toimittajalle, että ”ruumishautojen kaivaminen on muuten vaikeimpia töitä mihin muinaistutkija joutuu. Aika ei siinä paljon merkitse, tärkeintä on huolellisuus ja tarkkuus”. Leppäaho tuli hyvin toimeen kaivajien kanssa, eikä ”tuntunut johtajalta”. Hän oli leppoisa, ”melkke ain humanistine ja joviaali herra”, ja hieman boheemia olemusta täydensi musta baskeri. Eräs aikalaisluonnehdinta oli ”tyypillinen arkeologi”!?

Leppäaho ehti työurallaan kaivaa Rikalan ohella monella merkittäväällä muinaisjäännöskohteella. Hän ei koskaan julkaisut Rikalan tutkimuksia ja esineaineistoa kokonaisuudessaan, vaikka olikin varsin tuottelias kirjoittaja ja hänen artikkeliensa aiheet vaihtelivat kivikauden esineistöstä kansanrunouden tulkintaan. Leppäahon kirjoitustyyli oli värikäs, eikä hän ei pelännyt käyttää adjektiiveja tai superlatiiveja. Ella Kivikoski toteaaakin muistokirjoituksessaan: ”Ei kukaan saattanut niinkuin hän innostua uudesta ideasta tai keksinnöstä, iloisena kuin lapsi hän kertoi saavutuksistaan ympäristölleen”.

Leppäahon spontaania innostusta kuvaa myös episodi kirkonpaikan etsinnästä. Suullisen tradition mukaan Rikalanmäellä olisi sijainnut kirkko ennen Halikon nykyisen kirkon rakentamista ja Leppäaho piti tätä varsin mahdollisena. Hän aloittikin vuoden 1950 kaivauksilla kirkonpaikan etsinnän alueelta. Ensimmäinen koealue

osoittautui tyhjäksi, mutta toisella alueella, kalmistoa ympäröivän kalliomaaston itäkulmassa onnistui. Paikka oli Leppäahon mielestä maaston ja näköalankin suhteen sopiva paikka. Peltomullan alta paljastui ”kivirivien tapaisia”, joiden suunta näytti olevan länsi – itä tai sitä vastaan kohtisuora ts. pohjoinen – etelä. Leppäaho ehti tulkita ne merkeiksi sauvakirkon tapaisesta rakennelmasta sivugallerioineen, vaikka kivirivit olivat koko ajan varsin epäselviä.

Kirkon löytyminen uutisoitiin heti laajas-
ti, vaikka vuonna 1950 ei rahan ja ajanpuutteen takia kaivausta alueella saatu päätökseen. Kirkosta annettiin julkisuuteen tieto, että se ”ei ilmeisesti ole ollut ristikirkko” ja ”on käsittänyt myöskin kuorin ja asehuoneen”. Tulkinta tuolloin oli, että ”läheisyydessä tavattu noki viittaa siihen, että kirkko on aikoinaan tuhoutunut palamalla”. Tiesipä Salon Seudun Sanomat sen olleen noin kuusi metriä leveä ja seitsemän metriä pitkä, ja asehuoneessa ”arviolta on voitu säilyttää 20-30 miekkaa.”

Vasta 1953 kaivausten yhteydessä alue tutkittiin pohjaan ja tulos osoittautui negatiiviseksi: Kaikki kiveys oli luontaista ja Leppäaho myönsi lukeneensa ”innostuksissaan liikaa maassa näkyneistä kiviriveistä”. Kirkkoajatuksesta hän ei täysin luopunut, vaan totesi olleen tärkeintä, ettei ainakaan kyseisellä kohdalla, joka olisi erinomaisesti rakennukselle sopinut, ollut mitään merkkejä rakenteista.

Rikalan asehautojen on täytynyt kiinnos-

Aluksi kalmiston alue rajattiin aidalla ja sinne kuljettiin portin kautta. Portti on edelleen mäellä nähtävissä, vaikka kulku kalmistoon tapahtuu nykyään toista kautta. Kuvassa kalmiston löytäjä August Tuominen ja portti, joka asetettiin paikalleen vuonna 1959. Kuva Aarno Tuomisen arkisto.

taa Leppäahoa erityisesti, sillä rautakauden aseiden tutkiminen oli hänen elämänsä suurin innostuksen aihe. Museovirastossa on Leppäahon tutkimuksien aineistoa ja muistiinpanoja tallessa useampi laatikko. Tästä materiaalista voi huomata, miten laaja ja monopolvinen oli hänen kiinnostuksensa aseisiin. Kivikosken mukaan ”keskitäminen määrättyyn yhteen ongelmaan ei ollut hänen luonteensa mukaista”. Yksi juonne tutkimuksia olivat miekkujen säiläkirjoitukset; myös kaikissa Rikalan miekoissa on säiläkirjoituksia ja -kuvioita. Leppäaho onnistui saamaan ruostuneista miekoista säilämerkit esille röntgenkuvien avulla. Hän oli ensimmäinen tutkija maailmassa, joka käytti ja kehitti röntgeniä muinaisesineiden tutkimuksessa. Työssään hänellä oli innokkaana kumppanina muuan insinööri ja kumppanukset istuivatkin illat pitkät Otaniemessä kokeilemassa esineiden kuvaamista. Lähtipä tästä liikkeelle legenda, jonka mukaan Leppäaho kehui jopa makkaran paistuvan röntgenillä.

Viimeisinä elinvuosinaan Leppäaho valmisti suurta kuvateosta, jonka tarkoituksena oli esitellä Suomesta löydettyjä nuoremman rautakauden aseita. Tätä varten hän keräsi laajaa kuva-aineistoa ja oli mukana kehittämissä uusia valokuvausmenetelmiä. Teos ei ehtinyt valmistua Leppäahon elinaikana, sillä hän menehtyi elokuussa 1957 juuri ennen 50-vuotispäiväänsä. Hänen tutkimuksiaan julkaistiin kuitenkin postuumisti teoksessa ”Späteisenzeitliche Waffen aus Finland” vuonna 1964. Teos on herättänyt suurta kiinnostusta asetutkijoiden keskuudessa ulkomailla ja muuttanut käsityksiä mm. ajoituksista.

Lopuksi

Vuosina 1951 ja 1953 kaivettiin siis huomattavasti lyhyemmät periodit kuin 1950. Näyttäisi, että lehdistön kiinnostus Rikalaan lopahti ja silloinkin Muinaistieteellisellä toimikunnalla lienee ollut niukasti rahaa kaivauksiin. Toisaalta kalmistosta ja sen luonteesta oli saatu jo paljon informaatiota. Vuonna 1953 Rikalan ruumiskalmiston tutkimus katsottiin saadun päätökseen. Halikon Kotiseutu- ja Museoyhdistys kustansi kaivausalueiden peittämisen ja alueen yleisen kunnostamisen.

Kaivausten tuottama aineisto yhdesä muiden lähiympäristön löytöjen kanssa tarjoavat nykypäivän tutkijalle vielä paljon kiehtovaa pohdittavaa. Rikalan löydöt ovat hyvä esimerkki siitä, että vanhoissa aineistoissa riittää tutkittavaa. Leppäaho oli oikeassa sanoessaan että kalmisto ”tu-

lee epäilemättä merkitsemään tutkimukselle uutta ja tärkeää rengasta 1100-luvun historiaa paljastavien todistuskappaleiden joukossa”.

Ja hyväksi ohjeeksi ja lopetukseksi:

”Intendentti Leppäaho on jälleen voinut todeta, että täällä liikutaan vanhalla historiallisella maaperällä, joka on jo antanut meille paljon, mutta joka vielä voi olla suurienkin salaisuuksien lukko, jota vain varoen ja ymmärtäen pystymme aukaisemaan. Sen tähden on jokaisen syytä huolellisesti tarkkailla vatedeskin maasta löytyviä esineitä ja ilmoittaa niistä heti asiantuntijalle”.

Kiitokset

FM Jaana Riikoselle, joka luovutti käyttööni osan artikkelissa käytetystä materiaalista sekä FK Leena Tomanterälle mielenkiintoisista tiedoista koskien Jorma Leppäahoa. Kiitokset myös Suomen Kulttuurirahastolle väitöskirjatutkimustani varten osoitetuista apurahoista.

Lähteet:

Haastattelut ja tiedonannot:

Aarni Erä-Esko 24.2.2000 / Haastattelija Jaana Riikonen.

Aarno Tuominen 22.2.2000 / Haastattelija Jaana Riikonen.

Aarno Tuominen 26.9.2006 / Haastattelijat Satu Mikkonen-Hirvonen ja Sari Mäntylä.

Leena Tomanterä; sähköpostiviesti 17.4.2007.

Lehtiutiset (ilman kirjoittajanimeä):

Huomattavia muinaislöytöjä Halikossa. Salon Seudun Sanomat 1.7.1950.

Huomattava muinaislöytö Halikossa. Kainuun Sanomat 22.7.1950.

Halikon Rikalan muinaislöytö varhais historian tärkeä valottaja. Uusi Suomi 27.7.1950.

Onko Halikossa ollut ”portus tavastorum”? Salon Seudun Sanomat 29.7.1950

Muinaishämäläisten oletettu satamapaikka paljastaa aarteitaan. Aamulehti 4.8.1950.

Halikon Rikalanmäen muinaislöytöalueella 50 hautapaikkaa 1100-luvulta. Aamulehti 3.8.1950.

Lisää löytöjä Halikosta. Aamulehti 5.8.1950.

Arvokas rahalöytö eilen Halikossa. Aamulehti 9.8.1950.

Kaksi hautaa päivän valoon jälleen Halikossa. Aamulehti 13.8.1950.

Rikalan kalmistosta uusia löytöjä. Salon Seudun Sanomat 2.9.1950

1100-luvun kirkon jäännöksiä Halikossa. Helsingin Sanomat 12.9.1950.

Huomattava muinaislöytö. Ilkka 12.9.1950

Träkyrka från 1100-talet i Halikko. Hufvudstadsbladet 12.9.1950.

Kirkon rauniot esiin kaivauksissa Rikalla. Salon Seudun Sanomat 12.9.1950

Kyrka från 1100-talet har påträffats på Rikala-backen. Hufvudstadsbladet 19.9.1950.

”Kuolleessa kaupungissa” kaivetaan jälleen tänä kesänä muinaisuutta esiin. Salon Seudun Sanomat 20.6.1953.

Muut:

Helin, Ossi 2000. Rikala hauroi kaivamas. Muistelmia Rikalan kaivauksilta. 30.7.2000. Riikonen, Jaana & Leppänen, Mika. Rikalanmäki CD-rom. Halikon kunnan kulttuuritoimi.

Kivikoski, Ella 1957. Jorma Leppäaho 20.11.1907-11.8.1957. Suomen Museo LXIV: 5-8.

Leppäaho, Jorma 1955. Intendentti Jorma Leppäahon tutkimukset Halikon pitäjän Rikalanmäellä pienviljelijä August Tuomisen ent. tontilla olevassa ruumiskalmistossa. Kaivauskertomus. Museoviraston arkeologian osaston arkisto.

Nummila, Aino 1995. Rikalan kalmiston löytämisen ensi vaiheet. Kuntasanomat 29.9.1995: 4.

Paavolainen, Jaakko 1950. Kalmistolöytö Halikossa. Esineitä löytynyt runsaasti Rikalan kylästä. Karjala 8.8.1950.

Suomi, Alli 2007 (2005). Portti Halikon menneisyyteen. Halikon Kotiseutu- ja Museoyhdistys 1948-1963. Moniste. Halikon kunta.

Lisätietoja Rikalanmäen kalmistosta ja sen tulkinnasta:

Hirviluoto, Anna-Liisa 1992. Esihistoriallisen ajan Halikko. Halikon historia I. Jyväskylä: 11-150.

Mäntylä, Sari 2005. Kuriositeetteja, lahjoja ja suojelumagiaa. Hauta-antimien tulkintaongelmia Halikon Rikalanmäen aineiston valossa. Immonen, Visa & Haimila, Miikka (toim.), Mustaa valkoisella. Ystäväkirja arkeologian lehtori Kristiina Korkeakoski-Väisäselle. Turun yliopiston arkeologian oppiaine. Vantaa: 134-152.

Mäntylä, Sari 2006 (toim.). Miekka – Menneisyys – Maisema. Halikon kunnan kulttuuritoimi. Somero.

Hirdens borg eller hägnade berg?

Henrik Asplund

Berg med stenkonstruktioner som löper längs en eller flera sidor – fornborgar – är en typ av fornlämningar man känner inom många områden i sydvästra Finland. En del av bergen har ansetts vara fornborgar enbart på grund av topografi och ortnamn med det finska attributet borg, dvs. ”linna” (t.ex. Linnamäki, Linnavuori), men många har även de typiska stenkonstruktionerna. En standardförklaring till stenvallar på fornborgarna är att de är raserade delar av försvarsanläggningar. Detta är en slutsats man i många fall kan kritisera – ofta har stenkonstruktionerna snarare karaktären av stengärdesgårdar än massiva försvarsverk. Man frågar sig, vad meningen med dessa konstruktioner egentligen är? Ett annat problem är anläggningarnas datering. Stenvallarnas byggnadsperiod kan oftast inte tidsbestämmas och fornborgar med fyndrika kulturlager är få.

En av de mest kända fornborgarna är Rikala fornborg (Linnamäki) i Halikko. Bergget har en ca. 180 meter lång stenkonstruktion, som löper längs den södra och sydöstra sidan av bergets högsta platå. Fornborgen är också känd för att den är en del av ett större fornminneskomplex i Rikala, som på en backe i närheten omfattar t.ex. boplatsspår från tidig järnålder (ca. 500-1 f.Kr.), ett merovingertida (550-800 e.Kr.) gravfält och ett berömt skelettgravfält från korstågstiden (1050-1200 e.Kr.).

Redan innan det rika korstågstida gravfältet hittades på 1950-talet ansågs enligt lokal tradition att Rikala skulle ha haft en blomstrande forntida bosättning. Man hade t.o.m. framhållit att Rikala hade haft en stadslig karaktär. Senare har Rikala ansetts varit ett handelscentrum och boplatz för en storman, som enligt Anna-Liisa Hirviluotos tolkning skulle ha fungerat som ledare för hela Halikko-området. Fornborgens funktion – övervakande och skyddande Rikala – har setts i relation till denna storhetstid under järnålderns slutskede. Skelettgravfältets svärd, 12 stycken sammanlagt (om man

Rikala fornborg (Linnamäki). Foto: Åbo universitet, Henrik Asplund.

inkluderar 2 ströfynd från samma backe) har också stimulerat tolkningar kring möjligheten att de svärd bärande männen skulle ha varit en del av ett väpnat följe – en hird – som tog del i Rikalas försvar. Var alltså Rikala fornborg en försvarskonstruktion uppförd under korstågstiden, upprätthållen av stormannen och försvarad av vapenföra män?

Jordprover

Åren 2001 och 2002 gjorde Åbo universitet en undersökning av fornborgen där syftet var att granska om det finns spår av aktiviteter innanför området som avgränsas av stenkonstruktionen. Att så kunde vara fallet hade tidigare indikerats av ett par skärvor keramik av järnålderstyp som hittats i anslutning till stenvallen.

På området innanför togs jordprover systematiskt med tio meters mellanrum med en smal metallsond – en slags borr där ett litet snitt av jordlagren fastnade i en skåra. Detta möjliggjorde att man visuellt kunde bedöma om onaturliga färgningar (kulturlager) förekom och dessutom kunde provtas tillvara för kemisk analys. Vid några få provtagningspunkter kunde svagt färga-

de omrörda jordlager iakttas. En fosforanalys indikerade möjliga förhöjda värden på många ställen, men på grund av att provserien var relativt jämn, dvs. extremt avvikande värden inte förekom, var det svårt att peka ut något område där människopåverkan i form av t.ex. avfall skulle ha varit speciellt kraftig.

Förutom fosfor analyserades en del av jordproverna också gällande halten av en del andra ämnen. I analysen, utförd av Jussi Laine, visade sig t.ex. den genomsnittliga kalcium- och järnhalten vara högre än i normal jordmån, men detta kan i princip bero på lokala förhållanden. Vad man snarare kan fästa sig vid, är att alla värden var lägre än värden man fått vid liknande analys av en järnåldersboplatz och medeltida kulturlager. Detta visar inte helt oväntat på att borgens användning har varit annorlunda, dvs. den har saknat permanent bosättning.

Höga koncentrationer av bly, järn och koppar i ett av proven kunde emellertid bero på människopåverkan, liksom ett prov som uppvisade de högsta halterna av både magnesium, zink och kalcium. Förutom relativt höga koncentrationer av ämnen, som

Stenkonstruktion på fornborgen. Foto: Åbo universitet, Henrik Asplund.

kan indikera människopåverkan, samt de gråfärgade omrörda jordlager man kunde se i jordproven, finns även andra indikationer på aktiviteter. Intill stenkonstruktionerna kan man se onaturliga formationer av jord, som möjligen antyder konstruktioner intill stenvallen. De tydligaste spåren fick man emellertid i en provruta som grävdes året efter den kemiska analysen.

Möjligheter till datering

Grävningen utfördes nära några av provtagningsplatserna där man fått de högsta fosforvärdena samt en indikation på onaturligt färgade kulturlager. Inom provrutan iaktogs ett högst 30 cm djupt fyndförande kulturlager. I den omrörda jorden fanns lite sot och kol, samt keramikskärvor. Av de 68 skärvorna kan största delen karakteriseras som allmän järnålderskeramik tillhörande två grova kärl med tämligen slät yta. Dessutom hittades enstaka bitar av andra kärl.

Den enda dekorerade skärvan är linjedekorerad, antagligen med dubbla sick-sack-linjer intill mynningen. Fragmentet kan tyvärr inte dateras – förmodligen är det från en kruka från yngre järnålder, men liknande våglinjer förekommer också på kärl från bronsåldern.

Att äldre material förekommer på Rikala fornborg bevisas av två små keramikfragment med tekstilavtryck, som hittades i samma provruta. Denna typ av keramik tillhör yngre bronsålder eller möjligen den tidigaste järnåldern, vilket betyder att de är ca. 2000–3000 år gamla.

En annan möjlighet till datering av aktiviteterna på berget fick man genom radiokoldatering, som gjordes på sotskorpa på en keramikskärva samt på kol som togs tillvara från kulturlagret. Resultatet från krukskärvan var ca. 560-700 e.Kr. och resultatet från kolprovet ca. 770-980 e.Kr. Proven är alltså inte samtida – krukskärvan

är merovingertida medan kolet med största sannolikhet hör till vikingatiden. Dateringen av sotskorpan till merovingertiden måste anses som relativt trovärdig, medan den vikingatida dateringen i princip kunde ifrågasättas, då man t.ex. inte vet hur gammalt det brunna träet var eller varför det har brunnit.

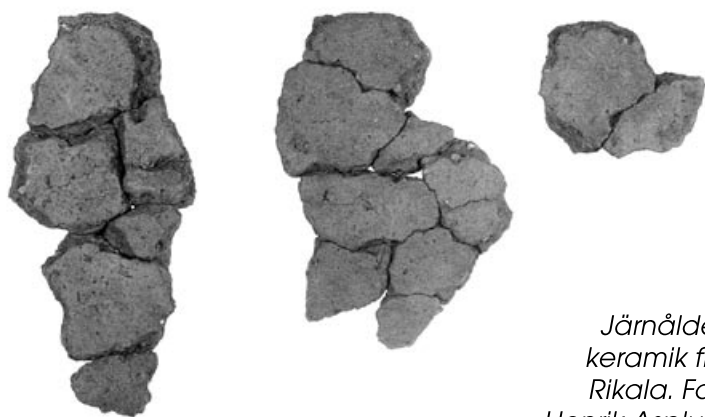
Vad man kan fästa sig vid gällande dateringarna är att båda är äldre än det korstågstida skelettgravfältet i Rikala, dvs. en direkt koppling mellan männen begravda med sina svärd och utnyttjandet av fornborgen finns tillsvidare inte (detta har tidigare ifrågasatts också av Sari Mäntylä, som framhållit att vapnen i Rikala snarare bör tolkas i relation till korstågstidens begravningsritual och symbolik). Det att borgen uppvisar bevis på att den har utnyttjats under merovingertiden är sällsynt i Finland. Det finns bara några få fynd på andra borgen som indikerar att fornborgen har utnyttjats under denna tid.

Minst lika intressant är tekstilkeramiken, som alltså måste representera ett ännu äldre skede. Det finns några andra fornborgen i Egentliga Finland med jämförbara fynd och dateringar. De närmaste i förhållande till Rikala är Huttala fornborg i Pikis och fornborgen Lautkankare i Sagu. Sen bronsålder och tidig järnålder är alltså en tidsperiod, som till en del tycks präglas av aktiviteter på fornborgarna. Hur många som egentligen byggts eller använts under denna tid är svårt att uppskatta eftersom fyndförande kulturlager i allmänhet inte förekommer på de kala bergstopparna. Stenkonstruktionerna i sig är också svårdatare, men möjligen har en del anlagts mycket tidigt. En sådan plats kunde t.ex. vara Rekottila fornborg i Pemar, som ligger avsidat med tanke på järnåldersbosättningen. På samma berg finns emellertid gravrösen av bronsålderstyp.

Gräns eller försvar

Vad man gjort uppe på fornborgarna vet man väldigt lite om. T.ex. i fallet Rikala kunde den relativt massiva stenkonstruktionen tyda på att detta varit en riktig borg, en försvarsplats, men ofta är konstruktionerna betydligt blygsammare. De kan (som t.ex. i Huttala i Pikis) mer ha karaktären av gränsmärken än försvarsverk.

Keramikfynden i den provruta som grävdes i Rikala berättar om att lerkärl har hanterats uppe på berget, men i vilket syfte vet vi inte. Det är inte nödvändigtvis fråga om att man har bott på berget eller att man har vistats där i långa tider. Vad man också måste reflektera över är de olika dateringar-

Järnålderskeramik från Rikala. Foto: Henrik Asplund.

na av aktiviteterna. Uppfattades berget likadant under sen bronsålder eller tidig järnålder som i järnålderns slutskede?

Speciellt i Sverige (där liknande typer av fornborgar förekommer som i sydvästra Finland) har man redan länge diskuterat olika typer av fornborgar. En viktig linje i diskussionen har varit att man ifrågasatt tolkningen att alla stenkonstruktioner på bergen har varit försvarsverk. Istället har man utgått ifrån tanken att detta är inhägnade

der – hägnade berg – vars inhägnade området kan ha haft olika funktioner. Vad som är viktigt är, att bergen inte alltid kan antas ha haft en funktion av försvar.

En tolkning är, att många hägnade berg har varit rituella, heliga platser. Man har t.ex. tänkt sig att bergen var boningar för de avlidnas själar, eller att man samlades på dessa platser för att utföra riter och sköta relationer mellan såväl individer som samhällen. En anknytning till fornnordisk my-

tologi har också diskuterats, där bergen symboliskt kunde ha markerat gränser relaterade till de levandes, de avlidnas samt gudars och jättars boningar. De stenkonstruktioner, som avgränsar bergen är enligt dessa tolkningar symboliska eller ideologiska snarare än praktiska anläggningar.

TILKUISTA ASIAA

–poimintoja Halikon Rikalan hautateksteilleistä

Jaana Riikonen

Viime vuonna ilmestyneessä Miekka – Menneisyys – Maisema –kirjassa kerrotaan monipuolisesti Halikon Rikalan kalmiston löydöistä. Siinä, kuten aikaisemmin julkaistussa Halikon historiassakin, kuvailaan myös vainajien näyttävää vaatetusta.

Onkin ymmärrettävää, että halikkolaiset halusivat saada oman Rikalan muinaispuvun. Hankkeen eteenpäin saattamista varten kartoitti työryhmä (Sari Mäntylä, Jaana Riikonen, Leena Tomanterä) syksyllä 2004 kalmiston tekstiilijäänteitä.

Valitettavasti oli todettava, että Rikalan tekstiilijäänteistö ei riittä kokonaisen ja riittävän omaleimaisen muinaispuvun rekonstruointiin. Pukuhankkeesta luovuttiin ainakin toistaiseksi.

Rikalan tekstiililöytöjen joukossa on kuitenkin monia mielenkiintoisia yksityiskoh-
tia, joissa riittää tutkittavaa. Seuraavassa kerrotaan muutamista kalmistosta löytyneistä pienistä kankaanpalasista ja niiden tulkintamahdollisuuksista. Samalla sivutaan myös toisen Salon seudun merkittävän

ruumiskalmiston, Perniön Yliskylän, joitakin tekstiililöytöjä.

Harvinaisia raitoja

Varmasti jokainen Rikalan kalmiston aineistoa tutkinut on tuskastunut huomatesaan, että kiinnostava löytö onkin ”seula-löytö” tai ”täytemaalöytö” ilman karttaan merkittyä paikkaansa haudassa. Tämä hämmäntää erityisesti tekstiilitutkijaa, joka haluaa tietää, missä suunnassa kankaan loimi oli tai missä suhteessa toisiinsa tekstiilit olivat haudassa. Pienen päättelytyön kautta voi kuitenkin joskus löytyä kelpo oletus, mistä vaatekappaleesta irralliset kankaanpalaset saattaisivat olla.

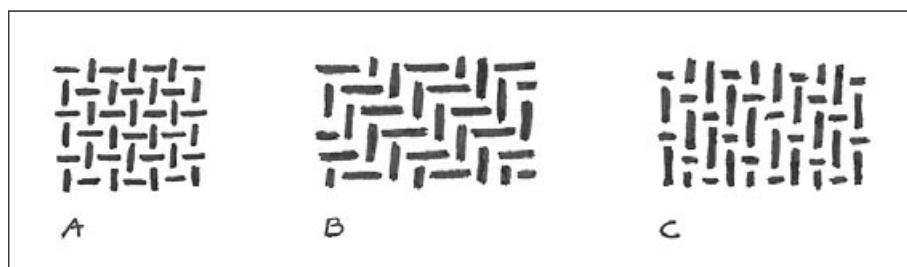
Kalmiston kohdalle kaivetuista navetan perustuksista seulotusta maasta löytyi mm. kolme villakankaan palasta (KM 12690:476). Kangas on nelivartista toimikasta, mikä on yleisin kankaansidos Suomessa rautakaudella ja vielä keskiajallakin.

Tilkuista kaksi on edelleen päällekkäin siten, että päällimmäisessä kankaassa näkyy selvästi spiraalijonon painanne. Täl-

lainen spiraalijono on yleensä reunustanut esiliinaa, jonka alla on ollut hame. Oletuksessa hamekankaassa kulkevat spiraalijonoon nähden poikittain kahdesta säikeestä kerratut langat, jotka ovat aina loimilankoja (kudelanka on yksisäikeistä).

Koska tiedetään, että juuri hame puettiin päälle kankaan loimi vartaloon nähden poikittain, on todennäköistä, että kyseinen kankaanpalanen on hamekangasta. Esiliinan sivureunan spiraalijono olisi siten painanut jälkensä hamekankaaseen. Seuraava havainto antaa hameelle kuosin: Kankaan kude on raidallinen ja hame on siis ollut pystyraitainen. Raitojen värejä ei ole toistaiseksi tutkittu.

Rikalasta on myös viittakangasta, jossa on ainakin kahta väriä (KM 12690:168, 174). Se on löytynyt naisenhaudasta 12. Kankaan kaikki loimilangat näyttävät samanvärisiltä ja –paksuisilta, mutta osa kudeloista on selvästi muita vaaleampia ja ohuempia. Väriero näkyy myös röntgenku-
vassa. Tekstiilin röntgenkuvaus paljastaa, onko värin kiinnitykseen käytetty metallisuoloja. Yksinkertaisimmillaan tämä tar-

Tavallisimmat kankaan sidokset: A) palttina, B) nelivartinen 2/2-toimikas, C) kolmevartinen 2/1-toimikas.

Palttinakangasta sammaleen päällä haudassa 16 löydön KM 12690:264 yhteydessä. Kuva Kansallismuseon konservointilaitos, Leena Tomanterä.

koittaa sitä, että langat on värjätty rauta- tai kupariastiassa.

Kasvivärein on saatu lankoihin monia eri värisävyjä, mutta raidalliset kankaat ovat harvinaisia Suomen esihistoriallisissa tekstiililöydöissä. Ehkä tunnetuin ja suuri-kokoisin kappale moniväristä kangasta on Kansallismuseon perusnäyttelyssä oleva Mikkelin Tuukkalan kalmistosta löytynyt villakangas (KM 9770:5). Se on vaatetus-kangasta miehen haudasta.

Punaruskealla pohjalla on nauhamainen raitaryhmä, jossa on punainen, sininen ja keltainen/valkoinen raita. Kankaan sidos on palttina, mutta raitaryhmässä kaksi vierekkaista loimilankaa sitoutuu samalla tavalla. Raitakude on paksumpaa kuin kankaan loimilanka, ja raidan kohdalla loimi on jäänyt lähes piiloon. Kangas ei vaikuta paikalliselta valmisteelta. Sille löytyykin vastineita esim. 1300-luvun lopun Lontoosta, Lyypekestä ja Novgorodista! Vastaavanlaisia raitakankaita kudottiin keskiajalla Flanderin, Pohjois-Ranskan ja Englannin keskuksissa, ja sieltä ne kulkeutuivat kauppareittejä Savoon asti.

Selvästi ulkomaalaista alkuperää on myös Turusta, Kaarinan Kirkkomäen kalmiston miehenhaudasta 44 löytynyt raidallinen kankaanpalanen. Se on kudevaltaista kolmivartista toimikasta, jonka värit mikroskoopilla katsottuna ovat sininen, punainen ja keltainen. Tätä erikoisen hienoa kangasta on luultavimmin käytetty hauta-antimen kääreenä, sillä se löytyi pienen puuastian pronssihelan yli taipuneena.

Kolmella niisivarrella kudotut toimikangat liittyvät lähes poikkeuksetta rikkaisiin miestenhautoihin. Ne kaikki ovat luultavasti tuontikankaita. Ulkomaalaista alkuperää on myös Rikalan haudasta 38 löytynyt kangas. Miehen haudan jalkopäässä olleen kallisarvoisen pronssivadin yhteydessä oli säilynyt värikkäistä verkkapaloista ommellun kankaan kappaleita (KM 12841:13-14).

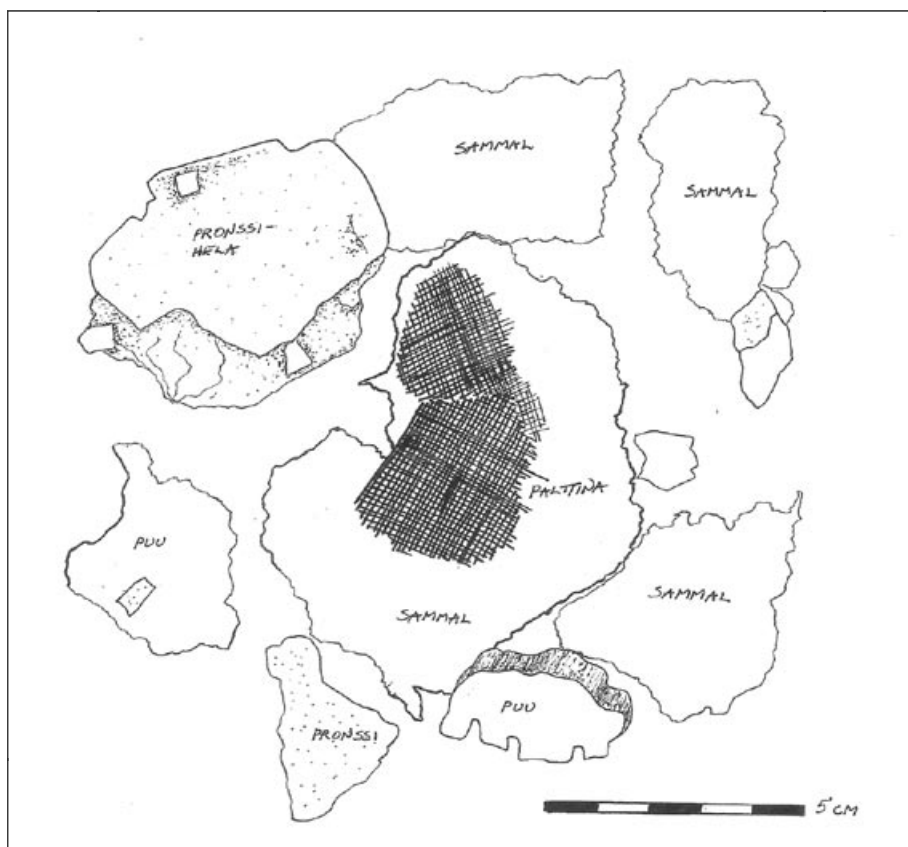
Palttinaa hauta-antimen kääreeksi ja paidaksi

Tapa suojata kankaalla hautaan pannut arvoesineet on laajalti tunnettu. Suomalaisina esimerkkeinä mainittakoon Maskun

Humikkalan ja Kaarinan Kirkkomäen kalmistot. Molemmissa on miesten hautoja, joissa tavanomaista näyttävämpi puukonttuppi on pantu vainajan päälle tai viereen käärittynä hienoon palttinasiidoksiseen, kasvikuidusta valmistettuun kankaaseen. Ilman tarkempaa kuidun määrittystä on mahdoton sanoa, onko kasvikuitukangas pellavaa, hamppua vai nokkosta.

Hamppupalttinaa oli esim. Kirkkomäen naisenhaudassa 38 kahden vaa'an suojana. Vaakojen yhteydestä löytyi myös tuohta, joka sekini – joko kääreenä tai vakaksi tai rasiaksi ommeltuna – on tavanomainen hauta-antimien suoja.

Edellä mainitun Rikalan haudan 38 hanskavadin yhteydessä oli värikkään villakankaan lisäksi sammalta ja ommeltuja tuohenpalasia; läheltä löytyi myös kasvikuitupalttinaa (KM 12841:24). Palttinan loimen tiheys on noin 13 lankaa/cm, kuteen tiheys noin 11 lankaa/cm. Tiheydeltään vastaavanlaista ”liinakangasta” oli myös Rikalan naisenhaudassa 16 yhdessä pronssiheloitetun puuastian jäänteiden, tuohenpalasten ja sammaleen kanssa (KM

Dokumentointipiirros pronssiheloitetun puuastian jäännöksistä ja sen yhteydessä säilyneestä palttinakankaasta naisenhaudassa 16 (KM 12690:264), joka on edellisen sivun värikuvassa.

12690:264) (Kuva 2).

Rikalan palttinoista ainoastaan naisenhaudassa 11 olleen kankaan kuituaines on tarkemmin tutkittu ja määritetty pellavaksi. Rannerenkaan vierestä löytynyt fragmentti (KM 12690:152) on kooltaan vain noin 10x5 mm, ja sen tiheys on noin 20 lankaa/cm. Kangas on laadultaan selvästi hienompaa kuin yllä mainitut hautojen 38 ja 16 palttinat.

Lähes yhtä hienoa palttinaa on haudassa 15 tarttuneena viitan pitkän sivun spiraalinauhaan (KM 12690:241) (Kuva 3). Haudassa 27 esiliinan kulmakoristeen alla on puolestaan palttinaa (KM 12690:431), jonka loimen tiheys on noin 16 lankaa/cm, kuteen tiheys noin 14 lankaa/cm. Kaikki mainitut löydöt ovat naisten haudoista, ja ne voisi tulkita paidan jäänteiksi. Rannerenkaan läheltä löytynyt palanen olisi paidan hihasta, kaksi muuta pitkän paidan helmasta.

Paljon varmemmin pellavapaidan jäljillä ollaan kuitenkin esim. Maskun Humikkalan haudoissa 11 ja 41 ja Kaarinan Kirkkomäen haudassa 31. Nämäkään löydöt eivät ole kooltaan yhtään isompia, mutta hienolaatuiset pellavafragmentit ovat kiinni keskellä vainajan rintaa olleessa hevosenkenkäsoljessa.

Suomalaisten muinaistekstiilien tutkimuksen uranuurtajat ovat Perniön Yliskylän haudat tutkinut Hjalmar Appelgren-Kivalo ja Karjalan rikkaimmat haudat kaivanut Theodor Schvindt. He totesivat aikoinaan tutkimustensa tuloksena, että naisen alimmainen vaate on villapalttinaa. Myös esimerkiksi Euran muinaispuvun perustana olevassa Luistarin haudassa 56 alusmekko on villapalttinaa.

Nykyihmistä kutittaa jo pelkkä ajatus villavästeestä suoraan ihoa vasten, mutta rautakauden vainajaa tai elävääkään ihmistä villan mahdollinen karheus tuskin vaivasi. Usein kuitenkin viitataan siihen mahdollisuuteen, että helposti maatuva kasvikuitti on voinut hävitä haudasta jälkiä jättämättä. Näin on saattanut tapahtua etenkin silloin, kun paidassa ei ole ollut solkea. Vaatteiden alla paita ei ole muutenkaan joutunut kosketuksiin metallin kanssa, joka olisi sitä säilyttänyt.

Harsuntapaista ja muuta kudosta

Rikalan kasvikuittufragmenttien kannalta kiinnostava on Schvindtin havainto Karjalan ristiretkiajan haudoista: ”Kuten naishaudoissa olen mieshaudoissakin tavannut kaksiniittisen liinavaatteen palasia, jotka

voivat olla osia ruumiiden kateliinoista.”

Tällä tarkoitetaan omaan vaateparteen sa puettun vainajan päälle levitettyä pellavapalttinakangasta. Mielestäni tällaisten liinojen käyttö ei olisi poissuljettua Rikalan niissä haudoissa, joissa palttinakangas ei selvästikään ole tavarana kääreenä. Tähän ryhmään, paidaksi tai kateliinaksi, valikoituvat Rikalan hienoimmat liinakankaat naistenhaudoista 11, 15 ja 27.

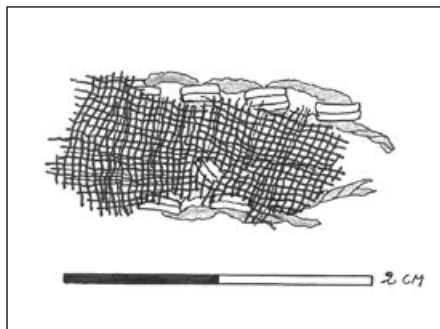
Appelgren-Kivalo kuvailee, kuinka Yliskylän haudoissa 4, 5 ja 6 ”päälimmäisenä peittona oli ruumiille levitetty eräs hyvin ohkainen harsuntapainen vaate kaksiniittistä kudosta”. Ymmärtääkseni tämä kangas on kuitenkin villaa, vaikka sitä ei selvästi mainita. Maatuneeseen villatekstiiliin sopii myös Sakari Pälsin luonnehdinta Humikkalan haudoista: ”Löytökerroksesta tuli ylimmäisenä esille ruskea, multamainen osa, joka ohuena peitteenä kattoi muut löydöt.”

Inga Hägg on tutkinut laajasti etenkin eteläskandinaavisia tekstiililöytöjä. Hän on myös perehtynyt lähetykskauden hautauksissa näkyvään tekstiilien välittämään symbolikieleen. Hänen mukaansa Schleswigissä 1000-luvun lopulla ja 1100-luvulla kirkkomaahan haudattujen vainajien käärin- ja kateliinoilla on selvä yhteys Kristuksen käärinliinoihin.

Verrattaessa Schleswigin hautoja samanaikaisiin suomalaisiin hautauksiin suurin ero on, että siellä vainajalla oli vain poikkeustapauksessa suojanaan varsinaisia vaatteita. Joillakin vainajilla oli pitkä kuolin- tai kastepaita. Meillä vainaja puettiin yleensä omaan pukuunsa, mutta sen lisäksi haudassa oli vainajan alla ja/tai päällä usein muita, tavallisimmin villaisia, tekstiilejä.

Mielenkiintoinen on Häggin tulkinta rikkaasti varustetusta naisenhaudasta 900-luvun Hedebyssä, keskiaikaisen Schleswigin edeltäjässä. Haudassa oli päällyshameen alla samanlaista harsomaista palttinakangasta kuin myöhemmissä kirkkomaahaudaissa. Kyse on Häggin mukaan kastepaidasta, joka oli puettu vainajan omaan pukuun alun perin kuuluneen alusmekon tilalle. Alkuperäinen alusmekko oli laitettu arkun viereen.

Tulkinnan soveltaminen suomalaisiin pellavapalttinatöihin antaa mahdollisuuden nähdä monet Rikalan, Humikkalan ja Kirkkomäen naiset kasteen saaneina ensimmäisen polven kristittyinä! Tässä ei sinänsä olisi mitään ihmeellistä ristiretkiajan Varsinais-Suomessa. Mielikuva kuitenkin hämärtyy, kun verrataan Schleswigin kankaita tarkemmin suomalaiseen aineistoon. Meidän hautojemme palttinaiset kasvikuittukankaat ovat tiiviitä, sileäpintaisia vaate-

Viitan reunan spiraalinauhaan tarttunutta palttinaa naisenhaudasta 15 (KM 12690: 241).

tuskankaita, kun taas valtaosa Schleswigin kirkkomaan liinoista on harvaa, harsomais- ta ja elastista villapalttinaa ("Schleierge- webe"). Jälkimmäiset ovat siis lähempänä Appelgren-Kivalon kuvaamaa "harsumais- ta kudosta".

Vallasväen ylelliset kankaat

Pellava on jo kasvatusvaiheessa paljon työtä teettävä ja työvoimaa vaativa kasvi. Sen jalostaminen kuidusta langaksi vaatii useampia työvaiheita kuin villan käsittely.

Lähteitä

Appelgren-Kivalo, Hj. 1907. Suomalai- sia pukuja myöhemmältä rautakaudelta – Finnische Trachten aus der jüngeren Eisen- zeit. Helsinki.

Crowfoot, E., Pritchard, F., Staniland, K. 1996. Textiles and Clothing c. 1150 – c. 1450. Medieval Finds from Excavations in London, 4. Museum of London. Second Impression.

Hirviluoto, A.-L. 1992. Esihistoriallisen ajan Halikko. Hirviluoto, A.-L. & Pitkänen, K. Halikon historia I. Jyväskylä: 11-150.

Hägg, I. 1997. Grabtextilien und christliche Symbolik am Beispiel der Fun- de unter dem Schleswiger Rathausmarkt. V. Vogel (ed.), Kirche und Gräberfeld des 11.- 13. Jahrhunderts unter dem Rathausmarkt von Schleswig. Ausgrabungen in Schles- wig. Berichte und Studien 12. Neumüns- ter: 85-146.

Hägg, I. 2005. Arkeologin och missionsti- dens religiösa symbolspråk. Hellspång, M. (ed.) Saga och Sed. Kungl. Gustav Adolfs akademien årsbok 2005. Annales Aca- demiae Regiae Gustavi Adolphi: 57-73.

Lehtosalo-Hilander, P.-L. 2001. Euran puku ja muut muinaisvaatteet. Vammala

Lempiäinen, T. 2003. Kasviarkeologiaa

Kirjalliset lähteet kertovat, että keskiajal- la pellavaa ja hamppua ostettiin Turkuun sekä sisämaasta että ulkomailta, mm. Tal- linnasta.

Suomessa kasvatettiin ja käytettiin sil- loin enemmän hamppua. Sen viljely on hel- pompaa ankarammassakin ilmastossa, eikä sen kasvustoa tarvitse kitkeä pellavan ta- paan. Hampusta ei saada yhtä hienoa lan- kaa ja kangasta kuin pellavasta, mutta se kestää paremmin kosteutta ja soveltuu sen vuoksi hyvin esim. purjekankaaksi.

Hienoa pellavakangasta voi luonneh- tia ylellisyystuotteeksi. Se oli luultavas- ti myöhäisrautakaudella ulkomailta tuotua ja vain kaikkein rikkaimpien saatavilla. Tä- män totesi jo Schvindt Karjalan hautoja tut- kiessaan ja sama pätee yhtä lailla Lounais- Suomeen. Tiedetään, että vielä 1700-luvun alussa suurin osa kansasta pukeutui kar- keaan rohdinpellavaan ja harmaaseen sar- kaan.

Rikalan kalmistoon haudatut vainajat olivat seutunsa vallasväkeä. Siitä todistavat tekstiilinjänteet – niin värikkäät, osin ul- komaalaista alkuperää olevat villakankaat kuin hienon pellavapalttina fragmentit.

Aurajoen rannoilla. Seppänen, Liisa (ed.), Kaupunkia pintaa syvemmältä. Arkeologi- sia näkökulmia Turun historiaan. Archaeologia Medii Aevi Finlandiae IX. Turku: 323-340.

Mäntylä, S. (ed.) 2006. Miekka – Men- neisyys – Maisema. Somero.

Pälsi, S. 1928. Puvustoaineksia Maskun Humikkalan kalmistosta. Suomen Museo 1928: 71-79.

Riikonen, J. 2006. Mahtimiesten jäljillä – tiennäyttäjänä tekstiilit. Valk, H. (ed.), Et- nos ja kultuur. Uurimusi Silvia Lauu auks. Muinasaja Teadus 18: 367-389.

Tomanterä, L. 2006. Suomen leijonatu- pet. Valk, H. (ed.), Etnos ja kultuur. Uuri- musi Silvia Lauu auks. Muinasaja Teadus 18: 331-344.

Tomanterä, L. 2003. Muinais-Hämeen tekstiilit. Luoma, Helena (ed.), Siniha- meet kultavyöt. Suomalaisia muinaispuku- ja. Tampere: 36-47.

Schwindt, Th. 1893. Tietoja Karjalan rautakaudesta ja sitä seuraavilta ajoilta Kä- kisalmen kihlakunnan alalta saatujen löytö- jen mukaan. Suomen Muinaismuistoyhdis- tyksen Aikakauskirja XIII.

Viikinkiaikaan Muinaistaito- yhdistys Ukonvakan näyttelyssä

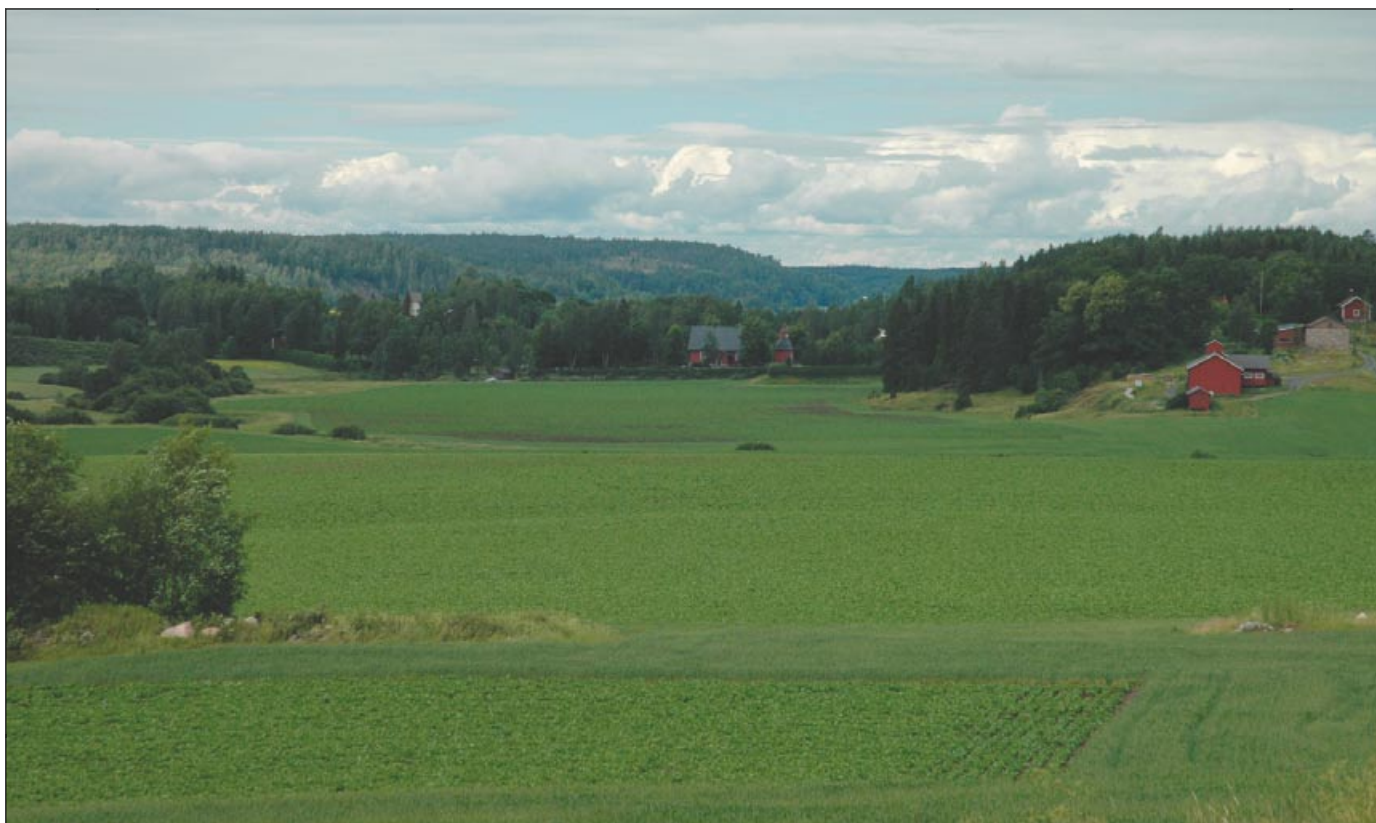
Muinaistaitoyhdistys Ukonvak- ka ry paljastaa taitonsa. *Vakan al- ta-taidetta viikinkien hengessä* - näyttelystä löytyy niin viikinkiai- kaisten mallien mukaisia tuotteita kuin viikinkiaikaa nykyisyyteen tuovaa taidettakin. Kannattaa poi- keta Turun Kulttuurikeskuksen Van- han Raatihuoneen Galleriassa 1.6.- 22.7.2007.

Muinaistaitoyhdistys Ukonvak- ka ry on perustettu keväällä 2005 ja sen kotipaikka on Turku. Yhdistyk- sen tarkoituksena on erilaisten mui- naisten ja perinteisten taitojen yl- läpitäminen, elvyttäminen ja esil- le tuominen sekä näistä kiinnostu- neiden käsityöläisten ja harrastaji- en yhdistäminen. Tähän asti olem- me tuoneet muinaistaitoja esille eri- laisissa tapahtumissa.

Vakan alta-taidetta viikinkien hengessä on Ukonvakan ensimmäi- nen näyttely. Näyttelyn pääteemana on viikinki/rauta-aika. Näyttely on jaettu kahteen osaan: viikinkiaikaan konkreettisesti sijoittuviin tuottei- siin sekä taiteellisempaan puoleen, jossa viikinkiteema ennemminkin tuodaan nykyisyyteen. Osa jäsenis- tä keskittyy enemmän suomalaiseen rautakauteen, toiset kulkevat täy- sillä viikinkien jalanjäljissä, toisille teema välittyy vain ideoihin. Muka- na on jännittäviä ja mielenkiintoisia taidonnäytteitä sepäntöistä tekstii- litaitteeseen, korumuotoilusta maa- lauksiin.

Lisätietoja yhdistyksestä:
www.ukonvakka.org

Vakan alta-taidetta viikinkien hengessä
Vanhan Raatihuoneen Galleria,
Turun Kulttuurikeskus,
Vanha Suurtori 5
Avoimna ti - pe 12-19
la-su 11-17

"Rautakautisen kulttuurimaiseman elementtejä olivat joki, laakea savipohjainen laakso ja sitä reunustavat moreeni-peitteiset kalliokumpareet." Yliskylän maisemaa, keskellä kirkko.

Perniön maiseman muuttumisesta esihistoriallisella ajalla ja keskiaikana

Päivi Maaranen, FL

Maiseman muutoksen ymmärtäminen ei merkitse vain säilyneiden maisemaelementtien havaitsemista nykymaisemassa, vaan myös menneisyydessä tapahtuneen maisemakehityksen hahmottamista nykyisen kulttuurimaiseman runkona.

Luonnonolot määräävät maiseman peruspiirteet ja maisemakuvaa alueella, sillä seutu on topografialtaan loivahkoa sekä vaihtelevaa. Maisemassa vuorottelevat peltoaukeat, pienet suot ja länsiosiin kuntaa painottuva kumpuileva mäkimaasto. Mäki- ja kankaremaan korkeuseroja tasoittavat jääkauden loppuvaiheessa syntyneet hienosedimentit laakso- ja syvänekohtisissa. Kallioperä koostuu lähinnä erilaisista graniiteista sekä gabro-anortosiitti- ja diabaasialueista, ja sitä halkovat monet murekset, jotka yleisimmin kulkevat joko etelä-pohjois- tai koillis-lounas-suuntaisina.

Yleisimmät maaperämuodot Perniön alueella ovat laakeiden hienosedimenttialueiden ohella harjut sekä reunamuodostumat,

Perniön seudulla on pitkä maisemahistoria, joka ulottuu luonnon-tieteellisestä näkökulmasta kauas aina jääkauden aikaan saakka.

jotka ovat kaikki syntyneet pääasiassa jääkauden lopun glasifluviaalisen toiminnan tuloksena. Huomattavimmat muodostumat liittyvät toiseen ja kolmanteen Salpausselkään, jonka reunamuodostumat kulkevat Lounais-Suomen itäosissa koillis-lounas-suuntaisina. Perniön pohjoisosissa tavattavat harjut liittyvät kolmannen Salpausselän reunamuodostumiin; kohtisuoraan niitä vasten kulkee lisäksi muutamia harjujaksoja. Veteen syntynyt hienosedimenttiaineksesta muodostunut korkokuva on myö-

hemmin paikoin muokkaantunut virtaavan veden kuten jokien vaikutuksesta.

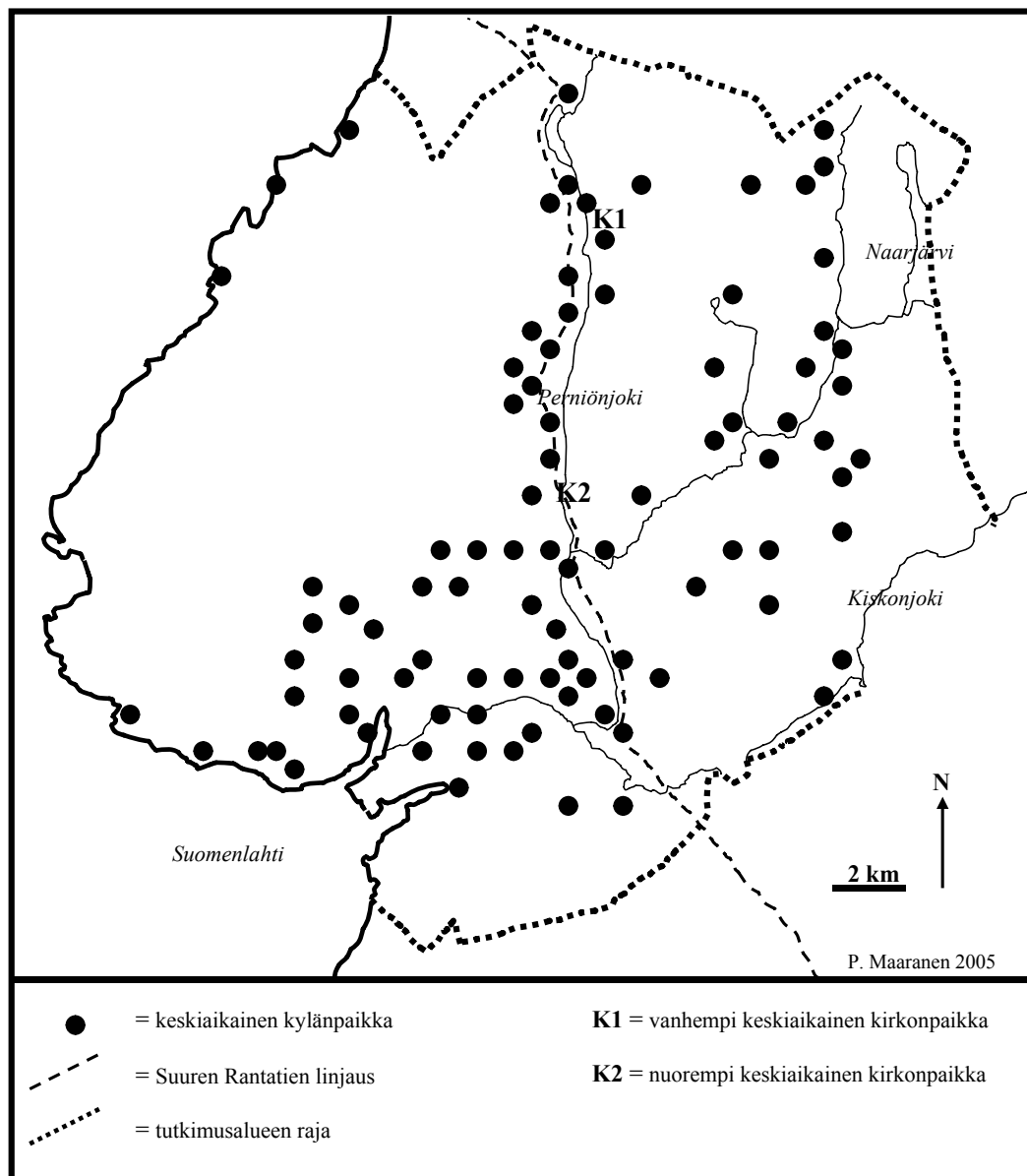
Nykypäiviin asti maatalousvaltaisena säilyneen elinkeinorakenteen ansiosta Perniön muinaisjäännökset ja muut merkit aiemmasta ihmistoiminnasta alueella eivät ole täysin kadonneet, vaikka niitä maankäytön vuoksi onkin hävinnyt. Tunnettujen maisemaelementtien, kartta-aineistojen antaman tiedon sekä historiallisten lähteiden yhdistäminen maisema-analyysissä mahdollistaa sekä maiseman rekonstruoinnin että ihmistoiminnan tarkastelun maisemaympäristössä. Yleistäen analyysin perusteella voidaan todeta, että esihistoriallinen asutus Perniössä on varhaisimmista ajoista lähtien keskittynyt alueen läpi virtaavien jokien varsille sekä meren rannalle. Merkittävämmät alueen halki virtaavat joet ovat Perniönjoki ja Asteljoki, jotka yhtyvät Lupajan kohdalla. Historiallisena aikana asutus on vähitellen alkanut levitä jokivarsilta sisämaata kohden, mutta se ollut aina yhteydessä viljelyskelpoiseen maahan. Asutus on siten

painottunut jokilaaksoihin ja alueille, jotka soveltuvat maatalouselinkeinojen harjoittamiseen.

Pyytäjät, karjanhoitajat ja ensimmäiset viljelijät

Kivikauden aikana Perniön alue muuttui voimakkaasti rannansiirtymisen ja kasvillisuuden kehityksen takia. Ensimmäiset maa-alueet paljastuivat mesoliittisen kauden alussa, mutta vielä neoliittisen kauden alussa suuri osa alueesta oli saaristoa, jota luonnehti sokkeloisuus, kapeat ja pitkät vesireitit sekä lukuisat lahdet. Neoliittisen kivikauden loppuun mennessä maapinta-ala kasvoi ja vesireitit saarien välissä kapenivat tai kuivuivat kokonaan, saaret yhtyivät mantereeseen tai suuremmiksi saariksi ja lahdet kapenivat. Ihmisen läsnäolo näkyi maisemassa pienehköinä, aukeina ranta-asuinpaikkoina ja ehkä pienimuotoisena metsäraivauksena, joka synnytti aukkoja yhtenäiseen metsämaisemaan. Mahdollisesti kivikauden loppupuolella hoidettiin myös karjaa, joten pienet laitumet ja mahdollisesti jopa hyötykasviviljelmät saattoivat muodostaa omat maisemaelementtinsä jakson maisemaan; luonnonmaisema alkoi neoliittisella kivikaudella saada yksittäisiä agraarimaiseman piirteitä.

Meren ranta vetäytyi Perniössä pronssikaudella edelleen ja rantaviiva muistutti rannikolla jo nykyajan rantaviivaa kauden loppuvaiheessa. Jokilaaksoissa paljastuneet savikot muodostivat aluksi laiduntamiseen sekä heinän keräämiseen soveltuvia vesijättöniittyjä ja myöhemmin melko kuivapohjaisia, ravinteikkaita laitumia. Kuusen alkaessa levitä Suomen alueelle luonnonmaisema muuttui vähitellen määntymetsien ja lehtisekametsien luonnehtimasta maisemasta kuivien kankaiden määntymetsien ja tuoreiden maiden kuusi-lehti-

Yliskylän maisemaa kirkon suunnasta katsottuna.

sekametsien luonnehtimaksi. Tätä kehitystä nopeutti pronssikautinen laidunnukseen liittyvä elinkeino, jossa lehtipuuvaltaisia metsiä laidunnettiin laajalti asutusyksiköiden ympäriltä ja joille raivattiin polttamalla pieniä viljelysaloja. Pronssikautinen maisema oli maatalouselinkeinojen muokkaama kulttuurimaisema ihmisen asuttamalla alueilla. Asuinpaikkojen ja asutuskeskittymien lisäksi sen elementteinä olivat pienet pellot, niityt, metsälaitumet, hautaröykkiöt ja todennäköisesti jonkinlaiset maakulkureitit eli kärrytiet.

Perniön rautakauden ja historiallisen ajan luonnonmaisemalle ovat luonteenomaisia kuivien kankaiden mäntyvaltaiset metsät, joita luonnehtii matala ja vaatimaton aluskasvillisuus, sekä tuoreiden maiden kuusivaltaiset sekametsät tai kuusimetsät. Kaikkein ravinteikkaimmilla ja hienoimmilla maaperillä on kasvanut lehtoja, joissa on rehevä aluskasvillisuus ja puolajaina kuusi ja jalot lehtipuut. Myöhäisrautakautiset asuinpaikat ovat todennäköisesti sijainneet niillä paikoilla, joilla historiallisellakin ajalla on ollut tiheimmin asutusta. Tähän viittaa muun muassa se, että vanhin historiallinen, edelleen nykyaikaan jatkunut asutus alueella on sijoittunut rautakautisten löytöpaikkojen yhteyteen tai välittömään läheisyyteen.

Rautakautisen kulttuurimaiseman elementtejä olivat joki, laakea savipohjainen laakso ja sitä reunustavat moreenipeitteiset kalliokumpareet. Tässä luonnonmaisemassa näkyi rautakauden kuluessa yhä selvemmin ihmisen vaikutus maakulkureittien, kalmistojen, asuinpaikkojen, pienten kylien sekä maanviljelyselinkeinon synnyttämien elementtien muodossa.

Vanhoina elementteinä maisemassa olivat säilyneet pronssikautiset röykkiöt, eivät niinkään välittömässä rautakautisten keskusten yhteydessä mutta maisemakokonaisuudessa kuitenkin. Alueella liikkuva rautakauden ihminen näki ja tiesi hiidenkiukaat haudaten niihin joskus vainajiaankin. Rautakauden kulttuurimaisemassa menneiden maisemavaiheiden elementit olivatkin ensimmäistä kertaa näkyviä ja ihmisen haivahtavissa.

Kirkon ja talonpoikien maisema

Keskiajalla Perniön asutus laajeni ja alueelle saapui uudisasukkaita, jotka asuttivat pääasiassa Perniönjoen itä- ja eteläpuolisia alueita. Uudisraivaajien alkuperä ja lähtöalue eivät ole selvitetävissä, mutta mahdollisesti osa heistä oli ruotsinkielistä väestöä. Alue nykyiseltä kirkonkylältä pohjoiseen päin oli varhaisella keskiajalla

tiheimmän asutuksen aluetta, mutta uudisasutus muutti vähitellen asutuksen painopisteen eteläisemmäksi. Yksi uudisasutusta suunnannut tekijä oli ennestään hyödyntämättömän viljelysalueen suuri määrä Perniön eteläosissa.

Vanhimmat keskiaikaiset kylät sijoituivat Perniönjoen laaksoon joen yläjuoksulle alueelle, joka sijaitsee Perniönjoen ja Asteljoen yhtymäkohdasta pohjoiseen. Lisäksi muutama vanhimmista kylistä sijoittui Perniönjoen ja Asteljoen laaksojen väliselle alueelle. Vanhimpien kylien alueella tai niiden läheisyydessä on usein rautakautisia löytöpaikkoja, jotka pääasiassa ajoittuvat nuoremmalle rautakaudelle. Tämä viittaa siihen, että vanhimmat kylät voivat edustaa jatkuvaa asutusta rautakaudesta keskiaikaan.

Kuten rautakautinen, myös keskiaikainen asutus sijoittui savi- ja silttialueiden yhteyteen. Uudet viljelyä helpottavat innovaatiot mahdollistivat lihaviiden savien alueiden viljelyn, joten asutuksen leviäminen ja väestömäärän kasvu oli mahdollista. Todennäköisesti nämä innovaatiot edistivät uudisasutusta ja houkuttelivat alueen omilta keskusalueilta siirtyvän ylimääräisen väestön lisäksi väestöä muualtakin uuden viljelysalan raivaamiseen. Keskiajalla peltoviljely lisääntyi kaskiviljelyn vähetessä asutuksen kiinteytymisen sekä lisääntymisen myötä. Pellot sijoituivat todennäköisesti keskiajalla 1700-luvun peltojen tapaan savilaaksojen ja moreenipeitteisten kalliokumpareiden vaihteluma-alueelle kaapina vyöhykkeinä. Peltoalaa kohden tarvittiin moninkertainen määrä laidunta karjan ylläpitämiseksi ja peltojen lannoituksen turvaamiseksi.

Ihmisen toiminnan lisääntyessä keskiajalla sen synnyttämät elementit olivat haivahtavissa kulttuurimaisemassa yhä runsaampina ja yhä laajemmalla alueella. Selkeän uuden elementin maisemassa muodosti kehittyvä maakulkureitistö eli pysyvän tieverkoston synty kylien välille, sillä suuri osa uusista asutuskeskuksista sijaitsi kaukana jokireiteistä. Lisäksi jokien merkitys kulkureitinä väheni niiden madaltuessa maankohoamisen vuoksi. Liikenteen kehitykseen liittyi myös Kuninkaantie, joka muodosti pääväylän Perniön etelä-pohjoisen-suunnassa tapahtuvalle liikenteelle. Perniö oli Kuninkaantien varrella tärkeä paikka sikäli, että se tai Tenhola olivat Turusta matkaan lähteneiden ensimmäinen pysähdyspaikka matkalla Viipuriin.

Kirkollisen ja maallisen hallinnon kehitys keskiajalla merkitsi toisaalta katolisen kirkon leviämistä alueelle ja toisaalta

ruotsalaisen hallinnon, siis lähinnä kuninkaan vallan ja verotusoikeuden ulottamista Suomeen. Kirkko oli keskiaikaisen Perniön tärkeimpiä hallinnollisia rakennuksia. Perniön kirkko ja sen ympärille muodostunut kirkonkylä nousivatkin vähitellen Perniön alueen pääkeskukseksi Kuninkaantien varteen; ensin pienemmäksi keskukseksi pohjoiseen Ylönkylän alueelle ja myöhemmin etelämmäksi, Haarlan lähelle.

Vanhin kirkko Ylönkylässä nousi ehkä jo 1100-luvun lopulla Yliskylän kalmiston yhteyteen, sillä hautaustapa on muuttunut kokonaan kristilliseksi kalmistossa siihen mennessä. Tällä alueella sijaitsivat todennäköisesti myös vanhimmat keskiaikaiset kylät, joiden asutus voi periytyä aina rautakaudelta.

Ylönkylän kirkko ja siihen liittyvä kirkollinen keskus sijaitsivat kuitenkin vähitellen liian pohjoisessa ja syrjässä uudisasutuksen levittyä Perniön eteläisille alueille, joten kirkon siirtäminen 1300-luvulla tuli ajankohtaiseksi. Perniön uusi kirkko, Pyhän Laurin kirkko, rakennettiin nykyiselle paikalleen 1400-luvun loppupuoliskolla. Se on yksi suurimmista Etelä-Suomen kirkkoista, ja sen suuruus liittyy sen hallinnolliseen erityisasemaan kihlakunnankirkkona. Tämä keskus, joka syntyi Kuninkaantien ja Perniönjoen risteyskohtaan, on säilyttänyt keskusasemansa nykyaikaan asti hyvän saavutettavuutensa ansioista. Yliskylän ja Perniön kirkkojen lisäksi Perniön alueella on saattanut sijaita pieni kappeli tai muu kirkollinen rakennus Perniönjoen suulla.

Kirkkojen ohella tärkeitä hallinnollisia rakennuksia olivat kartanot. Keskiajalla Perniössä oli jo joitakin aateliskartanoita, kuninkaankartanoita sekä mahdollisesti markkinapaikka. Ensimmäinen kuninkaankartano eli Helgeän, Pyhäjoki, perustettiin todennäköisesti 1300-luvulla Perniön kunnan eteläosiin nykyisen Vanhakartanon, Gammelgårdin, alueelle. Pyhäjoen kartano hylättiin 1500-luvulla, ja sen paikalla on nähtävissä enää kumpare, jonka arkeologisissa kaivauksissa on löydetty merkkejä kartanon rakennuksista ja keskiaikaista löytömaterialiaa.

Toinen kuninkaankartano, Näsen eli Perniön kuninkaankartano rakennettiin puolestaan 1500-luvun puolivälissä Muntolannokan alueelle Kiskon ja Perniönjokien väliin. Se siirrettiin nykyisen Latokartanon paikalle 1600-luvulla, mutta Muntolannokalla sijaitsevalla metsäisellä maakumpareella on vielä jäljellä merkkejä vanhoista rakennuksen pohjista sekä kellareista. Muntolannokan alueella on kuninkaankartanon

lisäksi sijainnut 1500-1600-luvuilla myös salpietarinkeittäjä ja markkinapaikka. Hallinnollisen roolinsa ohella kuninkaan-kartanoilla oli myös liikenteen kehittymiseen liittyvä rooli, sillä ne sijaitsivat teiden varsilla toimien virkamiesten ja muiden matkalaisten levähdyspaikkoina.

Yhteenvedo

Keskiaikaisen kulttuurimaiseman muo-vasivat maaliikennereittien vakiintuminen, kylien ja keskusten synty sekä hallintoon ja uskontoon liittyvien rakennusten, kuten kirkkojen, kappeli- ja kuninkaankartanoiden rakentaminen. Lisäksi maatalousvoimistui elinkeinona, mikä näkyi erityisesti peltoviljelyn laajenemisena. Menneisyyden kulttuurimaisemia edustavina näkyvinä elementteinä maisemassa säilyivät pronssikautiset röykkiöt sekä varhaisrautakautiset röykkiöt ja latomukset.

Vaikka menneisyyden kehitysvaiheiden näkymättömät elementit eivät olleet suoraan havaittavissa, ne vaikuttivat osin kulttuurimaiseman kehitykseen. Tällaisia elementtejä olivat muun muassa myöhäisrautakautiset ruumiskalmistot, joiden yhteyteen ensimmäiset kappelit voitiin rakentaa—esimerkiksi katolinen kirkko perusti usein pakanallisiin kulttipaikkoihin ja kalmistoihin kristillisiä palvontapaikkoja. Perniössäkin vanhimman kirkon yhteydessä Yliskylässä on kristillisen hautausmaan alueelta löydetty rautakauden lopun hautoja, joihin vainajat on haudattu pakanalliseen tapaan hauta-antimin varustettuina.

Moderni kulttuurimaisema Perniössä koostuu sekä menneisyyden elementeistä, jotka ajoittuvat miltei kolmen ja puolen vuosituhannen ajalle, että elementeistä, jotka ovat syntyneet viimeisen sadan vuoden aikana. Keskiaikainen maisema muodostaa maisema-analyysin perusteella tietyiltä osiltaan Perniön nykyisen maisemakokonaisuuden perustan, sillä keskiajan asutuskehitys vakiinnutti alueen kylien paikat ja tärkeimpien maaliikennereittien sijainnin. Lisäksi Perniön nykyinen keskus, kirkon alue, vakiinnutti paikkansa Perniönjoen ja Kuninkaantien risteyskohtaan. Maanviljelykseen soveliaimmat alueetkin olivat asutettuja keskiajan loppuun mennessä, vaikka tilakoot ja kylien talomäärät ovat vaihdelleet keskiajan jälkeen runsaasti.

Teollistuminen käynnistyi myös jo keskiajalla, vaikka varsinainen ruukkien, vasarapajojen ja myllyjen aikakausi alkoi 1500-luvun lopulla kestäen aina 1800-luvulle asti. Varhainen teollistuminen liittyi Perniössä erityisesti vanhoihin kartanoihin ja suuriin talonpoikaistiloihin, joista mo-

net oli perustettu tai vakiinnutettu keskiajalla kuninkaan käskyjen ja maanjakotöiden kautta.

Lähteet ja kirjallisuutta:

Ersgård, L. & Hållans, A.-M. 1996. Medeltida landsbygd. Riksantikvariet, arkeologiska undersökningar, Skrifter nr 15.

Hiekkanen, M. 1994. The Stone Churches of the Medieval Diocese of Turku. A Systematic Classification and Chronology. Suomen Muinaismuistoyhdistyksen aikakauskirja 101.

Huttunen, P. 1982. Spår av neolitiska människan i Finlands natur. In Thorvold Sjøvold (ed.) Introduksjonen av jordbruk i Norden. Foredrag holdt ved fellesnordisk symposium i Oslo april 1980. s. 209-214.

Knaapinen, M. A. 1930. Perniön pitäjä. Historiallinen osa, s. 71-478.

Litzen, V. 1980. Perniön varhaisempi historia. Perniön historia 1. s. 111-311.

Maaranen, P. 1998. Ihmisen ympäristön ja toiminta-alueiden tarkastelu maisematutkimuksen avulla. In Vuorinen J-M (ed.) Maiseman arkeologiaa, s. 24-41. The Archaeological Society of Finland, Turku.

Maaranen, P. 1996. Kulttuurimaiseman kehitys esihistoriallisesta ajasta nykyaikaan Lounais-Suomen alueella. Julkaisematon kulttuurimaantieteen laudaturtyö, Helsingin yliopisto, matemaattis-luonnontieteellinen tiedekunta, maantieteen laitos.

Maaranen, P. 2000. Ihmisen toimintaympäristön muutos Perniön ja Karjaan seudulla esihistoriallisella ja varhaiskeskiajalla. Maisematutkimuksen ja luonnonmaantieteellisten ympäristötekijöiden analyysin soveltamisesta arkeologisen lähdeaineiston tarkasteluun. Julkaisematon arkeologian lisensiaatityö, Helsingin yliopisto, humanistinen tiedekunta, kulttuurintutkimuksen laitos.

Maaranen, P. 2003. Maiseman monet kasvot: ihmisen muinaisen toimintaympäristön tarkastelua maisematutkimuksen näkökulmasta. Muinaistutkija 2/2002, 21-32.

Maaranen, P. 1997. Perniön kulttuurimaisema esihistoriallisella ajalla ja keskiajalla. Julkaisussa: Niukkanen, M. (ed.). Perniö—kuninkaan ja kartanoiden pitäjä. Helsingin yliopiston taidehistorian laitoksen julkaisuja XIV. s. 17-26.

Myrdal, J. 1996. Landbon, ladan och lagen och hägnaderna, arbetstiden och bygdelaget samt ytterligare 20 agrarhistoriska artiklar. Kungliga skogs- och lantbruksakademien, Stockholm..

Niukkanen, M. (ed.) 1997. Perniö—kuninkaan ja kartanoiden pitäjä. Helsingin

yliopiston taidehistorian laitoksen julkaisuja XIV. s. 17-26.

Orrman, E. 1992. Maantieteelliset tekijät ja kiinteän asutuksen leviäminen Suomessa ja eräissä Ruotsin osissa esihistoriallisen ajan lopulla ja keskiajalla. In Julku, K. (ed.): Suomen varhaishistoria. pp. 365-373.

Salmo, H. 1930. Perniön pitäjä. Esihistoriallinen osa, pp. 1-477.

Salmo, H. 1980. Perniön esihistoria. Perniön historia 1. pp. 15-95, 101-110.

Sarvas, A. 1980. Perniön asutus esihistoriallisina aikoina. Perniön historia 1. pp. 96-100.

Schauman-Lönnqvist, M. 1989. Iron Age Studies in Salo III. The Development of Iron Age Settlement in the Isokylä Area in Salo. Suomen Muinaismuistoyhdistyksen aikakauskirja 89:2.

Simonen, A. 1986. The Precambrian in Finland. Geological Survey of Finland, Bull. 304, Geologisen Tutkimuslaitoksen raportti 74.

Suomen Kartasto 350. Maisemat, asuin-ympäristöt. Pertti Alalammi (ed.), Maanmittaushallitus ja Suomen maantieteellinen seura, 1993.

Viertola, J. 1985. Yleiset tiet Ruotsin valan aikana. Suomen teiden historia I. Pakanuuden ajalta Suomen itsenäistymiseen. pp. 35-129.

Liedon Vanhalinnassa

Linnavuoren yö-tapahtuma viikinkihengessä

Lauantaina 25.8. klo 19 alkaen Vanhalinnan pihapiirissä viikinkimarkkinat, joilta löytyy paljon mukaan ostettavaa. Myös hevosajelua ja muinaissärvintä sekä viikinkimakkaraa.

Klo 21–22 muinaistuliaisheisessa maagistunnelmaisessa tapahtumassa Linnavuoren laella katsotaan valaistujen kanoottien saapumista Aurajokea pitkin Vanhalinnan laituriin. Vanhalinnan viikinki pitää tunnelmaa yllä yhdessä Tommi Viitasen ja Kurubirumpuryhmän kanssa. Tilaisuus huipentuu Thorin vasaran ”tulimies” Antti Sunialan huimiin tulitemppuihin.

Tilaisuuteen on pääsymaksu.

*Thorwösten kuilujen
koillispuolella on
hyvin säilynyt
kivitalon jäännös.*

Kiskon Malmbergin kaivosalue

Teollisuuden jälkiä ja uhanalaisia kotiloita

Visa Immonen

Määrjärven koillisrannalla, Leilän kylässä sijaitsee Malmbergin kallio. Täällä vehreällä lehtoalueella, jyrkästi järveen laskevan kallioalueen laidalla erottuu maastosta suuria jättekivikasoja, seitsemän veden täyttämää kaivoskuilua sekä joitakin talonperusrakennuksia. Ne ovat muistoja 1600-luvulta vuoteen 1866 harjoitetusta rautamalmin louhinnasta. Malmbergin alueessa yhdistyvät ristiriitaisella tavalla Suomen vuoriteollisuuden menneisyys, nykyiset luontoarvot sekä pyrkimys kehittää muinaismuistomatkailua.

Malmberg on vaikeasti saavutettavissa, eikä siitä ole tullut erityisen tunnettua, usein vierailtua teollisuusarkeologista kohdetta. Vaikka kaivosalueelta on Kiskon kirkonkylälle linnuntietä vain kahdeksan ki-

lometriä, Malmbergiä lähinnä kulkeva yleinen tie jää 2,5 kilometrin päähän. Viimeiset pysyvät asukkaat jättivät Malmbergin 1950-luvulla, jolloin myös maanviljely alueella päättyi. Suurin osa kaivosalueesta on Fiskars Oy:n omistuksessa, mutta entinen satama-alue sekä pieni pala itse kaivosaluetta ovat yksityistilan mailla. Malmbergiin vievät yksityistiet päättyvät rannan huviloihin. Arkeologisia kaivauksia Malmbergissä ei ole tehty.

Malmbergin rautavarat löydetään

Kalliota kutsuttiin aikoinaan nimellä Pyymäki, mutta myöhemmin läheisen torpan ja myöhemmän kaivostyön mukaan Malmberg. Kaivosalueella oli asutusta mahdollisesti jo ennen vuorityön alkamista, sillä kaivoskuilujen liepeillä on luonnonki-

vistä laastista kasattuja muureja, vaikka jättekivikasoissa olisi saatavilla paremmin kivimuureihin sopivaa materiaalia.

Kaivostoiminnan alkamisen taustalla 1600-luvulla oli Ruotsin valtakunnan merkantilinen talouspolitiikka. Se suosi ylijäämäistä kauppasetusta ja siten vientiä edistävää kaivostointia ja vuoriteollisuutta. Malminetsinnän saavutuksena Varsinais-Suomen itäosiin ja Länsi-Uudellemaalle avattiin useita ruukkeja 1600-luvun alussa. Malmiesiintymien lisäksi tärkeä tekijä niiden sijoittumiselle oli puun saatavuus ja hyvät meriliikenneyhteydet. Suomessa aiempi rautatuotanto oli ollut talonpoikien vastuulla, mutta 1620–1630-luvuilta lähtien varakkaat kaupunkiporvarit ja yrittäjät ryhtyivät kehittämään laajamittaisempaa raudantuotantoa.

Lohjan Ojamon rautakaivos aloitti toimintansa 1600-luvun alussa, mutta sen malmi ei ollut erityisen hyvälaatuista ja se ehtyi nopeasti. Ojamon kaivos kuului turkulaiselle porvarille Jacob Wollelle (k. 1653), joka 1630-luvun alussa alkoi rakentaa Pohjan pitäjään Antskogin rautaruukkia.

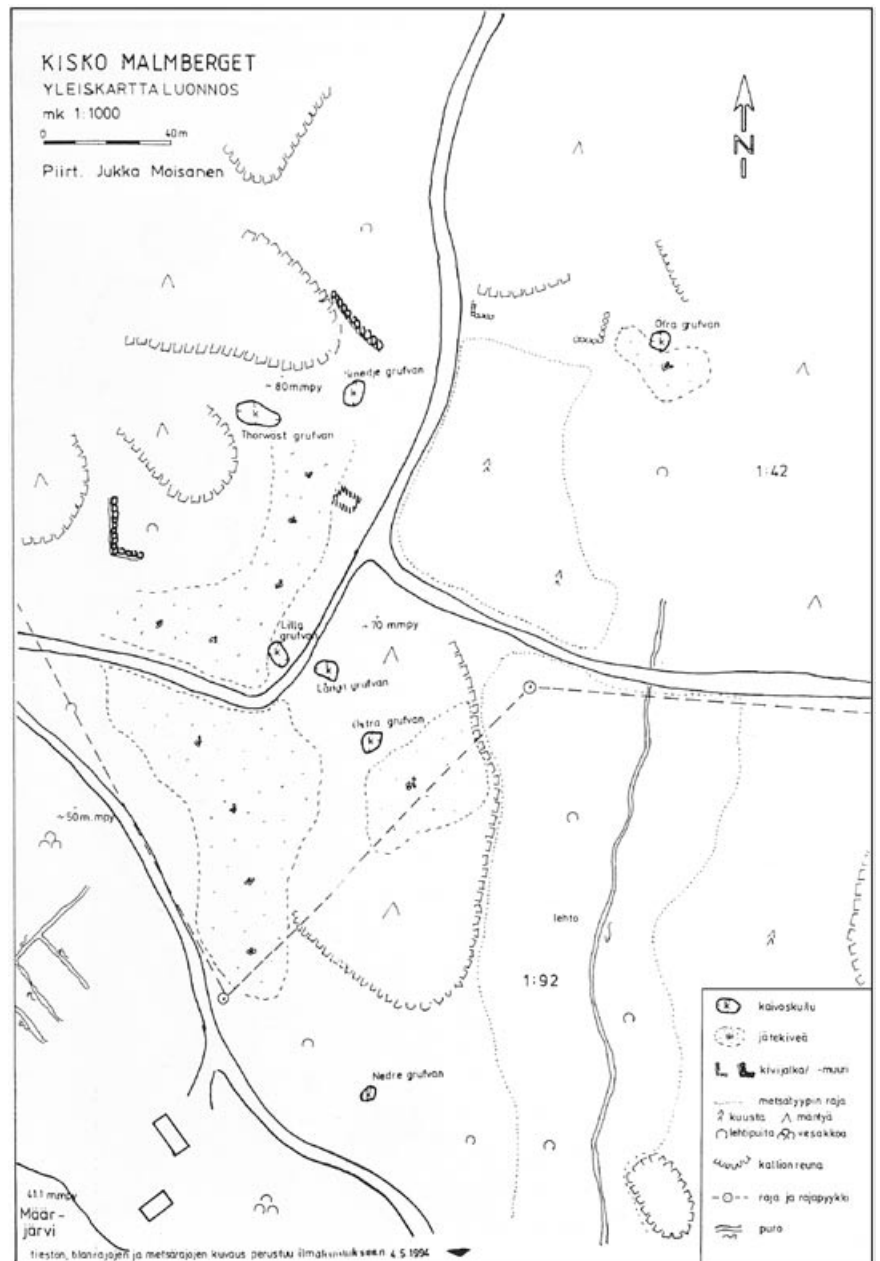
Koska Ojamon kaivos oli seudun ainoa rautakaivos, Wolle etsittyi rautamalmia Antskogin läheisyydestä. Etsintöjen tuloksena hän ryhtyi louhimaan ”Antskogin rautavuorta” eli ilmeisesti Malmbergiä. Wolle alkoi vuosien mittaan kuitenkin velkaantua etenkin entiselle kirjanpitäjälleen, turkulaiselle suurkauppiaalle Petter Thorwöstelle, joka pitkällisen riidan jälkeen sai Wollen ruukit haltuunsa 1640-luvulla.

Petter Thorwösten kuoltua 1659 hänen neljä tyttärtään ja neljä poikaansa aloittivat pitkän ja katkeran perintökiistan, jonka myötä kaksi vanhinta poikaa, Herman ja Johan, saivat tarpeekseen ruukkiliikkeen hoidosta ja halusivat luopua koko perintöosuudestaan. Erinäisten vaiheiden jälkeen Antskogin ja Fiskarsin ruukit silti päättyivät Johan Thorwösten (n. 1636–1712) haltuun. Hän oli taitava, määrätietoinen ja häikäilemätön ruukkitoiminnan kehittäjä. Johan Thorwöste käynnisti järjestelmällisen louhinnan Malmbergin alueella vuonna 1670. Malmbergin vanhimmat kaivoskuilut ovat tältä ajalta.

Malmbergin malminlouhinta keskeytyi 1700-luvun alussa suuren Pohjan sodan ja sitä seuranneen isonvihan myötä. Työt käynnistettiin uudelleen vasta 1700-luvun lopussa. Malmbergin malmiesiintymä mainitaan silti vuonna 1725 Itäisen tutkijakunnan kirjelmässään kuninkaalle. Tutkijakunnan tarkoitus oli elvyttää ja kehittää talouselämää sodan jälkeen. Selostuksessaan tutkimusmatkastaan Uudellemaalle tutkijakunta kertoo saaneensa Määrjärveltä malminäytteen, jonka rautapitoisuus oli 62 %.

Kaivostyön laajentuminen

Vuonna 1783 Malmbergin kaivokset tulivat tukholmalaisen suurkauppiaan Bengt Magnus Björkmanin (1745–1824) omistukseen, kun hän osti Suomen suurimman ruukkiihtymän. Kuparin hinta nousi jyrkästi 1790-luvulla, ja metsien hakkuun aiheuttaman hiilipulan vuoksi Björkman laajensi kuparinjalostusta raudantuotannon kustannuksella. Koska Malmbergin jättekiviläjät näyttivät sisältävän raudan ohella kuparia, Björkman tyhjensi Syväkaivoksen vuonna 1813. Kaivoksen syvyys oli tällöin 12,5 metriä. Kahdeksan kuukauden kaivutyöt Syväkaivoksessa ja Pitkäkaivoksessa

Kiskon Malmbergin kaivosalueen yleiskartta Jukka Moisänen piirtämänä. Kartta on laadittu vuonna 1994, minkä jälkeen muun muassa puron itäpuoliselta alueelta on paljastettu lisää kivirakenteita.

tuottivat kuitenkin pettymyksen, vain 19 kippuntaa eli noin kolme tonnia huuhton-tamalmia.

Suomen tultua liitetyksi Venäjään vuonna 1809 Bengt Magnus Björkman päätti jäädä Tukholmaan. Samalla hän joutui luovuttamaan teollisuuslaitoksensa kahdelle pojalleen, joista vanhempi, Bengt Ludvig, sai eteläsuomalaiset ruukit. Bengt Ludvig Björkman (1791–1825) oli isänsä murheenkryyni – poika oli tuhmaavainen, hankalaluonteinen ja laiminlöi ruukkien hoidon. Hän muun muassa piti Fiskarsin päärakennuksen kolmatta kerrosta talvipuutarhana, josta hän aamuisin ammuskeli jäniksiä. Joka tapauksessa Bengt Ludvig

kesällä 1822 tyhjennytti uudestaan Syväkaivoksen ja Pitkäkaivoksen sekä louhitutti niistä rautamalmia.

Isä Bengt Magnus kyllästyi poikansa taloudellisiin ja oikeudellisiin vaikeuksiin ja otti Fiskarsin ruukkiihtymän käsiinsä, kun poika virui vankilassa pahoinpideltään ja surmattuaan työntekijän. Isä myi ruukkiihtymän John von Julinille (1787–1853) marraskuussa 1822. Von Julin toimi alkujaan apteekkarina Turussa ja Helsingissä, mutta häntä kiinnosti apteekkia enemmän teollisuustoiminta. Ostettuaan Fiskarsin hän palautti sen kupariruukista rautaruukiksi ja uudenaikaisti ulkomaalaisia esikuvia noudattaen. Samaan aikaan Suomen viran-

omaiset pyrkivät kaikin tavoin edistämään kotimaisten malmien käyttöönottoa Ruotsin kauppasuhteita lujittaakseen.

Kesän 1822 aikana sadevesi täytti taas Syvä- ja Pitkäkaivoksen, mutta joulukuussa 1823 Julin tyhjensi Pitkäkaivoksen ja käynnisti kaivostyöt. Vuoden 1824 keväällä senaatti myönsi Julinille 30.000 seteliruplan korottoman lainan Malmbergin kaivostöiden jatkamiseen ja sulatuskokeiden suorittamiseen. Kesäkuussa 1824 kaivokset olivat taas veden alla, mutta saman vuoden lopulla louhinta jälleen aloitettiin. Tällöin käytössä oli kaksi vanhaa, 11 metriä syvää kuilua, joita erotti puoli metriä paksu kiveisinä. Niiden jäteläpöillä kasvoi iäkkäitä puita. Vanhojen kaivosten lisäksi käytössä olivat 16 metrin syvyyteen louhittu Syväkaivos ja viisi metriä syvä Pitkäkaivos.

Ensimmäiset Malmbergistä louhitut lohokareet von Julin lähetti testattavaksi. Malmmin rautapitoisuus vaihteli eri kokeissa 30 ja 55 % välillä. Osa malmista osoittautui täysin puhtaaksi, mutta osaa vaivasi rikki- ja kuparikiisuus, minkä vuoksi malmista saatu rauta oli kuumennettaessa haurasta. Fiskarsin ruukissa Malmbergin malmia sekoitettiin punahaurauden vähentämiseksi Ojamon, Jussarön ja etenkin Ruotsin Utön kaivosten malmin kanssa. Lopputuloksena saatiin hyvää kanki- eli takorautaa. Malmberg oli Karkkilan Kulonsuonmäen kaivoksen jälkeen Suomen huomattavin rautamalmiesiintymä.

Louhintatyö ja sen tekijät

Von Julinin kaudella Malmbergin vuorityö keskittyi seitsemästä kaivoskuilusta kolmeen, Pitkäkaivokseen, Itäiseen ja Pikkukaivokseen. Keskimäärin ne tuottivat vuodessa yli 300 tonnia malmia, mutta parhaana vuotena 1864 malmia saatiin peräti 778 tonnia.

Malmbergin malmista Pitkäkaivos (Långgrufvan) tuotti noin kaksi kolmannesta, ja sitä louhittiinkin vuoden 1824 jälkeen katkeamatta joka vuosi. Pitkäkaivoksessa malmi esiintyi pohjois-eteläsuuntaisina ja 2–4 metrin levyisinä, pystysuorina suonina. Kaivoksessa kiviainesta louhittiin sen molemmista päistä sekä pohjasta. Saatu malmi oli hyvin puhdasta. Tulipalo tuhosi Pitkäkaivoksen seinien hirsipönkityksen, hevosvintturin sekä hiilihuoneen vuonna 1865, mutta ne korjattiin entiselleen saman vuoden aikana.

Pitkäkaivoksesta koilliseen sijaitsi Yläkaivos (Öfra grufvan). Malmi oli siellä köyhempää ja sitä vaivasi kuparikiisuus. Huonon tuoton vuoksi Yläkaivoksessa louhittiin katkonaisesti.

Yläkaivoksen kuilu. Kaikki Malmbergin alueen seitsemän kuilua ovat veden täyttämisiä ja aidattuja.

Jälkiä 1800-luvun kaivostyöstä: kiveen porattu reikä, johon laitettulla ruudilla kalliota räjäytettiin.

Pitkäkaivoksesta luoteeseen oli Thorwösten aikaisia kuiluja, joiden viereen avattiin syksyllä 1828 uusi kaivos, jota nimitettiin Ylä-Thorwösten kaivokseksi (Thorwöstgrufvan). Sitä louhittiin vuoteen 1842 saakka. Ylä-Thorwösten viereen avattiin Ala-Thorwösten kaivos, jota louhittiin 1830-luvun aikana. Hylättäessä Ylä-Thorwösteissä oli päästy 30 metrin ja Ala-Thorwösteissä 14 metrin syvyyteen. Molemmissa malmi oli varsin hyvälaatuista, mutta sitä oli niu-

kasti.

Pitkäkaivoksen länsipuolelle avattiin vuonna 1841 Pikkukaivos (Lilla grufvan). Sen avulla haluttiin päästä käsiksi Pitkäkaivoksen pohjoispään malmeihin, mutta kaivos jouduttiin hylkäämään jo vuonna 1842 malmin ehtyttyä liiaksi. Sen sijaan vuonna 1847 käynnistetty Itäinen kaivos (Östra grufvan) Pitkäkaivoksen kaakkoispuolella osoittautui erittäin antoisaksi. Thorwösten kaivosten koillispuolelle ryhdyttiin kaiva-

Luonnonkivistä kasattu kivimuuri Pikkukaivoksen luoteispuolella.

maan Pajakaivosta (Smedja grufvan) vuonna 1849. Siellä työt päättyivät vuonna 1861, kun kaivos oli 26 metrin syvyydessä.

Louhinta tehtiin Malmbergissä alkuvaiheissa käsivoimin. Työ aloitettiin polttamalla puurovioita kalliopinnan päällä ja onkaloissa, minkä jälkeen rovioiden päälle kaadettiin kylmää vettä. Äkkinäinen lämpövaihtelu haurastutti kiveä, jota oli helpompi kiilata irti ja paloittaa vasaralla. Mustaruutia kaivostoiminnassa ryhdyttiin hyödyntämään 1800-luvulla, jolloin ruutia varten porattiin panosreiät käsin.

Irrotetut kivenmurikat nostettiin kaivoskuilusta vinssillä. Sillä polttopuut kulkivat alas ja kiviaines sekä vesi ylös. Aluksi nostolaite toimi ihmisvoimin, sittemmin hevosten avulla. Kaivoskuilun päälle oli rakennettu puulattia, jonka päällä hevoset kierittivät vinssiä. Nostolaitos oli katettu olkikatolla. Maanpinnalle nostetut malmipitoiset kivet eroteltiin muusta kiviaineksesta käsivaraisesti painon perusteella. Jätekivet kasattiin kaivosalueen laidoille. Malmi sen sijaan kuljetettiin Määrjärven rantaan ja edelleen proomuilla Antskoggiin tai härkien vetämänä Fiskarsiin. Talvella hevoset saattoivat vetää malmia jäätä pitkin.

Nostolaitteiden ja pajan lisäksi Malmbergissä oli vuoden 1831 kartan perusteella neljä asuintaloa, joiden määrä vuoden 1864 kartassa oli noussut kahteentoista. Työläisten asuinrakennuksia oli myös Pitkärjärvelä kilometrin päässä kaivosalueelta. Malmbergissä työskenteli 1820–1830-luvuilla ympäri vuoden vähintään 18 vuorimies-

tä. Vakinaisen miehityksen lisäksi Antskogin ruukin työläiset siirtyivät kaivoksille talvikuukausiksi, jolloin survin- ja huuhtomolaitos seisoivat. Louhijoille maksettiin luontaiseturjen lisäksi 12–13 ½ riksiä kuutiosyöltä eli 5,6 kuutiometriltä louhitua kiveä. Summa vastasi suurin piirtein piian vuosipalkkaa. Parhaimmillaan malmia saatiin 17 kippuntaa 36 kuutiokyynärältä eli 2,9 tonnia per 7,5 kuutiometriä louhittua kiveä.

Malmberg von Julinin jälkeen

Julinin kauden loppuaikoina 1840-luvulla ja 1850-luvun alussa louhinta jatkui tasaisesti ja hyvällä menestyksellä. Julinin kuoltua vuonna 1853 louhinta Malmbergissä jatkui entisellään holhoojakunnan johdolla, mutta Julinin aloittamat uudistukset olivat vielä kesken. Fiskarsin kannattavuus laski 1860-luvulla pohjalukemiinsa.

Kaivostoiminnan viimeisillä vuosikym-

menillä Pitkärjärjärven tuotanto oli edelleen keskeisellä sijalla. Kun sen pohjoispäässä syvemmälle louhittaessa oli taas alkanut löytyä malmia, aloitettiin louhinta jälleen Pikkukaivoksessa vuonna 1854. Sieltä puhkaistiin yhteys Pitkärjärjärven vuonna 1858. Tämän jälkeen molempia kaivoksia kutsuttiin Pitkärjärjärven kaivokseksi. Alakaivos (Nedre grufvan) avattiin vuonna 1854. Se on kuiluista lähinnä Määrjärven rantaa. Uuden kaivoksen malmi alkoi pian kuitenkin ehtyä ja työt lopetettiin 1860. Tällöin kaivoksen pohja oli 19 met-

Jätekivikasoja Pitkärjärjärven lounaispuolella.

rin syvyydessä.

Vuoden 1861 jälkeen ainoat kannattavat kaivokset olivat Pitkärjärjärven ja Itäisen kaivos, vaikka Itäisessäkin kaivoksessa malmi köyhtyi. Myös Pitkärjärjärven pohjoispäässä alkoi malmi vähetä, mutta eteläpäässä saanti oli yhä hyvä.

Vaikka Malmbergin malmintuotanto kasvoi vuosi vuodelta eikä sen rautapitoisuus ratkaisevasti heikentynyt, kaivostyöt lopetettiin kokonaan vuoden 1866 marraskuussa. Syynä oli tuontimalmien tullin poistaminen, jolloin kotimainen raudantuotanto kävi kannattamattomaksi. Hylkäämisen aikoihin Pitkärjärjärven syvyys oli yli 50 metriä ja Itäisen lähes 43 metriä.

Malmberg ja nykyaika

Malmbergin kaivos uinui Fiskarsin omistuksessa aina vuoteen 1992, jolloin alueen saneeraus aloitettiin Fiskarsin ympäristöhuollosta vastaavan Stig Nordmanin aloit-

Kerro, kultainen kaularengas

Rooman imperiumin etäisiä heijastuksia Pohjolan barbaareihin

Sami Raninen

Salon seudun yksittäisistä esinelöydöistä tunnetuimpia ovat epäilemättä kultaisen kaularenkaan katkelmat, jotka löydettiin jo satakunta vuotta sitten Uskelan Katajamäen röykkiöhaudasta I.

Vaikka arkeologiselta kannalta onkin hieman arveluttavaa lumoutua kimaltavasta kullasta – arkiset saviastianpalat ovat yhtä arvokasta lähdeaineistoa – otan seuraavassa Katajamäen kaularenkaan pohdintojeni lähtökohdaksi.

Katajamäen röykkiöön oli tehty useita eri-ikäisiä hautauksia. Kultarenkaan kappaleiden ohella löytöihin sisältyi muun muassa hopeaisen kaularenkaan katkelmia, pronssisia lenkkejä, jotka olivat ehkä peräisin juomasarven koristeketjusta, pronssisia koruja sekä kilvenkupuran kappaleita. Ei tiedetä, ovatko nämä esineet peräisin yhdestä ja samasta hautauksesta. Selvää kuitenkin on, että Katajamäen seudulla oli elänyt väkeä, joka kuului oman aikansa varsinaissuomalaisen yhteiskunnan huijulle. Kultarenkaallinen haudaus ajoittunee 300-luvulle eli nuoremman roomalaisen rautakauden jälkipuoliskolle.

Roomalainen rautakausi (noin 0–400 jKr.) oli, kuten lukija luultavasti tietääkin, Rooman valtakunnan kukoistuskautta. Rooman pohjoisrajat Keski- ja Itä-Euroopassa kulkivat pääpiirteissään Reinin ja Tonavan kautta, mutta maailmanvallan välitön tai välillinen vaikutus ulottui paljon rajajokia pidemmälle. Muinaistutkijat kiinnittivät jo varhain 1800-luvulla huomiota siihen, että roomalaisia tuontiesineitä löytyi suuria määriä niinkin pohjoisesta kuin Tanskasta ja Gotlannin saarelta Itämeren keskellä. Kuten tunnettua, roomalaisia

pronssi- ja lasiastioita ja rahoja kulkeutui jonkin verran vielä tätäkin pohjoisemmaksi, aina Keski-Ruotsiin, Varsinais-Suomeen ja jopa Pohjanmaalle saakka.

Roomalaisten silmissä Keski- ja Pohjois-Euroopan asukkaat olivat barbaareja: vaarallisia ja ehkä vastenmielisiäkin, mutta myös hyödyllisiä naapureita, joiden kanssa saattoi käydä kauppaa ja joiden taistelunhalulle löytyi käyttöä Rooman armeijan riveissä. Roomalaisten ja barbaarien keskinäisellä vuorovaikutuksella oli monia eri muotoja, ja myös monenlaisia seurauksia. Olisi ehkä houkuttelevaa kehittää kausi kertomus siitä, miten roomalaisten läheisyys ”sivistä” barbaareja. Jossain määrin tämä kertomus toki pitäisi paikkansa. Barbaariset germaaniheimot oppivat roomalaisilta yhtä ja toista – esimerkiksi luku- ja kirjoitustaitoa (jonka pohjalta germaanit kehittivät omat riimukirjaimensa), sotataittoa, tekniikoita, luultavasti uskonnollisia käsityksiäkin.

Kaikki Rooman läheisyydestä koituvat seuraukset tuskin kuitenkaan olivat kovin onnellisia. Rooman läheisyys ja roomalaiset vaikutteet muuttivat Keski- ja Pohjois-Euroopan alkuperäisasukkaiden kulttuurin ja yhteiskunnan rakenteita, tavallaan ehkä rikkoivatkin niitä. Ryöstöretket ja sota eivät sinänsä olleet germaanien keskuudessa uusia ilmiöitä, mutta on mahdollista, että roomalaisajalla ne yleistyivät, kasvoivat ja levisivät aikaisempaan verrattuna.

Germaaniheimojen keskuuteen muodostui vähitellen perinnöllinen yläluokka, soturiaristokratia, jonka jäsenille sodankäynti oli ammatti, elämäntapa, kutsumus, ehkä uskonnollinen velvollisuuskin. Tämän ylimystön edustajilla oli usein kokemusta Rooman armeijasta, he taistelivat roomalaisilla aseilla, joivat mielellään roomalaisesta astiasta ja käyttivät roomalaisten esikuvien mukaisia hallitsijantunnuksia ja arvomerkkejä.

Keskenään kilpailevat germaanipäälliköt loivat sotien ja väkivallan kautta yhä laajempia ja vahvempia valta muodostu-

mia, ja ajoittain he uskaltautuivat kääntämään aseensa roomalaisia vastaan. Tämä koituikin aikanaan Rooman kohtaloksi, mutta 300-luvulla moista ei juuri kukaan vielä osannut ennustaa. Keisarikunta oli rakenteellisista ongelmistaan huolimatta yhä vahva, sen armeija kauhistuttava, sen rikkauudet tarunomaisia, sen keisarit ja sotapäälliköt germaanipäälliköiden ihailun ja kateuden kohteita.

Uudenlaisia barbaarisen soturiaristokratian synty ulottui myös Skandinaviaan. Alkuvaiheessa tämä on havaittavissa lähinnä Tanskan alueella, mutta 200- ja 300-lukujen mittaan uudesta yhteiskuntaryhmästä kertovat rikkaat hautaukset levisivät myös pohjoisemmaksi Skandinavian niemimaalle, Ruotsin ja Tanskan alueilla. Tähän yhteiskunnalliseen murrokseen liittyi kiivas sodankäynti, kuten monenlaiset arkeologiset löydöt osoittavat.

Ennemmin lahja kuin ostos

Tässä yhteydessä on tietenkin kiinnostavaa, että 200- ja 300-lukujen kuluessa joitakin huomiota herättävän rikkaita hautauksia tunnetaan myös Suomen rannikkoalueilta. Katajamäen kultarengasröykkiö on tästä yksi esimerkki. Toinen tunnettu esimerkki on Laitilan Soukaisten 200-luvulle ajoittuva röykkiöhauda, joka tuttavallisesti tunnetaan ”juomasarviröykkiönä”. Kyseisessä röykkiössä oli kaksi paasiarkkuhaudaa, joissa rikkaampi sisälsi keihäänkärkiparin, miekan hopeahelaisessa tupessa sekä provinssiroomalaisen, lasista tehdyn juomasarven. Tällaiset esineet olivat soturiaristokratian rekvisiittaa – soturiaristokratia oli myös juhla-aristokratiaa, joten ryyppyväline kuului kuvaan.

Mutta jos Soukaisten röykkiöön oli haudattu jonkinlainen varsinaissuomalainen sotapäällikkö, oli Katajamäen kultainen kaularengas ehkä vielä korkeamman aseman tunnus. Rengas on oletettavasti valmistettu sulatetuista roomalaisista kultarahoista jossakin päin Itä-Ruotsia. Tällaiset arvomerkit tuskin olivat kauppavarana.

Todennäköisemmin niitä jaettiin lahjoina liittolaisille, kannattajille ja sukulaisille. Skandinaavisessa tutkimuksessa tällaisia renkaita kutsutaan usein ”käärmerenkaiksi”, koska niiden päissä olevien eläinaiheisten koristelevyjien on usein tulkittu esittävän kääreitä. Ehkäpä Katajamäenkin rengas on tällainen kultakäärme, vaikka sen päätylevyt ovatkin abstraktin tyylielityjä eivätkä niitä varsinaisesti voi tunnistaa eläimenpäiksi. Käärmesymbolilla oli otaksuttavasti mytologista merkitystä.

Soukaisten ja Katajamäen hautoja ei sentään voi verrata kaikkein rikkaimpiin roomalaisaikaisiin ”kuninkaanhautoi-

hin” Skandinaviassa. Ne kuitenkin osoittavat, että Suomenkin rannikkoseuduille oli muodostunut jonkinlainen korkean statuksen omaava ihmisryhmä, joka piti yllä yhteyksiä skandinaaviseen aristokratiaan (ja samalla toki myös Suomenlahden eteläpuolelle).

Haudoista tavatut aselöydöt osoittavat, että myös Suomessa tämän sosiaaliryhmän edustajat identifioivat itsensä sotureiksi. Samalla on tosin huomattava, että sodankäynnistä on vaikea osoittaa todisteita Suomen alueella: muinaislinnoilta tunnetaan vain pieni määrä varhaisrautakauteen viitattavia ajoituksia.

Eräs selitys voisi olla se, että täkäläisiin olosuhteisiin ei kuulunut laajamittainen sodankäynti ja ryöstöretkeily, vaan ehkä pikemminkin verikostot ja pienten keskenään kilpailevien joukkoiden nujakat. Mitään kovin konkreettista asiasta ei kuitenkaan voida lähdeaineiston puuttuessa sanoa.

Mieleen kuitenkin piirtyy kuva aikakaudesta, ylimielisen imperiumin dominoimasta aikakaudesta, jota riivasivat väkivalta ja kasvava ihmisten epätasa-arvo. Katsommeko etäistä peilikuvaa?

Salon seudun arkeologiaa syksyllä kansalaisopistossa

6.9.-13.12.2007 ja 17.1.-24.4.2008

Keskiviikkoisin klo 18.00 alkaen joka toinen viikko

Kurssinjohtajana toimii FM Eeva Raike

Oppitunteja 29 + retkeily; kurssimaksu 25 €, retkeilystä eri maksu.

Mitä esihistoria on ja miten sitä tutkitaan? Luentosarjassa on erilaisia teemoja esihistoriallisista kohteista, maisemasta ja sen nykyisestä hoidosta sekä miten esihistoriallisen ihmisen arkipäivästä saadaan erilaisten tutkimusten avulla tietoa. Luentojen aiheet painottuvat Salon seutuun. Salon opiston nettisivuilla on yksityiskohtaisempaa tietoa kokoontumiskertojen aiheista, ks. www.salo.fi/kansalaisopisto.

Kurssi toteutetaan yhteistyössä Halikon kansalaisopiston kanssa.

Ohjelma:

6.9. klo 18.00-20.15 Muinaisuuden ajanjaksot – FM Hannele Lehtonen. Moision koulu.

20.9. klo 18.00-19.30 Esihistorialliset elinkeinot – ruokatalous kivikaudesta rautakauteen – FM Eeva Raike. Moision koulu.

4.10. klo 18.00-19.30

Muinaisjäännökset osana kulttuurimaismaa – FM Satu Mikkonen-Hirvonen. Huom! Halikon koulukeskuksen auditorio.

1.11. klo 18.00-19.30 Arkeologin työ – FM Hannele Lehtonen. Moision koulu.

15.11. klo 18.00-19.30 Rikalanmäen rautakautinen ruumiskalmisto ja sen salit – FM Sari Mäntylä. Moision koulu.

29.11. klo 18.00-19.30 Ihminen ja kristautuminen esihistoriallisena aikana – HuK Akuliina Aartolahti. Moision koulu.

13.12. klo 18.00-19.30 Maiseman muutos ajassa – esimerkkinä Salon seutu – FM Eeva Raike. Huom! Halikon koulukeskuksen auditorio.

Kevät 2008

17.1. klo 18.00-19.30 Helsingin yliopiston Salon Isokylän kaivausten 30-vuotismuistoja – FT Pirjo Uino ja FT h.c. Christian Carpelan. Moision koulu.

31.1. klo 18.00-19.30 Ihmisen vuosituhantinen maisema – FM Jouko Pukki. Moision koulu.

14.2. klo 18.00-19.30 Kasvijäänteet mikroskoopin alla – HuK Mia Lempiä-

nen. Moision koulu.

6.3. klo 18.00-19.30 Luututkijan arkea – kaivauksilta löydettyjen luiden alkuperän selvittäminen – FM Kati Salo. Moision koulu.

27.3. klo 18.00-20.15 Muinaisuuden uskomusmaailmaa – mihin esi-isämme uskoivat? – FM Eeva Raike. Moision koulu.

10.4. klo 18.00-19.30 Historiallisen ajan uskomuksia muinaisesineistä – FM Sonja Hukantaival. Moision koulu.

24.4. klo 18.00-19.30 Halikon Joensuu kartanon arkeologiset kaivaukset – FM Hannele Lehtonen. Huom! Halikon koulukeskuksen auditorio.

Maastoretkeily toukokuussa Salon seudun muinaisjäännöksille: Ketohaka, Veitakkala, Pukkilan kivikautiset kohteet, pronssikautisia röykkiöitä. Retkioppaana Eeva Raike.

Halikon ja Uskelan pitäjäien kirkollisesta kehityksestä keskiajalla

Uskelan keskiaikainen ja uuden ajan alkupuolen kirkonpaikka sijaitsee Uskelanjoen partaalla. Se jäi käytöstä 1800-luvun alussa, mutta paikalla on yhä pieni hautausmaa.

Markus Hiekkänen

Halikonjoen ja Uskelanjoen suupuolelle muodostui rautakauden kuluessa asutuskeskusta, joiden elämä jatkui seuraavaan ajanjaksoon keskiaikaan (noin 1200–1550 jKr.) ja siitäkin eteenpäin aina nykyaikaan asti. Varsinkin Uskelanjokilaakson kehitys on erikoinen ja vaatii tarkkaa ruotimista, jotta sen pystyy hahmottamaan oikein.

Käännöttämiskehitys Halikonjoen ja Uskelanjoen laaksoissa alueella lienee käynnistynyt 1000-luvun alussa, ja se tehostui entisestään 1100-luvulla Nousiaisiin muodostuneen piispallisen keskuksen ansiosta.

Vuoden 1200 tienoilta tultaessa kastettiin luultavasti lähes jokainen lapsi kristinuskoon ja aikuiskaste oli siirtymässä historiaan. Aivan saman vuosisadan alkukymmenillä, ehkä vuoteen 1230 mennessä perustettiin Halikon ja Uskelan pitäjät seurakuntakirkkoineen.

Uskonnonvaihdos oli pitkä prosessi ja varmasti paljon monimutkaisempi kuin kuvattu tapahtumasarja. Kysymyksessä ei ollut kahden järjestäytyneen uskontorakennelman kohtaaminen, sillä vain kristinuskolla oli selkeä ja kirjallisesti määritelty, kansainvälinen oppinsa.

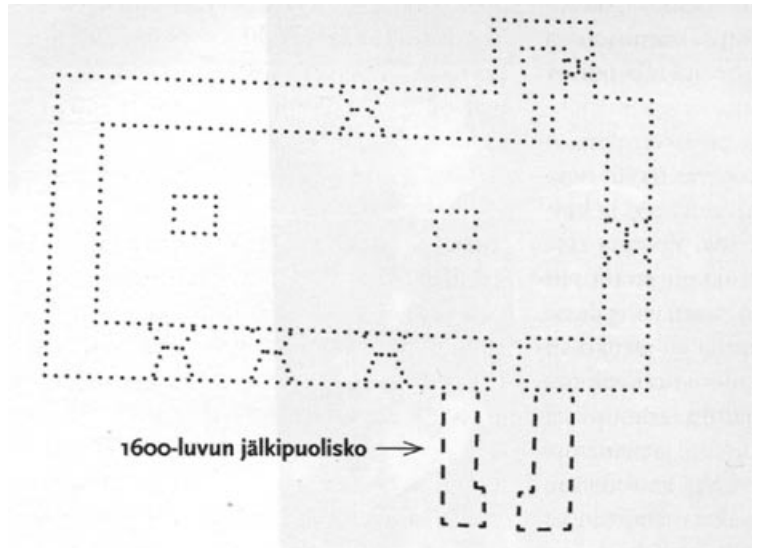
Halikkolaiset, uskelalaiset ja muut Lounais-Suomessa vuosisatoja asustaneet maanviljelijät harjoittivat enemmän tai vähemmän erilaisia ”uskontoja”, joiden muodot ja luonne olivat niin lähellä arkea ja ikään kuin rationaalista elämää, ettei ni-

tä välttämättä edes uskonnoksi tunnistettu. Esimerkiksi uskonnollisen kultin paikoista on hyvin vaikea saada selkoa ja niitä lienee ollut maisemassa erilaisia kuten puut, kivet, lähteet ja kalmistot.

Yksityiskirkoja 1100-luvulla

On mahdollista, että vasta kristinusko toi mukanaan ensimmäiset kulttirakennukset kahteen jokilaaksoon. Niitä on luultavimmin rakennettu seudun vauraimpien ja hallitsevimpien talonpoikien, käytän tässä sanaa valamiesten pihapiiriin. Luultavasti nimittäin tapahtui uskonnonvaihdos ensimmäiseksi ajan yhteisön ylimmässä sosiaalikerroksessa: käännöttäjät etsittyivät niin kuin aina kaikkialla maailmassa ensimmäisenä vallan luo. Sieltä he saivat oikeuden tehdä käännöstystä alemmissa kerroksissa.

*Pyhän Annan kappeli
Salossa, pohjapiirros. Kuva
vasta ilmestyneestä
teoksesta Markus Hiekkänen,
Suomen keskiajan kirkot,
SKS 2007.*

Sen enempää Halikon kuin Uskelan alueella ei tällaisia yksityiskirkkojen tai yksityisten talokirkkojen paikkoja tunneta, mutta sellaisia lienee ollut. Halikossa sellainen on melko varmasti ollut Viralan alueella. Yksityiskirkko kuului omaisuutena talon isännälle eikä se ollut tarkoitettu muille kuin hänelle ja hänen perheelleen. Vaikka tietoja asiasta ei ole, on se voitu rakentaa pihapiiriin eikä esimerkiksi talon kalmiston alueelle. Kirkkorakennus on luultavasti ollut pieni ja vaatimaton, ehkä jopa muunnettu jostakin taloryhmän olemassa olleista rakennuksista. Myös sisustus lienee ollut hyvin pelkistetty.

Seurakuntien perustaminen

Seurakunnan perustaminen tarkoitti sitä, että tietty ryhmä talonpoikia teki sopimuksen kirkon johdon, lähinnä piispan kanssa papin ylläpitämisestä sekä kirkon rakentamisesta, koristamisesta ja ylläpidosta. Kyse oli tietysti määrätyn alueen talonpojista, mutta seurakuntaa ei varsinaisesti ajateltu maantieteellisenä, rajoin varustettuna kokonaisuutena. Halikon osalta kysymys oli lähinnä Halikonjoen laakson maata viljelevästä väestä, Uskelan osalta taas Uskelanjoen.

Sopimuksen tekemisen osana ja yhteydessä valtamiehet luopuivat – ehkä muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta – yksityiskirkoistaan ja siirtyivät käyttämään rakennettavaa seurakunta- eli pitäjänkirkkoa. Samalla myös hautaaminen koko pitäjän alueelta keskitettiin tähän keskuskirkkoon ja talojen ympäristössä olleet kalmistot hylättiin huolimatta niiden kristillisestä luonteesta ainakin käyttöajan loppupuolella.

Pitäjänkirkon paikaksi lienee talojen ja kylien välisissä neuvotteluissa päätetty mahdollisimman neutraali paikka. Luultavasti ei kirkonpaikkaa pyritty perustamaan jollekin vanhalle, kristinuskoa edeltävälle kulttipaikalle, mutta tuskin niitä erityisesti vältettiin. Melko varmasti kirkon paikan ratkaisi käytännöllinen harkinta.

Suomen keskiaika käsitti kirkollisen elämän ja kirkkorakennusten kannalta noin 350 vuotta (noin 1200–1550 jKr.). Siksi on melko varmaa, ettei 1200-luvun alussa ra-

kennettu ensimmäinen pitäjänkirkko riittänyt seurakunnille koko täksi ajaksi puhumatta uuden ajan alkupuolesta. Voi vain arvailla, moniko Halikon ja Uskelan keskiaikaisista, toisiaan ajallisesti seuranneista kirkoista tuhoutui salamaniskun aiheuttamasta tulipalosta ja moniko lahosi niin pahasti, että jouduttiin rakentamaan uusi. Muita uuden kirkon rakentamiseen ohjaavia tekijöitä ovat olleet ainakin väestönkasvu ja kulttiin liittyvät muutokset.

Kivikirkko Halikkoon

Pitäjien tiet erosivat toisistaan kirkkojen rakennusmateriaalien suhteen 1400-luvun jälkipuoliskolla. Halikkolaiset nimittäin tekivät päätöksen kivikirkon rakentamisesta, mutta uskelalaiset eivät.

Halikon kivikirkko oli erikoislaatuinen kaksilaivainen rakennus, jossa etelälaiva oli pohjoislaivaa leveämpi. Rakenne hävitettiin 1800-luvun alkupuolella, mutta jos haluaa saada käsityksen tilantunnusta, voi matkustaa Pohjan kirkkoon. Sen lienee suunnitellut sama mestari ja tila on samanlainen. Molemmat rakennukset ovat samanaikaisia, mutta Pohjan kirkon voi ajoittaa vuosien 1475 ja 1480 väliin. Halikon rakentamisaikaa ei niin tarkasti voi määrittää. Se on muurattu noin 1460–1475.

Miksi Uskelaan ei rakennettu kivikirkkoa?

On outoa, ettei Uskelan emäseurakunta keskiajalla rakentanut itselleen kivikirkkoa, mutta sen kappelit Pertteli ja Salon Pyhä Anna tekivät sellaisen. Tilanne on keskiajan Suomen, ehkä oikeammin Turun hiippakunnan oloissa hyvin erikoinen vaikakaan ei aivan ennenkuulumaton. Vastaa-

vanlainen ilmiö on Satakunnasta, missä keskiaikainen emäpitäjä Pirkkala ei rakentanut itselleen kivikirkkoa, mutta sen sijaan kyllä sen kappelikunta Messukylä.

Kirkollisessa alueorganisaatiossa seurakunta on aina ensisijainen ja perusalueeksi katsottu. Sen yhteyteen saatettiin muodostaa muun muassa kappeliseurakuntia, jotka kuitenkin olivat alisteisia ja taloudellisesti heikompia. Jo viime mainitusta syystä johtuu, että kivikirkko lähes säännönmukaisesti nousi ensi emäseurakuntaan ja vasta sen jälkeen – jos lainkaan – kappeliseurakuntaan. Esimerkiksi Pohjan emäseurakuntaan rakennettiin kivikirkko 1470-luvulla, mutta siitä erotetussa Kiskon kappelikunnassa kivikirkkohanke päättyi aivan alkuunsa ja tulokseksi jäi pelkän sakariston muuraaminen vuosien 1510 ja 1530 välissä.

Uskelassa kehitys kulki aivan toisin, sillä sinne ei rakennettu kivikirkkoa edes uudella ajalla. Vielä erikoisemmaksi tilanteen tekee se, että Uskela oli yksi vauraan Varsinais-Suomen valtaseurakuntia, jonka ikä palautui jo 1200-luvun alkuun. Sillä siis voi ilman muuta olettaa olleen taloudelliset mahdollisuudet kivikirkon rakentamiseen. Ja vaikka lujilla ehkä olisi oltukin, on vaikea ymmärtää, miksi tilanne hyväksyttiin seurakunnassa, kun naapuripitäjissä Tenholassa, Perniössä, Halikossa, Kemiössä ja Sauvossa suunniteltiin ja muurattiin komeat kivikirkot vuosien 1460 ja 1490 välisellä ajanjaksolla.

Perttelin kivisen kappelikirkon ja Salon pyhän Annan kivisen kappelikirkon rakentamisaikaa on pohdittu useissa yhteyksissä. Perttelin kivikirkon rakennustekniset ja tyylilliset ominaisuudet osoittavat, että se on rakennettu aivan keskiajan lopussa, luultavimmin vuosien 1500 ja 1520 välissä. Suunnilleen sama ajoitus koskee myös Salon Pyhän Annan kappelia.

Salon Pyhän Annan kappelin paikka nykyisellä kirkkomaalla. Kirkon muistokivi vasemmalla puun juuressa. Taustalla 1700-luvun kellotapulin pohjakerros, josta on tehty sankarimuistomerkki. Kuva Markus Hiekkänen, vasta ilmestyneestä teoksesta *Suomen keskiajan kirkot*, SKS 2007.

Kirkolliset yhteisöt tänään

Halikon seurakunta on olemassa tänäkin päivänä. Sen sijaan Uskelan pitäjä Perttelin ja Pyhän Annan kappeleineen on kokenut muutoksia. Pertteli on itsenäistynyt Uskelasta omaksi seurakunnakseen, jollainen se on edelleen. Pyhän Annan kappeli taas lakkautettiin 1800 ja yhdistettiin Uskelan emäseurakuntaan; tämä astui voimaan 1833. Jo tätä ennen, 1830–1832 kivinen kappeli-kirkko purettiin niin, ettei rakennuksesta tänä päivänä näy mitään jälkiä. Uusi kivi-kirkko rakennettiin satakuntametriä ylös-

päin mäen laelle.

Uusi jako tapahtui 1906, sillä Salon kylään oli kasvanut kauppapaikka, joka 1887 sai kauppalaoikeudet. Tällöin muodostui Salon seurakunta, joka rakennutti oman puisen kirkon nykyisen Kirkkokadun varteen. Kehitys kuitenkin johti siihen, että tämä seurakunta ja Uskelan ikivanha seurakunta yhdistettiin 1946 Salo-Uskelan seurakunnaksi.

Seurakunnalla on nyt siis kaksi kirkkoa, Salon puinen kirkko Kirkkokadun varrella ja Uskelan kauas näkyvä kivi-kirkko vanhan kappelikirkon mäen laella. Keskiajalta pe-

riytyvä Uskelan emäkirkon paikka on jäänyt syrjään ja se näkyy pienine kellotapuleineen uudelta moottoritietä Uskelanjoen varressa.

Lisää lukemista:

Hiekkänen, M., 2000, *Kirkkorakennukset ja keskiajan yhteiskunta*, Kirkko kulttuurin kantajana. Toim. Nina Lempa, Kirkkohallitus, Helsinki.

Sama, 2003, *Suomen kirkot keskiajalla*, Kustannusosakeyhtiö Otava, Helsinki.

Sama, 2007, *Suomen keskiajan kirkot*, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1117, Helsinki.

Joki yhdisti ihmiset. Salon ja Uskelan historia n. 1150–1868, Salo 2006.

Mäntylä, S., 2005. Kuriositeetteja, lahjoja ja suojelumagiaa, Hauta-antimien tulkintaongelmia Halikon Rikalanmäen aineiston valossa, Mustaa valkoisella, Ystäväkirja arkeologian lehtori Kristiina Korkeakoski-Väisäselle, Turun yliopisto, arkeologia, Turku.

Pitkänen, K., 1992, Historiallisen ajan Halikko kunnallishallinnon alkuun, Halikon historia I, Jyväskylä.

Taavitsainen, J.-P., 1989, Finnish Limousines, Fundamental Questions about the Organizing Process of early Life in Medieval Finland, *Medium Aevum Quotidianum* 19.

Uino, P., 1986, An Iron Age Community at Ketohaka in Salo and other Remains of Metal Period Buildings in Finland, *Suomen Muinaismuistoyhdistyksen Aikakauskirja* 89, Helsinki.

LÖYTÖJÄ KIRJAHYLLYSTÄNI

Uusia löytöjä kirjahyllyyn – Viron esihistoria suomeksi

Oli jo aikakin saada ensimmäinen suomenkielinen Viron esihistorian kokonaisesitys. Tähän saakka on ollut vaikea hahmottaa kokonaiskuvaa naapurimaamme kehityksestä. Viron ja Suomen esihistoriasa on hyvin vaihtelevasti ajanjaksoja, joissa kehitys on kulkenut samanlaisia latuja, ja toisaalta niitä, joissa tiet ovat erkaantuneet hämmästyttävänkin kauas.

Kirjan kirjoittajina ovat Aivar Kriiska ja Andres Tvauri. Molemmat ovat suomalais-

sillekin arkeologiasta kiinnostuneille tuttuja mm. Viron esihistoriallisiin kohteisiin suuntautuneiden matkojen asiantuntevina oppaina ja lukuisia vierailuluentoja pitäneinä asiantuntijoina. Aivar Kriiska on myös opiskellut ja väitellyt Suomessa.

Kirjan pohjana on toiminut vuonna 2002 viroksi ilmestynyt teos, joka on kuitenkin päivitetty ja muokattu suomalaisille lukijoille. Monipuolinen ja useita kartoja sisältävä kuvitus auttaa asioiden hahmotta-

misessa. Hakemisto antaa mahdollisuuden etsiä tietoa löytöpaikkojen nimillä. Laaja lähdeluettelo kertoo edelleenkin karua kieltä siitä, miten vähän Viron esihistoriasta löytyy tietoa suomeksi tai englanniksi.

Tarpeellinen käsikirja jokaisen harrastajan hyllyyn:

Kriiska, Aivar & Tvauri Andres. 2007. Viron esihistoria. SKS, Helsinki.

Eeva Rintama

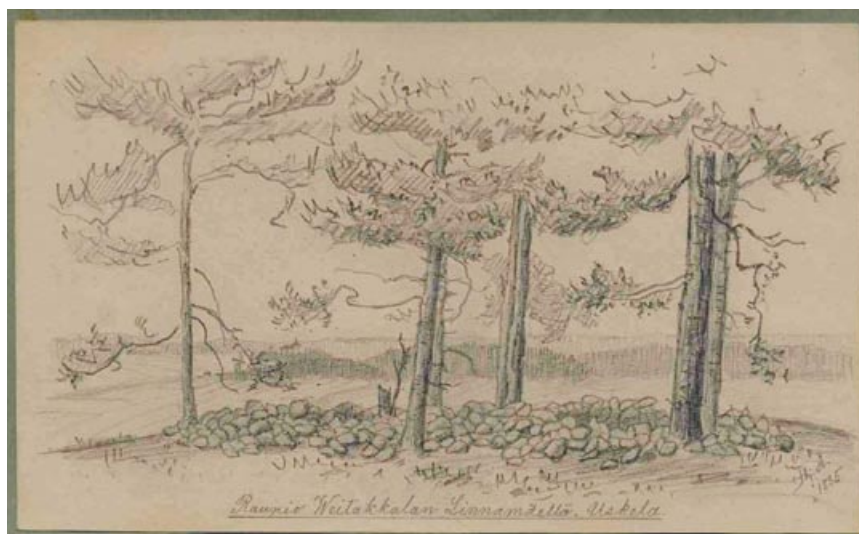
Salon Isokylän muinaisjäännösalueen pohjoispuolella peltoaukeiden keskellä kohoaa "monumentaalin" Veitakkalan linnavuori. Linnavuorelta avautuu upea näköala Uskelanjokilaaksoon, jonka tuntumassa kulkee Salosta Perttelin kautta Somerolle johtava Hiidentie. Kaikki jutun valokuvat Museovirasto/Satu Mikkonen-Hirvonen.

Mennyt aika maisemassa – muinaisjäännösten hoitoa Salon seudulla

Satu Mikkonen-Hirvonen
Museovirasto/Turun toimipiste

Salon seudun kulttuurimaisemalle on ominaista sen monikerroksisuus – maastossa eri aikaperiodit näkyvät sekä lomitain että päällekkäin. Alueen muinaisjäännöskanta on erittäin monipuolinen ja rikas, alkaen varhaiselta kivikaudelta ja päättyen historialliseen aikaan.

Salon seutu on tunnettu erityisesti kookkaista pronssikauden hautaröykkiöistä, rautakauden löytörikkaista kalmistoista sekä näyttäivistä linnavuorista. Muinaisjäännökset muodostavat kulttuurimaiseman vanhimman kerrostuman. Sekä Halikonjokilaakso että Uskelanjokilaakso kuuluvat valtakunnallisesti merkittäviin maisema-alueisiin. Jokuomat kulkevat syvällä maaperässä ja erottuvat näin laajojen viljelyaukeiden keskeltä. Myös vanhat tilarakennukset ja kartanot antavat leimansa

Salon Veitakkalan linnavuoren laella on aikoinaan sijainnut myös pronssikautinen hautaröykkiö, jonka Hj. Appelgren tutki 1880-luvulla. Röykkiöstä löytyi pronssikauden alkupuolelle ajoittuva pronssitikari. Piirroksen kuvatus röykkiön takana kaukomaisemassa näkyy Uskelan kirkko. Piirros Museovirasto/Hj. Appelgren.

Salon Hakastaron linnavuori talviasussa. Keskiajalle ajoittuva linnavuori poikkeaa ajoituksensa lisäksi myös pienen kokonsa puolesta seudun muista linnavuorista. Linnavuorelta harvennettiin puustoa sekä metsänhoidollisista että maisemallisista syistä kolme vuotta sitten. Nyt linnavuoren maisemallinen ilme ja maaston muodot tulevat selkeämmin esille. Muinaisjäännöksiin liittyy paljon suullista perimätietoa ja yhdessä kaikki kohteen tulkinnat ja tarinat muodostavat paikan hengen.

Perniön Latokartanon myllyn rauniot sijaitsevat aivan Kiskonjoen partaalla. Myllyn rauniot koskimiljöössä ovat kesäisin suosittu käyntikohde. Rakennusmateriaalina on käytetty seudulle tyypillistä slagitiiltä. Muinaisjäännösten hoidon suunnittelussa tulee huomioida se, miten hoitotoimenpiteet näkyvät ja vaikuttavat kohteessa eri vuodenaikoina.

vauraalle lounaissuomalaiselle viljelymaisemalle, joka rajautuu vesistöihin ja metsäisiin mäkiin.

Muinaisjäännösten maisemanhoito

Muinaisjäännösten maisemanhoidolla tarkoitetaan muinaisjäännöksen ja sen lähiympäristön maiseman hoitoa. Muinaisjäännösten hoidon avulla arkeologisen kulttuuriperinnön suojelu vahvistuu ja kohteet säilyvät osana arkipäivän kulttuurimaisemamme. Jotta muinaisjäännös voidaan huomioida riittävän monipuolisesti, ulotetaan hoito- ja kunnostustoimenpiteet luonnollisesti rajautuviin maisemallisiin kokonaisuuksiin. Muinaisjäännösten hoito ei pyri pysäyttämään alueen kehitystä millekään tietylle aikatasolle eikä se tavoittele myöskään ns. muinaista maisemaa. Maisemanhoidolla tuodaan esiin nykymaisemassa näkyviä eriaikaisia kulttuurihistoriallisia elementtejä ja turvataan niiden säilyminen alati muuttuvassa maisemassa.

Maisemanhoito on pitkä prosessi, joka alkaa kohteen hoitosuunnitelman laatimisella. Suunnitelmassa selvitetään alueen arkeologiset tiedot, maankäytön historia, kulttuurihistoria ja luonnonarvot. Ennen hoidon aloittamista pyritään kohteella tekemään kasvillisuuskartoitus. Muinaisjäännös ympäristöineen on elävä ja muuttuva kokonaisuus – myös hoitosuunnitelmaa tarkistetaan ja päivitetään vuosittain. Muinaisjäännöksen ja sen lähiympäristön vuo-

rovaikutus muodostaa perustan alueella tehtävälle maisemanhoidolle. Suunnittelu- vaiheessa muinaisjäännöstä tarkastellaan sekä kauko- että lähimaisemassa ja pohditaan, miten eri tekijät muuttavat maiseman muotoa, yhtenäisyyttä, mittakaavaa ja tunnelmaa

Museovirasto aloitti maisemanhoitotyöt Salon seudun muinaisjäännösalueilla keväällä 1994. Hoito aloitettiin Salon, Halikon ja Perniön muinaisjäännösalueilta. Vuosi vuodelta hoitoa on pyritty laajentamaan niin, että hoidettuja kohteita olisi mahdollisimman monen kunnan alueella. Hoidon piiriin pyritään saamaan monipuolinen valikoima erityyppisiä ja eri aikakausille ajoittuvia, kullekin paikkakunnalle tyypillisiä kohteita. Kohteiden valintaan vaikuttavat muinaisjäännösten lisäksi sekä taloudelliset resurssit että työvoimapolittiset seikat. Pääosa maastossa tehtävistä maisemanhoidosta rahoitetaan edelleen valtion työllistämisvaroilla. 2000-luvulla valtiolle suunnattuja työllistämisvaroja on leikattu radikaalisti ja tämä on vaikeuttanut sekä hoidon suunnittelua että hoidon toteuttamista. Arkeologisen kulttuuriperinnön maisemanhoito on niin merkittävää ja tärkeää työtä, ettei se saa olla riippuvaisista työllisyysuhdanteista. Jotta hoitotyötä voitaisiin tehdä suunnitelmallisesti ja pitkäjänteisesti, tulisi varat muinaisjäännösten hoitoa varten saada suoraan Museoviraston budjettiin.

Hoidettujen muinaisjäännösten ajoitus ja tyyppi Salon seudulla vaihtelee aina kivikauden asuinpaikasta historiallisen ajan teollisuuskohteisiin. Suurin osa Salon seutukunnan hoidetuista muinaisjäännöksistä on pronssi- ja rautakaudelle ajoittuvia röykkiöitä ja kalmistoja. Hoidon piirissä on myös neljä linnavuorta (Halikko, Rikalan Linnamäki, Muurlan Linnamäki, Salon Veitakkalan linnavuori ja Salon Hakastaron linnavuori). Historiallisen ajan kohteista voidaan mainita mm. myllyn rauniot ja kaivosyhdyskunnan rakenteet. Myös muinaisjäännösten sijainti vaihtelee taajama-alueista talousmetsiin. Maisemanhoidon lisäksi jo suunnitelmaa tehdessä pyritään miettimään myös alueen käyttöä. Käyttösuunnitelma muodostaakin olennaisen osan maisemanhoitosuunnitelmaa.

Maiseman kautta pääsemme lähelle muinaista ihmistä – maisemaan on jäänyt runsaasti jälkiä ja merkkejä menneiden sukupolvien työstä ja elämästä. Muinaisjäännökset toimivat siltana menneisyyden ja nykyisyyden välillä. Kun tunemme kotiseutumme pitkän ja monipuolisen historian, pystymme hahmottamaan paremmin itsemme ja oman aikamme tässä pitkässä aikajatkumossa. Salon seudulla Museoviraston aluevalvojana pitkään toiminut Anna-Liisa Hirviluoto puhui usein ”antikvaarisen omantunnon” herättämisestä ja siitä, miten hoidettujen muinaisjäännösten kautta arkeologisen kulttuuriperinnön vaaliminen tehostuu ja arvostus kulttuurimaisemaa kohtaan lisääntyy.

Muinaismuistolaissa (295/63) muinaisjäännösten hoito määritellään kuuluvaksi Museoviraston tehtäviin, mutta hoitolupa voidaan myöntää myös ulkopuoliselle taholle (lisätietoja www.nba.fi).

Eurooppalainen maisemasopimus (European Landscape Convention) tuli voimaan maassamme 1.4.2006 ja se on ensimmäinen kansainvälinen sopimus, joka koskee yksinomaan maisemaa. Sopimus painottaa maiseman merkitystä ihmisten hyvinvoinnille ja näin se vahvistaa kulttuurimaisemien säilymistä ja arvostusta.

Kirjallisuus

Mikkonen-Hirvonen, Satu 2006, Maiseman monet kasvot. Miekka-Menneisyys-Maisema. Somero.

Tiitinen, Teija (toim.) 1999, Hiidenkiuas ja tulikukka. Opas arkeologisen kulttuuriperinnön hoitoon. Museovirasto.

Pukkila, Jouko 2003, Salon seudun luonto- ja kulttuuriympäristöopas.

Muurlan Hankkaannummen kivikautinen asuinpaikka sijaitsee etelärinteessä molemmiin puolin soratietä ja näin se on kävijöiden helposti saavutettavissa. Suuri osa Salon seudun kivikautisista asuinpaikoista sijaitsee pelloilla ja niihin tutustuminen on siten vaikeampaa.

Perniön Lupajan alueen
 upeassa maisemassa
 kiertävän muinaispolun
 varrella voi tutustua niin
 pronssikauden kuin
 rautakaudenkin
 muinaisjäännöksiin.
 Kuvassa Lupajan
 Tiikkinummen
 kalmistoalueen laidalla
 oleva uhrikuppikallio,
 jossa on 53 kaiverrettua
 uhrikuppia.
 Uhrikuppikivet sijaitsivat
 usein rautakautisten
 kalmistojen ja pitkään
 viljeltyjen peltujen
 läheisyydessä.
 Uhrikuppikiviin on voitu
 uhrata uudisviljaa ja
 ternimaitoa.

Vuosittainen niitto käynnissä Halikon
 Rikalanmäellä. Ammattimies hallitsee
 työvälineensä ja niitto käy joutuisasti.
 Vuosittaisella niitolla tuetaan alueen kulttuurikasv
 illisuutta.

Tervetuloa kulttuurimaisema-
 matkalle Salon seudulle!

Jutun valokuvat Museovirasto/Satu Mikkonen-
 Hirvonen.

Halikon Rikalan
 ruumiskalmiston
 alueella ja sen
 lähiympäristössä
 tehdään
 hienovaraista
 puuston
 harvennusta lähes
 joka vuosi.
 Säännöllisen
 maisemanhoidon
 jälkeen
 kalmistoalue on
 nyt tunnelmaltaan
 ehyt ja rauhallinen.

Pronssikauden hautaröykkiöt, eli kruunut kuten niitä Salon seudulla kutsutaan, rakennettiin korkeille kalliomäille silloisen merenrannan tuntumaan. Upea näköala merelle on nähtävissä edelleen mm. Salon Viitankruunun (kuvassa) ja Särkisalon Puosinkallion röykkiöalueilla. Katsellessa Viitankruunulta Halikonlahdelle avautuvaa maisemaa voi edelleen aistia merellisen tunnelman.

Muinaisjäännösten lisäksi kohteiden aiemmasta käytöstä ja historiasta kertoo myös kasvillisuus. Kuvassa näkyvää hennosti myskille tuoksuvaa keltamataraa (*Galium verum*) tavataan monilla muinajäännösalueilla.

Muurlan Koivumäen pronssikaudelle ajoittuva hautaröykkiö sijaitsee pienellä kalliopaljastumalla. Tammet ja katajat rajaavat muinajäännösalueen omaksi kokonaisuudeksi. Muinajäännökset pyritään merkitsemään opaskylteillä ja useimmille hoidetuille kohteille johtaa "hannunvaakuna-opastein" merkitty polku.

Käytännön
maisemanhoitoa

Perniö, Lemu Lehmihaka

Teija Tiitinen/Museovirasto

Perniön Lehmihaan pronssikautinen muinaisjäännösalue sijaitsee Asteljoen laaksossa. Nykyisin viljavina peltolina aukeava laaksoalue oli pronssikaudella merta, joka tuolloin oli noin 20 metriä korkeammalla kuin nykyisin.

Lehmihaan muinaisjäännösalue sijaitsee n. 23,0 – 41,5 metrin korkeudella nykyiseen merenpintaan nähden. Paikka oli tuolloin meren ympäröimä saari, joka ajan myötä maan kohotessa kuroutui saaren kaakkoispuolelta osaksi mannerta. Muinaisen merenlahden ympärillä sijaitsee suurin osa Perniön pronssikaudelle ajoittuvista hautaröykkiöistä. Lehmihaassa näistä sijaitsee 15. Turun yliopiston arkeologian oppiaine tutki röykkiöistä yhteensä 12 vuosina 1979-1982. Röykkiöiden lisäksi noina vuonna tutkittiin myös kulttuurimaakerrosta yhteensä noin 170 neliötä ja näiden lisäksi tehtiin laaja koekuopitus muinaisjäännösalueen laajuuden selvittämiseksi. Tutkimuksia johti Ulla Lähdesmäki.

Lehmihaan hautaraunioista osa on rakenteeltaan kivistä koottuja kiviröykkiöitä ja osa kiven ja maansekaisia latomuksia. Yhtä hautausta lukuun ottamatta Lehmihaan haudoissa oli havaittavissa reunakehä ja sisäkehä. Muutamissa haudoissa oli havaittavissa vielä kolmas – yleensä – epätäydellinen kehä. Useimmat röykkiöistä olivat maan ja kiven sekaisia ja kooltaan suhteellisen vaatimattomia. Vain kaksi suurinta oli halkaisijaltaan yli 10 metriä. Polttohautaus on ollut vallitseva hautautapa, mutta myös ruumishautaus näyttäisi kuitenkin olleen käytössä. Polttohautaus noudattelee läntisen pronssikulttuurin piirissä käytössä ollut tapaa, että vain osa vainajan poltetuista luista on laitettu hautaan ja että luut on pesty ennen niiden hautaamista. Analysoiduista luista suurin osa on osoittautunut aikuisen ihmisen luiksi. Kuitenkin yhdestä haudasta on löydetty myös lapsivainajan luita. Mielenkiintoista on, että kahdessa tapauksessa vainaja on saanut tuonpuoleiseen elämään mukaansa koiran.

Hauta-antimia tutkituista haudoista löy-

Perniön Lehmihaan hautaröykkiöalueella maisemanhoito aloitettiin harventamalla röykkiöitä peittävää puustoa. Kohteella pyritään asteittain puulajin vaihtoon niin, että näkyvyyttä peittävien kuusien sijaan suositaan mäntyjä ja lehtipuita. Versot poistetaan röykkiöiden välittömästä läheisyydestä ja heinittyneet alueet niitetään kerran kasvukauden aikana. Kuva Museovirasto/Satu Mikkonen-Hirvonen.

tyi niukalti. Metallisesineitä löytyi vain kolme. Pronssikauden loppupuolelle ajoittuva pronssilansetti, tunnistamattoman pronssiesineen katkelma sekä rautaesineen katkelma. Metalliesineet löytyivät kaikki röykkiöstä numero yksi, josta oli ollut jäljellä ainoastaan röykkiön pohja. Röykkiössä oli ollut 1900-luvun alussa perunakuoppa ja sen itäreunasta oli otettu maata. Alun perin se kuitenkin on ollut Lehmihaan suurimpia hautaröykkiöitä. Röykkiöön haudatuista luista 97 prosenttia oli ihmisen luita. Sitä, ovatko ne peräisin samasta vainajasta, ei tiedetä, mutta luut muodostivat kaksi erillistä keskittymää. Loput luut olivat peräisin koirasta.

Muut artefaktit koostuivat pääosin saviastianpaloista, jotka suurimmaksi osaksi ovat peräisin läntiselle pronssikulttuurille tyypillisistä naarmupintaista saviastioista. Saviastian palojen joukossa on kuitenkin myös maljatyypin astioista peräisin olevia paloja sekä muutamia paloja tekstiili-, raepintaista- sekä Morbyn keramiikkaa. Kaivaushavaintojen mukaan joitakin astioita on selvästi laitettu vainajan mukaan hautaan, osa paloista saattaa olla peräisin mahdollisista vainajan muistamiseen liittyvistä rituaaleista, mutta valtaosa paloista liittyy röykkiöiden alla olevaan vanhempaan asuinpaikkakerrostumaan.

Asuinpaikka näyttää sijainneen samalla alueella kuin haudat, joten siinä suhteessa Lehmihaan asuinpaikka on verrattavissa Satakunnasta tunnettuihin pronssikautisiin hauta- ja asuinpaikka-alueisiin kuten

Nakkilan Rieskaronmäkeen ja Harjavallan Kaunismäkeen. Rieskaronmäkeen Lehmihaka rinnastuu myös siinä suhteessa, että myös täällä on valmistettu metallia ja röykkiöstä numero 15 löytyneen yksinkertaisen rengasesineen valinmuotinkatkelman perusteella myös esineitä.

Lehmihaan vanhimmat hautaröykkiöt näyttäisivät ajoittuvan pronssikauden alkupuolelle. Näitä vuosien 1300 – 900 välillä rakennettuja röykkiöitä on kolme. Loput on tehty pronssikauden jälkipuoliskolla ja kivilatomus numero 13 todennäköisimmin vasta pronssikauden ja esiroomalaisen ajan taitteessa vuoden 500 tienoilla.

Lehmihaan löydöt ja asuinpaikan sijainti merellisessä ympäristössä viittaavat siihen, että paikalla asunut väestö on elinkeinonaan harjoittanut pyyntiä ja kalastusta. Mikään ei viittaa siihen, että väestö olisi vielä tässä vaiheessa harjoittanut maanviljelystä tai karjanhoitoa edes marginaalisesti. Asteljoen varrelta vanhimmat maanviljelyksen merkit ajoittuvat siitepölyanalyysin mukaan vasta merovinkialjalle. Lehmihaan asuinpaikka- ja kalmistoalue kuitenkin edustavat monipuolisesti läntisen pronssikulttuurin piirteitä kuvastaen hautautapojen monipuolisuutta, vainajien merkitystä yhteisölle sekä paikalla omaksuttua uutta metallin valmistuksen ja käsittelyn tekniikkaa.

Ulla Lähdesmäki: Perniö, Lemu, Lehmihaka – varhaismetallikautisen hautaraunio-ryhmän ja asuinpaikan tutkimukset vuosina 1979 -1982

Anna-Liisa
Hirviluoto
Halikon
Rikalassa
toukokuussa
1992. Kuva
Halikon
kunnan arkisto.

Muisteluksia Anna-Liisasta

**Mirja Miettinen, yli-intendentti,
FM, Museovirasto, Arkeologian
osasto, muinaisjäännösten hoi-
toyksikkö**

Arkeologi Anna-Liisa Hirviluoto, v. 2000 pääsiäisen aikaan edesmennyt pitkäaikainen työtoverini ja kollegani teki mittavan elämäntyön muinaistutkimuksen ja arkeologisen kulttuuriperinnön parissa. Hän toimi muinaismuistohallinnon eri tehtävissä eläkkeelle jäämiseen saakka v. 1992. Hänen toimialueenaan olivat kauimmin Varsinais-Suomi, Kanta-Häme ja Pirkanmaa.

Tutustuin Anna Liisaan jo 1960-luvulla opiskeluaikana kaivausten jälkitöiden yhteydessä Kansallismuseolla, jossa Muinaistieteellinen toimikunta silloin toimi. Anna-Liisan työtila oli Kansallismuseolla silloisessa rautakauden makasiinissa, joka oli nykyisen esihistorian näyttelyhallin

päädystä erotettu kohtalaisen kookas huone. Huoneessa oli hyllyjä ja suuria lasioviaisia kaappeja, joissa säilytettiin rautakauden löytöjä. Samassa tilassa työskenteli vielä 1960-luvun lopulla esihistoriallisen osaston konekirjoittaja ja lisäksi sinne oli ajoittain sijoitettu rautakauden kaivausten jälkitöiden tekijöitä.

Esihistoriallisen osaston tutkijoiden käytössä oli vielä 1960-luvun loppuvuosina vain yksi puhelin. Koska se sijaitsi pihan puolen toimistosiiressä, piti mm. Anna-Liisa hakea puhelimeen joka kerta museon hallin ja esihistorian näyttelytilan kautta. Puhelin oli pienessä kopissa virka- huoneiden välisen käytävän nurkassa. Kop-

Arkeologi Anna-Liisa Hirviluoto oli persoonallinen asiantuntija ja mieliin painuva hahmo. Salon ja Halikon varhaisvaiheiden tuntijana hän jätti peukalonjälkensä siihen, mitä seudun esihistoriasta nyt tiedämme. Hirviluodolla oli samansa sanottavana myös niissä vaiheissa, jotka turvasivat Halikon Rikalan säilymisen jälkipolville nykymuodossa.

Arkeologian harrastajien työtä hän johti monesti, mm. Salossa Pukkilan Sinivuorella tehdyillä kaivauksilla.

Yli-intendentti Mirja Miettinen muistelee tässä kirjoituksessa läheistä työtoveriaan.

piin mahtui kerrallaan vain yksi henkilö, ja esim. enempien papereiden tai karttojen käsittely ei sujunut siinä tilassa. Puhelujen aikana ilmaantui kopin ulkopuolelle usein pienestä ikkunasta kurkistelevia, vuoroaan odottavia virkatovereita.

Olikin melkoinen muutos, kun Nervanderinkadun uusissa toimitiloissa tutkijoilla oli sekä oma puhelin että työhuone. Matkoilta soitettaessa oli etsiäydäntävä lähimpään puhelinkoppiin, postin yleisöpuhelimeen tai vaikka kylän kauppaan. Matkapuhelimia ei ollut, virka-autoissakaan ei puhelimia ollut kuin ehkä vasta 1980-luvun lopulta alkaen.

Vuodesta 1973 lähtien työhuoneem-

me Nervanderinkadun virastotalossa olivat saman käytävän vastakkaisilla puolilla ja vuosien kuluessa tulimme jakaneeksi monet niin hankalat kuin hauskatkin asiat. Anna-Liisan erikoisalana oli rautakausi ja asiantuntemustaan rautakauden muinaisjäännöksistä ja esineistöä hän jakoi auliisti muillekin. Kivikautta koskevia asioita hän saattoi kysyä minultakin, vaikka viereisessä huoneessa oli osaston varsinainen kivikauden asiantuntija Matti Huurre.

Anna-Liisaa oli helppo lähestyä asiassa kuin asiassa ja vaikka hän aina ei heti ehtinyt ottaa kantaa, hän muisti palata asiaan myöhemmin.

Työasioiden lisäksi meillä riitti muutakin puhuttavaa. Anna-Liisa oli ahkera konserteissa kävijä ja radion musiikkiohjelmien ja levyjen kuuntelija. Hän osallistui vuosien ajan myös mm. työväenopiston kuvataidepiiriin, maalasi öljyväritöitä ja akvarelleja ja osallistui ryhmän näyttelyihin. Kesälomillaan hän oli usein maalauskursseilla eri puolilla maata. Piirtämis- ja maalausvälineitä hänellä oli usein mukana työmatkoillakin ja sopivan aiheen ilmaantuessa hän teki luonnoksia paikan päällä. Halikon aarteen löytöpaikan lähellä olevaa Majalan krouvin vanhaa, maalauksellista rakennusta hän kertoi useammankin kerran maalanneensa. Myös Rapolan linnavuoren maiseimia hän on kuvannut monissa töissään.

Muistan erään alkukevään virkamatkan 1970-luvun alusta Varsinais-Suomeen. Päivän päätteeksi kävimme Laitilan Soukaisissa, jossa Anna-Liisa ilmoitti vielä aikovansa maalata akvarellin kivisestä, katajia kasvavasta, talven jäljiltä ruskeasta kedosta lähellä Savemäen hautaröykkiöitä. Minut hän määräsi istumaan isolle kivelle mittatikuksi ja maisemaa elävöittämään. Palelin kivellä koleassa illassa aikani ja työn tuloksena syntyikin akvarelli. Se toi kyllä esille varhaiskevään illan valjut värit, mutta muistaakseni työ ei oikein tyydyttänyt tekijäänsä.

Suunnittelun seurantaa

Kun 1970-luvun alussa sain vastuulleni entisten Vaasan ja Keski-Suomen läänien muinaismuistoasiat, muistivat monet tapaamani alueiden tieviranomaiset ja suunnittelijat hyvin Anna-Liisan ja hänen ystävällisen, mutta johdonmukaisen ja peräänantamattoman asenteensa monissa suojeluasioissa. Anna-Liisa oli myös opastajani muinaisjäännöshallinnon käytäntöihin. Teimme mm. yhdessä matkan Turkuun, jossa käytiin tiepiirin ja joidenkin kaa-voittajien ja suunnittelijoiden toimistoissa. Hänen kokemuksensa mukaan oli hyvä

suunnilleen kerran vuodessa käydä henkilökohtaisesti keskeisten suunnittelijoiden toimistoissa tutustumassa hankkeisiin ja suunnittelutilanteeseen. Myös aineistoihin ja esim. karttoihin oli siellä helpointa tutustua ja samalla sai yleiskuvan suunnittelutilanteesta omien kenttätöiden pohjaksi. Tämä voi tuntua nykyisin mutkikkaalta, mutta on syytä muistaa, että vielä 1980-luvun lopulle saakka elettiin Museovirastoksen aikaa ennen tietokoneita ja e-maileja ja yhteydenpito tapahtui postin, faksin tai puhelimen välityksellä.

Käyntien yhteydessä oli samalla tilaisuus informoida suunnittelijoita ja paikallisia virkamiehiä muinaisjäännöksistä ja muinaismuistolaista, joka oli tullut voimaan 1963, mutta joka vielä 1970-luvullakin näytti olevan monelle uusia asiaa. Nykykäytännön mukaisia viranomaisneuvotteluja ei tuohon aikaan ollut. Maankäytön seuranta Museovirastossa oli silloin monien erilaisten tietolähteiden ja verkostojen välityksellä tapahtuvaa tietojen kalastelua, varuillanoloa ja vahtimista.

Muinaisjäännösten suojeluun kuuluvat keskeisesti maastotarkastukset ja eteläisessä Suomessa Anna-Liisan oli mahdollista tehdä niitä melkein ympäri vuoden. Sää saattoi kuitenkin tuottaa yllätyksiä maastoon lähteneille, etenkin syksyn lopulla ja talvella. Kerran 1970-luvulla lokakuun lopulla tai marraskuun alussa lähdimme soranoton vuoksi kiireesti matkalle Laitilan Nästinristin muinaisjäännösalueelle. Maa koko eteläisessä Suomessa oli lähtiessä paljaana. Ennen Lohjanharjua alkoi kuitenkin sankka lumisade, joka pani aavistelemaan vaikeuksia. Osaksi lumisateen ja osaksi autossa käydyn vilkkaan keskustelun vuoksi emme seuranneet riittävän tarkasti viitoitusta Turun suuntaan ja hetken kuluttua huomasimme ajavamme kohti Lohjaa. Seudut ja tiet olivat Anna-Liisalle kuitenkin tuttuja ja niinpä ”oikaisimme” lumista pikkutietä Saukkolaan, josta jatkettiin Turun suuntaan. Lumisade oli tietysti ulottunut länsirannikollekin ja maastokäynti Laitilassa lumen peittämällä soranottoalueella jäi tuloksiltaan laihaksi. Muistaakseni tapasimme kuitenkin paikalla soranottajan.

Toinen muistikuva on keväisestä maastosta Vantaanjoen varresta 1960-luvun lopulta. Olimme käyneet päivän aikana useammassakin kohteessa, mutta erään etelään viettävällä rinnepellolla olevan kivikautisen asuinpaikan kohdalla Anna-Liisa päätti, että menemme kynnöspellolle tarkastelemaan pintalöytöjä ja löytöalueen laajuutta. Meillä oli tietysti kumisaappaat, mutta kun vasta roudasta sulanut maa alkoi vaikuttaa

kovin upottavalta, peräännyin rinteen yläreunaan ja varoitin Anna-Liisaa menemästä kauemmas. Hän ei varoituksesta piitannut, sillä seurauksella, että juuttui hetken päästä savipeltoon niin perusteellisesti, ettei selvinnyt pois omin avuin. Onneksi apuni riitti ja aikamme ponnisteltuamme saatiin sekä Anna-Liisa että hänen saveen uponneet saappaansakin pelastetuiksi.

Rikala ja Rapola

Anna-Liisan nimi ja toiminta liittyi erottamattomasti moniin eteläsuomalaisiin muinaisjäännöksiin, ja aivan erityisesti muutamiin valtakunnallisesti merkittäviin kohteisiin kuten Sääksmäen, nykyisen Valkeakosken Rapolaan, Porvoon Linnanmäkeen ja Halikon Rikalaan. Nämä alueet joutuivat kukin aikanaan erilaisten suurien tienrakennus- ja maankäyttösuunnitelmien vaikutuspiiriin ja seurauksena oli pitkälistä ja vaikeita ristiriitoja muinaisjäännösten suojelun ja maankäytön välillä. Ilman Anna-Liisan peräänantamatonta asennetta ja uupumatonta, itseään säästämätöntä työtä nämä valtakunnallisesti merkittävät muinaisjäännökset eivät varmaankaan olisi säilyneet sellaisina kuin ne nyt tunnetaan. Nimenomaan Anna-Liisa toiminnan ansiota oli myös, että Museovirasto sai Rapolan kulttuurimaiseman säilyttämiseksi ja maisemanhoidon hyväksi tekemästään työstä v. 1990 Suomen Luonnonsuojeluliiton ympäristöpalkinnon ja v. 1997 Hämeen Heimoliiton kunniakirjan.

Seurasin mm. Rapolan ja Halikon asioita vain sivusta, koska omat vastuualueeni jo silloin olivat muualla. Olin kuitenkin mukana Laitilan Nästinristin suojelua koskevassa kiistassa, sillä olin v. 1970 suorittanut ensimmäiset kaivaukset tällä kivikautisella asuinpaikalla, joka oli löytynyt maa-ainestenotossa edellisenä vuonna. Nästinristi osoittautui sittemmin tutkimuksissa huomattavan laajaksi asuinpaikaksi, jossa kivikautisen kulttuurikerroksen, löytöjen ja asumuspainanteiden lisäksi oli pronssikauden tyyppisiä röykkiöitä.

Muinaisjäännökset olivat huomattavalla osalta maa-ainesten ottoon varatuilla alueilla ja tästä seurasi monivaiheisia ja pitkälistä riitoja, joita käytiin tuomioistuimissa. Laadimme Anna-Liisan kanssa lukemattomia selvityksiä, yhteenvetoja ja perusteluja muinaisjäännösalueen merkityksestä, kivikautisen asuinpaikan luonteesta, sen rajauksesta, tutkimustarpeista jne.

Kierteet iskoksessa

Vaikka Anna-Liisa oli velvollisuudentuntoinen, tarkka ja tinkimätön työssään,

mikään tosikko hän ei ollut. Nästinristin ensimmäisten tutkimusten aikana v. 1970 oli hänellä kerran kaivauksella käydessään mukanaan muutamia tielaitoksen, silloisen TVH:n Turun piirin suunnittelijoita ja edustajia, koska TVH:lla oli myös alueeseen kohdistuvia maa-ainesintressejä. Kiersimme joukolla aluetta ja esittelin kaivausta ja ympäröiviltä alueilta tehtyjä asuinpaikkahavaintoja. Metsätien varsilla oli useissa kohdissa rikkoutuneella maanpinnalla näkyvissä löytöjä ja niinpä Anna-Liisa summanmutikassa poimi maasta valkean terävasärmäisen kappaleen ojentaen sen yhdelle vieraista esimerkkinä kivikautisista kvartsi-iskoksista. Vieras käänteli palaa ja huomautti hetken kuluttua vaisusti, että palassa on kierteet. Totesimme sitten muutkin asian ja tarkemmin katseltaessa palan toisella puolella näkyi myös posliinipintaa, kappale kun olikin viereisestä sähköpylvästä pudonnut rikkoutunut eristeen pala. Erehdykselle tietysti naurettiin joukolla ja tilanteen pelasti se, että vieraat saattoivat saman tien poimia maasta oikeitakin iskoksia ja saviastianpaloja, samantlaisia, joita kaivaukselta oli löytynyt.

Kuvaavaa Anna-Liisalle oli, ettei hän erehdystään kovin vakavasti ottanut silloin eikä myöhemminkään. Yleensä hän ei

häpeillyt kommelluksiaan, vaan nauroi satumuksilleen muiden kanssa.

Anna-Liisa osallistui itsekin kaivauksiin sikäli kun muilta töiltään ehti. Kun v. 1980 edellä soranoton uhkaamien röykkiöiden tutkimukset Nästinristin mäellä alkoivat, oli hän mukana arkeologiryhmässä, joka kaivoi ja dokumentoi röykkiöitä. Samaan aikaan olivat alempana rinteellä käynnissä laajat asuinpaikkakaivaukset. Kaivaukseen osallistumisessa ei kysymys ollut vain mielenkiinnosta vaan tässä tapauksessa myös siitä, että pelastustutkimusten aikataulu oli tiukka ja niukkojen resurssien vuoksi omiakin tutkijoita oli irrotettu työhön. Asuimme kaikki arkeologit Laitilan kirkolla ammattikurssikeskuksen asuntolassa ja osa meistä kulki työmatkat Anna-Liisan autossa. Muutamana iltana Anna-Liisa lähti vielä työpäivän jälkeen jatkamaan kaivamista ja kartanpiirtämistä. Kerran aloimme huolestua, kun häntä ei illan pimetessäkään alkanut kuulua takaisin. Hän oli kaivaukselta tultuaan poikennutkin vielä paikalliseen uimahalliin, sillä hän harrasti innokkaasti uimista.

Angliasta Ladaan

Anna-Liisalla oli oma auto jo 1960-lu-

vulla. Siihen aikaan Muinaistieteellisen toimikunnan virkamiehillä ja kaivauksenjohtajilla ei suinkaan kaikilla ollut omaa autoa tai ajokorttia. Ensimmäinen virka-auto Museovirastoon saatiin muistaakseni 1970-luvun alkupuolella. Anna-Liisa oli hankkinut ajokortin ja auton työn takia kai pian muinaistieteellisen toimikunnan palvelukseen tultuaan. Hänen ensimmäinen autonsa oli pieni vaalea Ford Anglia. Ainakin sellaisessa muistan olleeni hänen kyydissään Uudellamaalla ja Porvoossa 1960-luvun lopulla.

Joskus 1970-luvulla auto vaihtui punaiseen Fiat 127 :ään. Viimeisin Anna-Liisan autoista oli pieni hopeanharmaa Peugeot, josta hän luopui vasta eläkkeelle jäädessään. Matkoilla hän käytti myös viraston virka-autoja, jotka 1980-luvulla olivat Lada farmareita. Muistan, että hän ei oikein pitänyt kankealiikkeisistä Ladoista ja että monen muun tavoin hän vierasti viraston ensimmäistä virka-autoa, Saab 96:ta sen rattivaihteen vuoksi.

Viimeisinä työvuosinaan ja vielä eläkkeelläkin hän oli aktiivisesti mukana pohjoismaisessa arkeologisessa harrastajatoiminnassa. Hän organisoi ja osaksi johtikin harrastajayhteistyön (Nordiska Förbundet för Hembygdsarbetet) puitteissa Suomes-

Anna-Liisa kaivauksella Laitilan Vidilän Vainionmäen kalmistossa. Kuva Museovirasto/Jyri Saukkonen 1987.

sa järjestettyjä kaivausleirejä Valkeakosken Sääksmäen Jutikkalassa, Hiittisten Kyrksundetissa ja Salon Pukkilan Sinivuoressa, ja osallistui useihin kaivausleireihin ja harrastajataapaamisiin Pohjoismaissa. Omat muistoni ovat Sääksmäen Jutikkalan Muuntajanmäen kaivaukselta v. 1990, jolloin vuorottelin kaivauksenjohtajana hänen kanssaan.

Hoitotyön uranuurtaja

Lisääntyvien virkatöiden vuoksi aika ei riittänyt kaiken sen kiinnostavan tutkimiseen ja tulosten julkaisemiseen, jota hän olisi halunnut. Anna-Liisan erityisen kiinnostuksen kohteita olivat mm. rautakauden lopun kalmistot ja hautalöydöt. Monien artikkeleiden lisäksi hän ehti kuitenkin kirjoittaa laajemmat esitykset Salon ja Halikon esihistoriasta ja yhteenvedon Hollolan esihistorian vaiheista. Suunnitelmissa oli laajemman tutkimuksen tekeminen mm. Yläneen Anivehmaanmäen rautakautisesta kalmistosta, mutta työ jäi suunnitelmaksi. Myös esihistorian toimiston tutkimusprojektin kaivauksiin Laitilan Vidilän Vainionmäellä hän osallistui 1980-luvun lopulla ja 1990-luvun alussa ja kirjoitti projektin julkaisussa kalmiston rautakautisesta keramiikasta ja savitiiviste- ja kuonalöydöistä.

Anna-Liisaa voi pitää uranuurtajana maamme muinaisjäännösten hoidon alalla. V. 1973 painetussa ”Arkeologian lähtävöitteet” kirjassa hän toi esille järjestetyn muinaisjäännösten hoidon merkityksen suojelulle ja yleiselle asenteelle menneisyyttä kohtaan. Ruotsissa muinaisjäännöksiä oli jo alettu hoitaa, ja sikäläisten mallien pohjalta Anna-Liisa esitti periaatteita ja tavoitteita, joita meilläkin tulisi soveltaa. Työn tuli alkaa valtion mailla olevista kohteista. Museovirastolla ei ollut kuitenkaan määrärahoja tarkoitukseen ja työllistettävän työvoiman käyttö tuli kuvaan vasta myöhemmin. Vasta v. 1988 virastoon perustettiin muinaisjäännösten hoitoyksikkö, joka toimi aluksi kokonaan työministeriön rahoituksella. Käytännön maisemanhoitotyö toteutettiin työllistämistoina.

Jo 1970-luvulla Anna-Liisa oli huolestunut siitä miten maatalouden rakennemuutoksen seurauksena laiduntaminen vähenee, vanhat hakamaat kasvavat umpeen ja pensaat ja puut peittävät niillä olevat muinaisjäännökset näkyvistä ja vaurioittavat rakenteita. Viimeisimpien vuosien tehometsätalouden ja peltojen metsityksen vaikutuksia muinaisjäännöksiin ja maisemakuvaan hän ei onneksi ehtinyt kovin paljon nähdä.

Kaikki keskiajan kivikirkot

Filosofian tohtori Markus Hiekkasen vuosikymmenien työ maamme keskiaikaisten kivikirkkojen parissa on saavuttanut yhden tärkeän etapin. Toukokuussa ilmestyi SKS:n kustantamana teos Suomen keskiajan kivikirkot, joka yhdessä Hiekkasen edellisen teoksen kanssa muodostaa suomenkielisen yleisesityksen keskiajan kivikirkoista Suomessa.

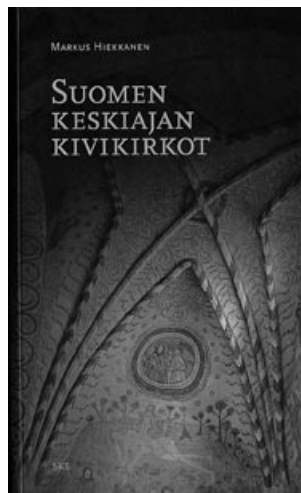
Esipuheessaan Hiekkanen itse luonnehtii nyt ilmestynyttä teostaan käsikirjaksi. Sen piti oikeastaan olla ensimmäinen osa kokonaisuudesta, jonka toisen puolen muodostaa vuonna 2003 ilmestynyt Suomen kivikirkot keskiajalla. Tutkija pahoittelee kirjojen ilmestymistä takaperoisessa järjestyksessä, mutta ”elämä ei usein suju niin kuin suunnittelee”.

Kyseessä on siis sen massiivisen aineiston esittely, jonka pohjalta edellisen teoksen kokonaistulkinta ja johtopäätökset ovat syntyneet.

Uudessa teoksessa esitellään kaikki 104 keskiajalla aloitettua kivikirkkoa yksityiskohtaisesti rakentamistiedoista sisätilojen esineistöön ja koristeluun. Myös eri vaiheissaan kesken jääneet ja muutamat tuhoutuneet kivikirkot saavat esittelynsä.

Ensimmäisessä osassa yhdistävä juonne oli halu ymmärtää, miten keskiaikainen ihminen itse mielsi kirkkonsa ja sen sisustuksen – mitä siellä tehtiin ja miksi. Nyt Hiekkanen käy kaiken aineiston kriittisesti läpi kirkko kirkolta. Kuvauksia on yli 550 sivun verran, ja varmaan yhtä ja toista kaikesta huolimatta on jouduttu jättämään pois. Kirkkojen esittelyn yhteydessä on mahdollisimman kattavasti viitteitä, jotta keskustelussa päästäisiin myös joustavasti eteenpäin.

Kirkkojen laaja esittely ole suunnattu vain tutkijoille ja opiskelijoille, vaan mitä suurimmassa määrin myös kaikille kirkkoista kiinnostuneille kävijöille. Aina siitä lähtien, kun kirkkotutkija vuonna 1994 julkaisi keskiaikaisten kirkkojen ajoituksen liittyneen väitöskirjansa, hän on ollut suosittu asiantuntija monenlaisissa tilaisuuksissa. Kivikirkot kiinnostavat valtavasti myös suurta yleisöä. Maallikkojen kysymykset koskevat usein hyvin erilai-

sia asioita kuin tutkijakollegojen, ja niillä on ollut merkityksensä myös teosten sisällön muotoutumiseen.

Kahdessa teoksessa on hyvin vähän päällekkäistä aineistoa. Uuden kirjan alussa on tiivis yhteenvedo Suomen kivikirkot keskiajalla – teoksessa laajemmin esitetyistä asioista. Sen avulla nyt ilmestynyt teos toimii

myös itsenäisenä, sillä johdantoluku antaa välineitä ymmärtää kirkkojen esittelyssä vastaan tulevia yksityiskohtia. Vuoden 2003 teoksessa esiteltiin vasta parisenkymmentä kirkkoa, nyt kaikki loputkin.

Kirkkorakentamisen kannalta keskiaika ulottuu vuoden 1200 tienoilta noin 1560-luvulle, jolloin päättyi vilkkaat kausi. Vasta 1800-luvun lopulla päästään uudeleen samaan rakentamisvolyyymiin.

Kirjassa kivikirkot on ryhmitelty maakunnittain aakkosjärjestykseen, Varsinais-Suomesta Satakunnan ja Hämeen kautta Uudellemaalle, Ahvenanmaalle ja Karjalaan.

Kirkon keskiaikaiset piirteet kuvataan sekä sisältä että ulkoa. Lukija hahmottaa helposti myös sen, mitä vanhoja osia on hävinnyt ja mitä rakennukseen on myöhemmin aikoina lisätty. Keskiaikainen sisustus ja koristelu ovat olennainen osa kirjan sisältöä. Käsissä on siis kesäisen kirkkoturistin ikioma ”raamattu”, jonka avulla moni kirkkovierailulla kummastusta herättävä yksityiskohta saa selityksensä.

Kirja on kauttaaltaan kuvitettu nelivärikuvin, jotka muutamia lukuun ottamatta ovat tekijän itsensä ottamia. Yli vuosikymmenen kestänyt aineiston keruu kirkkosaleissa ja sakaristoissa on koulunut tieteen tekijästä myös taitavan valokuvaajan, jonka otoksiin on tallentunut sekä tilojen tunnelma että paljon voimakkaasti puhuttelevia yksityiskohtia.

Raija Herrala

Markus Hiekkanen: Suomen keskiajan kivikirkot. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1117. 2007.

Uskelan murhamies Tukholmassa

Anu Lahtinen

Tukholman kaupungin raati koontui keskiajalla ja 1500-luvulla käsittelemään jos jonkinmoisia rikostapauksia. Toisinaan syytettyjen penkillä oli myös suomalaisia tulokkaita, jotka viettivät levotonta elämää.

Marko Lamberg on havainnut, että jo keskiajan syntyperäiset tukholmalaiset suhtautuivat kaupungin suomalaissyntyisiin asukkaisiin hiukan viroksuen. Monet suomalaiset tekivät kaupungissa kunniallista työtä, mutta joukossa oli samankaltaisia syrjäytyneitä kuin ne, joita 1900-luvun jälkipuoliskolla syytettiin juopottelusta, tappeluista ja pikkurikollisuudesta. Vaikka elettiin samassa kuningaskunnassa, suomen- ja ruotsinkielisten välillä näyttää olleen jonkinasteinen kieli- ja kulttuurimuuri. Kelirikko-aikana myös meri erotti tehokkaasti valtakunnan itäiset ja läntiset osat toisistaan.

Jotkut suomalaiset rikoksentekijät käyttivät etäisyyttä hyväkseen ja pakenivat lain pitkää kouraa Tukholman tuhansien asukkaiden ihmisvilinään. Joskus Tukholman raadissa käsiteltiinkin kaukana Suomessa tapahtuneita rikoksia. Talvella 1585 oli vuorossa murhatapaus Uskelasta. Kolme vuotta aiemmin sikäläinen talonpoika Sipi (Sigfrid) oli lyönyt kuoliaaksi lähiseudun miehen. Sipi oli paennut Tukholmaan ja piileskellyt siellä, mutta erehtynyt käymään Tukholman suomalaisessa kirkossa. Kirkkoon sattui saapumaan tapetun Pertin (Bertil) ystäviä ja sukulaisia. He tunnistivat Sipin, ja tämä vangittiin.

Meren- ja tiedonkulku oli talvisten olosuhteiden vuoksi pitkiä aikoja pysähdyksissä, joten Pertin leskelle ja lapsille ei voitu heti tiedottaa Uskelaan tappajan löytymisestä. Oikeudenkäynti olisi siis luvassa vasta kuukausien päästä, kun vedet olisivat taas sulat. Raati päätti, että Sipi saisi olla vapaana siihen asti, jos onnistuisi hankimaan itselleen takaajat. Takaajat ottivat vastuulleen sen, ettei Sipi yrittäisi livistää kaupungista. Jos Sipi ei löytäisi takaajia, hänet oli lyötävä rautoihin ja pistettävä ras- kaaseen työhön Tukholman linnaan. Sekä

Sipin pakomatka että hänen löytymisensä kertovat siitä, että menneen ajan tavallinenkin väki saattoi matkustella pitkiä matkoja. Kuten Salon historiaa tutkinut Ali Pylkkänen on todennut, menneisyyden paikallisyhteisöt eivät olleet jäykän sulkeutuneita.

Tukholman raadissa selviteltiin myös englantilaisten kauppiaiden aviorikossyytöksiä ja kreivi Brahen kotiopettajan humalaista mekkalointia öisessä kaupungissa.

Syntyperäisetkin tukholmalaiset aikaansaivat kaikenlaista hämminkiä. Halikon surmaajan löytymisen aikoihin muuan tukholmalaisissa joutui raadin eteen, koska oli kurittanut poikansa kuoliaaksi. Aikalaisajattelun mukaan hänellä oli oikeus ”oi-

kaista” lastaan, mutta toistuva lyöminen oli ”tyrannimaisuutta”. Isä tuomittiin teiltäväksi, koska hän oli toiminut ”vastoin luonnollisen vanhempainrakkauden velvoitteita”.

*Kirjoittaja on historian tutkija, joka on hiljattain julkaissut teoksen **Skandaa-li! Historian parhaat lööpit**. Hän kokoaa myös aineistoa Varsinais-Suomen skandaa-limaisesta menneisyydestä.*

**Alkuperäiskuvat
Wikipedia (public domain)
Toteutus Lehtipaja/Merja Koponen**

Historiallisen ajan kohteet painottuvat Museoviraston arkeologien kenttätöissä

Museovirasto tutkii esihistoriallisen ajan kohteita tällä kesäkaudella vähemmän kuin edellisenä vuonna. Historiallisen ajan kohteiden kenttätöyökaudesta on tulossa vilkkaampi kuin kahtena edellisenä vuonna.

Hoitotöitä tehdään kesän aikana 220 muinaisjäännöskohteella.

ESIHISTORIALLISEN AJAN KOHTEIDEN TUTKIMUKSET

Museoviraston arkeologian osasto tekee kaivauksia ja inventointeja esihistoriallisilla kohteilla 30 paikkakunnalla. Tällä hetkellä kesän 2007 kenttätutkimuksiin on käytettävissä yhteensä noin 0,5 miljoonaa euroa.

Työllisyysvaroin tehdään kaivaustutkimuksia Kotkassa ja Satakunnan Lapissa. Tutkimukset liittyvät matkailun kehittämishankkeisiin, joilla toivotaan olevan pysyvää työllistävää vaikutusta.

Erilaisten julkisten ja suurten yksityisten maankäyttöhankkeiden vuoksi tehdään kaivauksia ja inventointeja 18 paikkakunnalla. Rakennushankkeiden uhkaamia muinaisjäännöksiä tutkitaan kaivauksin Enossa, Lappeenrannassa, Liedossa, Lohjalla sekä Närpiössä. Pihtiputaalla kaivetaan Museoviraston arkeologian osaston, Keski-Suomen museon ja Pihtipudas-seuran yhteisprojektina. Laitilan Vainionmäellä järjestetään neljännen kerran arkeologian osaston yleisökaivaukset. Koekaivausryhmät tutkivat yhdeksän kohdetta yksityisten maankäyttöhankkeiden vuoksi.

Museoviraston omin varoin tehdään tänä vuonna neljässä kunnassa perusinventointeja. Etelä-Kymenlaaksossa, Kotkan, Miehikkälän, Pyhtään ja Virolahden kuntien alueella toteutetaan laaja, koko alueen kattava inventointiprojekti arkeologian osaston ja rakennushistorian osaston yhteistyönä. Kustannuksista vastaavat Museovirasto, kunnat, Kaakkois-Suomen tiepiiri ja Euroopan aluekehitysrahasto (taavoite 2 -ohjelma).

HISTORIALLISEN AJAN KOHTEIDEN TUTKIMUKSET

Rakennushistorian osastolla on käytettävissä historiallisen ajan kohteiden kesän

2007 kenttätutkimuksiin tällä hetkellä 0,5 miljoonaa euroa. Hankkeissa on mukana runsaasti inventointeja, jotka kattavat sekä pitkiä, Etelä-Suomea halkovia maakaasuputkilinjoja että kokonaisia kuntia.

Lisäksi 2000-luvun alussa tehtyjä kaupunkiarkeologisia inventointeja täydennetään Vanhan Porvoon, Vanhan Vaasan ja Ruotsinsalmen linnoituskaupungin (Kotkan) inventoinneilla.

Kaivauksia tehdään mm. kylätonteilla ja kaupungeissa. Tutkimusten joukossa on myös työmaiden arkeologisia valvontoja. Työllisyysvaroin tehtävät, restaurointihankkeisiin liittyvät tutkimuskaivaukset jatkuvat Loviisassa ja Kukonharjun kanavalla, jossa järjestetään heinäkuussa yleisökaivaus.

MERIARKEOLOGISET TUTKIMUKSET

Arkeologian osaston meriarkeologian yksikkö tekee laajimman kenttätutkimuksensa Nauvossa ns. Egelskärin haak-sirikkopaikalla, jota on tutkittu jo useana vuonna ja josta on nostettu aiemmin mm. kirkonkello. Kohteena on keskiaikainen hylky lasteineen. Kenttätutkimukset kestävät koko elokuun.

Meriarkeologian yksikkö osallistuu myös Hangon Tvärminnessä Hangon kesäyliopiston organisoimiin ns. Joskärin hyllyn tutkimuksiin. Hylky on peräisin 1600-luvulta ja kesäyliopisto on organisoanut tutkimuksia jo useina vuosina osana meriarkeologista kenttätöyöpetusta. Kenttätöitä johtavat Odd Johansen Tukholmasta ja Stefan Wessman meriarkeologian yksiköstä. Kenttätö kestää viikon ja se tehdään kesäkuussa.

Lisäksi meriarkeologian yksikkö tekee tarkastussukelluksia sekä uusille kohteille, joista on saatu ilmoitus vedenalaislöydöstä että ennestään tunnetuille muinaisjäännöksille. Mm. vuonna 1999 löydettyä Vrouw Marian hylkyä kuvataan hyllyn kunnossa tapahtuvien muutosten seuraamiseksi.

Vedenalaisinventointia tehdään Helsingin Vanhankaupunginlahdella ja Suomenlinnassa. Inventointiin kuuluu pohjan viistokaikukartoitusta sekä tunnettujen kohteiden sukellustarkistuksia. Lisäksi me-

riarkeologian yksikkö tekee rakennushankkeisiin liittyviä vedenalaisinventointeja hankkeiden toteuttajien kustannuksella.

MUINAISJÄÄNNÖSTEN HOITO

Museovirasto hoitaa tänä kesänä 220 muinaisjäännöskohdetta. Noin neljäsnes osatöistä on valtakunnallisesti merkittäviä muinaisjäännöksiä ja kulttuurihistoriallisia kohteita, joista monet ovat suosittuja nähtävyyksiä ja käyntikohteita.

Pääosan muinaisjäännösten hoidon käytännön työstä tekee tänäkin vuonna työvoimatoimistojen osoittama työllistämismäärärahatkattu työvoima. Muutamia kohteita hoidetaan yhteistyössä paikallisten tahojen ja esim. harrastajayhdistysten kanssa. Muutamilla kohteilla maisemaa hoitavat myös laiduneläimet, useimmiten lampaat.

Kaakkois-Suomen 1700-luvun linnoitusten ja kanavien entistämisen ja ympäristönhoitotyöt ovat jo käynnistyneet.

Valkeakosken Rapolassa on maaliskuussa aloitettu kaksi vuotta kestäväksi suunniteltu, Pirkanmaan TE-keskuksen rahoittama hanke, jossa maisemanhoidon ohella mm. kunnostetaan ja rakennetaan opetukseen ja matkailuun liittyviä rakenteita, reittejä ja opasteita Rapolanharjulla. Museoviraston yhteistyökumppani hankkeessa on Valkeakosken kaupunki.

Luettelot tutkimus- ja hoitokohteista ovat Museoviraston verkkosivuilla www.nba.fi

LOUHITTUA

Lounais-Suomen esihistoriamatkailuyhdistys Louhi ry:n jäsenlehti 1/2007

Puheenjohtajalta

Kulttuuriperintö – kenen käytössä?

Kuluneen kevään ajan Louhi ry: toiminta on ollut erittäin aktiivista. Maaliskuun 1. päivä Louhi oli järjestämässä yhdessä Turun yliopiston museologian oppiaineen ja Varsinais-Suomen museot ry:n kanssa Herätys! vai Hyvää yötä? Kulttuurikohteiden markkinointiseminaaria. Seminaaripäivän avasivat oivaltavasti Juhana Herttuan teatterilinjalaiset näytelmällisellä paneelikeskustelulla. Päivän aikana keskusteltiin profiloinnin sekä markkinoinnin onnistumisesta ja kehittämisestä pienissä maaseudun kulttuurikohteissa. Seminaarista voi lukea lisää Louhittua -lehden sivuilta. Seminaarit ovat vuosien mittaan osoittautuneet yhdistyksessä hyväksi ja antoisaksi toimintamuodoksi, joten eiköhän lisää ole luvassa myös ensi syksynä.

Huhtikuussa osallistuin taloudenhoitaja Päivi Lönnbergin kanssa arkeologipäiville, jotka järjestettiin Lammien biologisella asemalla. Arkeologiapäivillä esittelimme yhdistystä erityisesti painottaen Louhi ry:n pitkän linjan toimintaa laadukkaan esihistoriamatkailun edistämiseksi.

Useissa päivien esityksissä nousi esille arkeologian yhteiskunnalliset ulottuvuudet ja arkeologisten tulosten vaikutukset ympäröivään yhteisöön. Esimerkiksi Tim Schadla-Hall painotti sitä, ettei arkeologiaa voida pitää neutraalina ja muusta yhteiskunnasta irrallisena alana. Arkeologian tulokset ovat yhteisöjen käytössä omiin tarkoituksiinsa ja usein myös poliittiset toimijat voivat käyttää niitä hyväkseen.

Varsin räikeästi tämä näkyy muun muassa Itä-Afrikan arkeologian historiassa, jota valaisi Vesa Laulumaa esityksessään Minunko Afrikka-ni? Kenelle kuuluu Afrikan arkeologia? Kolonialismin aikainen arkeologinen tutkimus Itä-Afrikassa riisti al-

Puheenjohtaja Maija Kärki ja museologian lehtori Sirkku Pihlman löysivät mielenkiintoisia yksityiskohtia Laitilan esihistoriaa havainnollistavista mallinnoksista, kun Louhi ry:n kevätkokous pidettiin huhtikuussa Laitilassa.

kuperäisasukkailta heidän historian- ja mitätöimällä sen saavutukset. Kolonialismin taakka alkoi väistyä vasta 1960-luvulla, jolloin itsenäisten valtioiden tuottamat tutkimukset osoittivat itäisen Afrikan esihistorian olevan huomattavasti merkittävämpää kuin mitä aikaisemmin oli väitetty.

Tällä hetkellä arkeologinen tutkimus on juuttunut Laulumaan mukaan paikoilleen, sillä arkeologiaa ei nähdä konkreettisena apuna Itä-Afrikkaa vaivaavaan köyhyyteen. Arkeologian pitäisi tulevaisuudessa pystyä toimimaan aktiivisesti itäafrikkalaisten yhteisöjen sisällä ja esimerkiksi turismin kehittämisen kautta tuoda käytännössä toivoa paremmasta yhteiskunnasta.

Itä-Afrikan arkeologian yhtenä ongelmana Laulumaa näki sen, että arkeologista tutkimusta tekevät pääasiassa ulkomaiset tutkijat. Sama ongelma tuli esille myös Eeva-Kristiina Harlinin esityksessä saamelaisen kulttuuriperinnön merkityksestä ja asemasta Pohjoismaissa. Harlin painotti sitä, että saamelaisen kulttuuriperinnön tutkimisen ja hyödyntämisen pitäisi olla entistä enemmän saamelaisen itsensä käsissä.

Kulttuuriperinnön haltuun ottaminen tutkimuksen ja paikallisen tietäiden aktivoimisen avulla antaa avai-

mia sen hyödyntämiseen esimerkiksi matkailualalla. Maaliskuun seminaarissamme oli huomattavissa, miten täällä lounaisessa Suomessa paikalliset, pienet toimijat omintakeisuudellaan ja syvällä oman kulttuuriperintönsä tuntemuksella onnistuvat luomaan kiinnostavia matkailukokonaisuuksia.

Matkailuala käyttää häpeilemättä hyväkseen arkeologien tuottamaa tietoa ja tulkintoja menneisyydestä. Arkeologien tulisikin olla entistä enemmän mukana jakamassa tietouttaan myös täällä Suomessa tutkimustensa ”jatkojalostuksessa” eli esimerkiksi matkailutuotteiden rakentamisessa. Tässä Louhi ry:kin on mukana: edistämässä laadukasta esihistoriamatkailua.

Lopuksi muistuttaisin vielä kaikkia siitä, että tulossa on kiinnostava matka syyskuussa, kun Louhi ry järjestää syysretken Etelä-Karjalan muinaisjäänöksille 14.-16.9. Kohteissa on tarjolla taatusti laadukasta opastusta, sillä oppaanamme toimii alueen asiantuntija, arkeologi Ville Laakso. Lisätietoja matkasta löytyy Louhittua -lehden sivuilta. Tervetuloa mukaan!

Maija Kärki
Louhi ry:n
puheenjohtaja

HERÄTYS VAI HYVÄÄ YÖTÄ?

Keskustelunkipinöitä pienten kulttuurikohteiden markkinoinnista

Turun yliopiston museologian op-
piaine, Varsinais-Suomen museot ry
ja Louhi ry järjestivät 1.3.2007 kult-
tuurikohteiden markkinointia poh-
tineen seminaarin otsikolla *Herätys
vai hyvää yötä? Näkökulmia pienten
maaseutukohteiden profiloimiseen ja
markkinointiin*.

Monille maaseutukohteille lienee
tuttu tilanne se, että työn parissa on
vähän väkeä eikä varsinaisesta turis-
mista voida juuri puhua, totesi Lou-
hi ry:n puolesta seminaarin avannut
Maija Kärki. Kärki muistuttikin ikään
kuin matkaeväänä seminaaripäivään,
kuinka tärkeää on yhteistyö pienten
kohteiden välillä. Louhi ry on myös
laatinut maaseutukohteille laatukri-
teerit, joista Kärki nosti päivän tee-
maan sopivasti esiin vastuullisen
markkinoinnin.

Turun yliopiston museologian op-
piaineen puolesta terveisensä toi
Sirkku Pihlman. Hän kertoi kysely-
tutkimuksesta, joka tehtiin Varhai-
nen Turku -hankkeen yhteydessä Tu-
run tuomiokirkon vieressä menneenä

kesänä. Arkeologinen kaivaus saatiin
tiedottamisen ja opastojen avulla
avautumaan tavalliselle kaupunki-
laisille ja turisteille. Kaivausopastuk-
set saivat vakinaisen innokkaan kävi-
jäkuntansa. Samalla
sai museo tutkiva-
na ja yhteisölle mer-
kittävänä toimijana
ymmärrystä.

Varsinaissuo-
malainen arki tu-
lisi nähdä hyvänä
vaihtoehtona etelän
matkalle tai Lapin
reissulle, innosti Varsinais-Suomen
taidetoimikunnan pääsihteeri Maria
Merikanto.

Voidaanhan tämän ainutlaatui-
sen alueen vetovoimatekijöinä näh-
dä yhtä aikaa saaristolaisuus, alu-
een pitkä historia, mahtava luonto
sekä moniarvoinen ja elävä kaupun-
kikulttuuri.

-Oleellista pienenkin kohteen
markkinointistrategian kannalta on
selvittää, kuka käy ja miksi: kävijäky-
selyt nostettakoon kunniaan. Tämän

kartoituksen pohjalta kotiseutumuseo-
seokin voi luoda kävijöilleen tarpeen
tulla juuri meille, vinkkasi Merikanto.

Koskettavuus ja kohtaamispaikat
olivat Merikannon avainsanoja maa-
seutukohteiden elä-
vöitymiseen. Mitä juu-
ri meillä on annetta-
vana ja toisaalta mitä
juuri me voimme ul-
komaiselta vierailijalta
tai vaikkapa naapuri-
kyläläiseltä saada? Me-
rikanto muistutti myös
siitä, että kun maaseu-

tua markkinoidaan, on se tehtävä
vahvasti tässä päivässä. Jos maalais-
ta idylliä lähdetään rakentamaan, on
myös tarkkaan tiedettävä mitä tekee.

Katse turisteista asukkaiisiin

Päivän tähän vaiheeseen menses-
sä oli käynyt selväksi, että kotiseutu-
museo ei jätä ketään kylmäksi, ja tätä
myös Varsinais-Suomen museot ry:n
Eeva Mikola korosti. Vanha kunnon

**Katsetta pitäisi
siirtää turistien
houkuttelemisesta
paikallisiin asukkaiisiin,
joita omat juuret tai
uuden kotopaikan
historia puhuttelevat
takuuvarmasti.**

maaseutumuseo ihastuttaa, vihastuttaa, nostalgisoi ja nolottaa, ja ehkäpä juuri tässä lepää sen vahvuus.

Mikola ehdotti aiheellisesti, että katsetta siirrettäisiin maaseutukohteiden markkinoinnissa turistien houkuttelemisesta enemmän paikallisiin asukkaisiin, joita omat juuret tai uuden kotopaikan historia puhuttelevat takuuvarmasti. Paikallismuseo on kuitenkin oman alueensa historian tietopankki ja sisältää myös koko joukon inhimillisiä tarinoita, jotka profiloivat sen juuri meidän museoksi. Parhaimmillaan kotiseutumuseo voisikin olla kuin brittiläisen tv-sarjan kotoinen kyläpubi!

Samasta paikallisen vivahteikkouden hyödyntämisestä maaseutukohteissa puhui myös Laitilan kulttuurisihteeri Jukka Vehmas. Hän esitti ideaalin, jossa kotiseutumuseo parhaimmillaan olisi osa elävää kylää tai maatilaa.

Vehmas totesi kotiseutumuseon olevan monelle myös se "rauhan satama", josta tullaan hakemaan hyvällä tavalla perinteistä ja pysyvää ilmapii-riä. Maria Merikanto huomautti tähän, että museo voisi toisaalta olla myös fyysinen vaihtoehto nykyiselle viihdemaailmalle, sillä eihän museonkaan elon tarvitse olla ainaista sunnuntaita.

Nautalankosken museon Leena Viskari ja Sagalunds museumin Li Näse kertoivat elävästi omien kohteidensa museopedagogiikasta. Sagalundissa lapset johdatel-

laan kokeilemaan mm. aitoa vanhan ajan koulumiljöötä ja yläasteikäisten kanssa tehdään aikamatkoja menneeseen. Liedossa taas Nautalankosken museo on liitetty kiinteäksi osaksi opetussuunnitelmaa, joten jo alaluokilta asti koululaiset tottuvat niin kotiseutuopin, biologian kuin historian opetuksen puitteissa vierailemaan museossa. Oleellista onkin sitouttaa lapset pienestä saakka museoon ja siinä samalla usein tullaan saattaneeksi myös heidän perheensä kosketuksiin museomaailman kanssa.

Paikallisuus kaikilla tasoilla

Turistit hakevat jotakin sellaista, mitä heidän omalla kotiseudullaan ei ole, ja siksi paikallisuutta kannattaa hyödyntää kaikilla tasoilla, matkamuistoihin saakka. Tätä koko päivän kantanutta teemaa korosti myös Turku-Touringin Lauri Hokkinen, joka valaisi esimerkkejään runsain valokuvin saaristosta.

Hokkinen muistutti seminaariväen mieleen, että jo pieniläkin asioilla saa paljon aikaiseksi, esimerkiksi kekseliäät viitotukset ja paikallisen tarinaniskijän opaskierrokset voivat saada ihmeitä aikaan. Myöskään mainosten sijoittelu ei ole yhden-

tekevää, paikkakunnalla vierailevan satunnaiskävijän voi nimittäin tavoittaa vaikkapa kirkon ilmoitustaululta löytyvän esitteen avulla, ainakin jos

Seminaarin kuvissa ylhäällä vasemmalta alas oikealle Jukka Vehmas, Maria Merikanto, Eeva Mikola ja Lauri Hokkinen.

kohteen aukioloajat löytyvät siitä riittävän selvästi.

Antoisan päivän viimeinen puhuja oli Turun tienoo-lehden toimitta-

Leena Viskari
ja Li Näse

ja Pekka Remes. Lehtijutun tekemisenhän on aina kaksisuuntaista toimintaa, ja näin ollen Remekseltä tarttuikin mukaan aimo annos käytännön vinkkejä median ja museoiden kohtaamisia silmällä pitäen. Remes muistutti, että vaikkapa näyttelyn avajaisia järjestettäessä kannattaa lähettää lehdelle sekä hyvin tehty tiedote että virallinen kutsu avajaisiin jo reilusti ennen tapahtumaa. Näin varmistaa parhaiten pressin paikalle ja uutisen lehteen.

Päällimmäisenä päivästä jäi varmasti jokaiselle osallistujalle positiivinen ajatus siitä, että paikallismuseoilla on olemassa omanlaistaan annettavaa ja muisteltavaa kaukaisemmillekin kävijöille. Näin ollen vastaus seminaaripäivän otsikon kysymykseen lieneekin siis enemmän herätys kuin hyvää yötä.

*Karoliina Suoniemi
museumuseologian opiskelija*

UUSI PALVELU LOUHI RY:n JÄSENILLE

Oletko joskus miettinyt mistä saisit ulkopuolisen mielipiteen kehittellessäsi uutta tuotetta tai uudistaessasi entisiä?

Louhi ry tarjoaa uutena palvelunaan yhteisö- ja yksilöjäsenilleen tuotearviointia. Jos esimerkiksi tarvitset tuotteen historiaan, tarinaan tai muotoon vinkkejä, niin kannattaa rohkeasti ottaa yhteyttä ja keskustella. Ulkopuolinen mielipide usein auttaa ja antaa uusia näkökulmia tuotekehittelyyn.

Arviointi on tuote/henkilökohtaista sekä luottamuksellista ja pohjautuu Louhin aiemmin kehittämään laatukriteeristöön. Samalla saat myös ihan "tavallisen asiakkaan" kommentin, josta voi olla hyötyä tuotteellesi.

Yhteydenotot:
Marja Pälikkö

Tarja Moisio-Rannikko
tarja.moisio-rannikko@lai.fi

KIVIKAUSI HARKOSSA

Raision museo Harkon arkeologisen osaston näyttely esittelee ensi vuodenvaihteeseen asti kivikautta.

Kivikausi -näyttely on ensimmäinen kolmen näyttelyn sarjasta, jotka esittelevät esihistoriamme pääjaksoja.

Aikakauden yleisesittelyn lisäksi kullakin näyttelyllä on oma teemasensa. Kivikausi-näyttelyn teemana on ihmisen elämä.

Kivikausi on esihistoriamme jaksoista ensimmäinen ja ajallisesti pisin. Suomessa kivikausi alkoi jääkauden päättyessä noin 10 000 vuotta sitten ja päättyi 1500 eKr. tienoilla. Kivikausi on tällä hetkellä monella tapaa ajankohtainen. Geenitutkimusten avulla on voitu seurata ihmisen matkaa Afrikasta Eurooppaan ja muualle maailmaan. Uudet arkeologiset tutkimukset Suomessa ja Karjalan kannaksella ovat tuoneet uutta tietoa maamme asuttamisesta jääkauden jälkeen. Viimeisin jääkausi päättyi ilmaston lämmetessä. Se muutti ympäristöä ja asetti ihmiset uusien haasteiden eteen. Tässäkin kohtaa kivikausi ja nykyaika kohtaavat.

Raisiossa kivikausi on arvoituksellinen aikakausi, koska löytöjä on hyvin vähän. Lähes koko kivikauden valtaosa Raision maa-alasta oli meren alla. Raisiosta tunnetaan yksi kivikauden asuinpaikka ja joitakin irtolöytöjä.

Näyttelyn esineistö on koottu pääosin Turun yliopiston arkeologian oppiaineen kokoelmista. Keskeisellä sijalla on oppiaineen tutkima Kiukaisten kulttuurin asuinpaikka Turun Niuskalan Kotirinteessä.

Kansallismuseon kokoelmista tulevat esille Kuninkojan Kankareen vasarakirveskulttuurin asuinpaikan kiviesineet ja Raision Vatselasta löydetty kivikirves. Esineistö antaa kuvan siitä, millaista kivikaudelta jäänyt materiaali valtaosaltaan on.

Näyttely tuo palan kivikautta nykyaikaan. Miten ja missä asuttiin? Miten toimeentulo hankittiin? Millaisia ihmiset olivat? Miten kiviesineitä ja saviastioita tehtiin? Näihin kysymyksiin vastauksen löytää Harkosta.

Halikon huiput ammentavat vanhasta

Halikon huiput. 1.7.-12.8.2007 Halikon Rikalanmäki. Tekstiilitaiteilija Tuula Nikulainen, keraamikot Tuula ja Erkka Auermaa ja Johanna Sarparanta.

Huopaa ja keramiikka. Pehmeää ja kovaa. Ihmiskunnan vanhimpia materiaaleja, joista on työstetty esineitä arkipäivään tuhansia vuosia. Ja joista yhä löytyy uutta luovassa mielessä ja osaavissa käsissä.

Salon seudulla elokuussa pidettävien valtakunnallisten Kotiseutupäivien merkeissä Halikon Rikalanmäen näyttelyyn haluttiin täksi kesäksi Halikon omia taiteilijoita. Heistä Erkka Auermaa ja Tuula Nikulainen olivat jo 90-luvun alkupuolella mukana luomassa taide- ja käsityöläiskeskusta Rikalanmäellä sijaitsevaan Wiurilan vanhaan vaunuvaajaan. Työ ei sujunut vastoinkäymisittä, kun tuli tuhosi lähes valmiiksi saadut tilat. Nyt näyttelytilat ja alakerrassa sijaitseva krouvi palvelevat kuitenkin jo neljättätöistä kesää.

–Nämä ovat suurimmat ruukut, joita olen tähän mennessä tehnyt, sanoo Rikalanmäellä asuva ja työpajaansa pitävä Johanna Sarparanta. Luontoaiheilla kukista sammakoihin koristellut ruukut hän rakentaa ikivanhalla tekniikalla, pelkästään käsin savinauhasta kerros kerrokselta. Uutta edustaa vain rautasahan teränpätkä, jota tarvitaan viimeistelyvaiheessa.

–Astia rakennetaan kerros kerrokselta, alhaalta alkaen, pyörivän jalustan päällä, kertoo Sarparanta.

Suuren ruukun runko on saatava kantamaan itse itsensä.

–Jos se on liian jyrkkä, se helposti repeää.

Tässä koossa työskenneltäessä yhden ruukun teko voi kestää viikonkin. Reuna pidetään kosteana koko ajan.

Keramiikkapalat ovat tärkeä tekijä vanhojen kulttuurien tutkimuksessa. Sarparantaa huvittaa ajatus siitä, että sadan vuoden kuluttua joku ehkä löy-

tää jäännöksiä hänenkin ruukuistaan ja tekee niistä päätelmiä menneisyydestä. Yhdessä Tuula Auermaan kanssa he tulevat kuitenkin siihen tulokseen, että kuva nykyajasta olisi sillä tavalla kovin vääristynyt.

Työskentely Rikalanmäellä menneisyyden ja luonnon keskellä yhdessä neljän muun käsityöläisen kanssa antaa työlle aikaperspektiiviä.

Auermaat ovat löytäneet yhdessä ikonitaiteen ja opiskelleet sitä mm. Valamossa. Kumpikin vie saatuja ajatuksia nyt omaan suuntaansa: Tuula temperamaalauksina, Erkka rakutekniikalla valmistettuina enkeliveistoksina. Muotokielen ohella ikonimaalauksen henkinen ja hengellinen maailma ovat puhutelleet.

Johanna Sarparanta ja ruukku

Erkka ja Tuula Auermaa

*Taidenäyttelyn ohella vintillä on esillä arkeologinen näyttely **Miekka – Menneisyys – Maisema**, jossa kerrotaan Rikalan rautakautisista miekka-löydöistä. Esillä on mm. seppä JT Pälikön valmistama taidokas replika aikansa huippua edustaneesta Gicelin-miekasta.*

Tuula Nikulainen ja kota

Korvakota ja hevoshuovutuksia

Keskellä näyttelytilaa seisovat valkoiseen huopaan kuin huurteeseen puettuina kodan runkopuut. Sisällä valkoinen huopanuttu ja lattialla ruusukuvioinen huivi. Tekstiilitaiteilija Tuula Nikulainen teki työn viisi vuotta sitten.

–Aloin tehdä valkoista huopaa, kun ymmärsin, että tuleamme menettämään talvet ja lumen, hän sanoo.

Kaksi muuta huopatyötä ovat silkkaa väriä. Itämeren merenneito-madonnaa ympäröi voimakas punainen kuin veri.

Valkoinen pitkänmallinen kota on lappalaisten korvakota, jossa on kuin kaksi pyöreää pistekotaa rinnakkain. Rekonstruktio on katoavan nomadielämän muistomerkki, kun kaikkialla maailmassa kevyemmät elämäntavat integroidaan valtakulttuuriin.

Kotia ja telttoja on ollut monia erilaisia. Nikulainen näyttää kaarevia puita korvakodan kummassakin päässä. Ne olivat kodan käyttäjälle niin arvokkaita, että ne kuljetettiin mukana seuraavaakin leiriin.

–Ihmettelin pitkään, mikseivät

puut mene ristiin kuten vaikka intiaanien tiipiissä. Kuvissa puut jäivät kuitenkin aina piiloon. Kesti kauan, ennen kuin löysin sellaisen vanhan valokuvan, jossa on pelkät rangat ja rakenne näkyy.

Nikulainen yhdistää töissään mytologiaa ja luonnontiedettä folkloristien koulutuksella. Taiteilijaksi päätyminen oli silkkaa sattumaa, sanoo hän. Sattuman nimi oli Hannele Königäs, joka näytti Turussa kaupungin toiminnanohjaajille, miten huopaa tehdään.

Nyt Nikulaisella on huopaa hiuksissaan, ja oman huopatyön lisäksi hän vetää mm. lapsille tarkoitettuja huovutuskursseja. Hän on opiskellut ja opettanut huovutusta Mongoliassa.

–Maailman vanhin tunnettu tekstiiliveistos on skyyttien tekemä huovutettu joutsen, Nikulainen kertoo.

Venäläisen Rudenkon 1940-luvulla Altailla tekemät löydöt ja niistä kertova teos ovat hänelle alan raamatut. Skyytit tekivät jopa 16 neliömetrin suuruisia huopia.

–Se oli oikea huopakulttuuri, jossa asuttiin huopamajoissa, vastasyntyneet lapset kiedottiin huopaan ja viimeiseksi vielä vainajatkin. Naisten hautakampauksissa hiuksissa on huovutuksia. Hevosetkin puettiin haudattaessa peuroiksi tai hirviksi, niille tehtiin huopasarvet!

Paljon huomiota saanut löytö, skyyttien tatuoitu jääprinsessa oli myös haudattu huopajalkineissa.

Nomadikulttuureille huopa oli selviytymisen keskeinen väline, jota käytettiin asumusten lisäksi mm. satuloissa, aseiden osissa ja myös mongolien sotajoukkojen kevyissä haarniskoissa, joihin oli huovutettu sisään metallia.

Nikulainen sanoo huopaa maailman vanhimmaksi jalosteeksi. Villaa muutetaan kemiallisesti, emäksen avulla, toiseen olomuotoon. Silti villan hyvät ominaisuudet säilyvät – huopa sitoo kosteutta ja luovuttaa kastuessaan lämpöä. Kun huovat ovat riittävän isoja, ne huokuvat lämpöä.

Suurten, useiden neliömetrin suuristen huopien teko on vaikeaa ja

raskasta pelkin ihmisvoimin. Mongolit ovat käyttäneet apuna hevosta, ja samoin tekee Tuula Nikulainenkin suurimmat työnsä oman suomenhevosen kanssa.

–Apuna käytetään isoa puuvillakangasta tai mattoa. Sen päälle tehdään märillä, värjätyillä villoilla kuva. Apukangas ja villa rullataan tiukkaan tukin ympärille ja se tulee kärryjen perään kuin jyrä, Nikulainen kuvailee.

Vesi, mätysaippua ja lämpö yhdessä keskipakovoiman kanssa huovuttavat villakuidut.

Rullan avaaminen on jännittävä vaihe, varsinkin lasten ja nuorten kanssa työskenneltäessä. Silloin nähdään, valmis kuva. Mitä syntyi – ovatko värit pysyneet paikallaan?

Nykyään Nikulainen puhuu entistäkin enemmän suomenlampaan puolesta. Sen villan huopumisominaisuudet ovat paremmat kuin muiden rotujen, joiden villaa kehräämöissä monesti sekoitetaan joukkoon.

Folkloristin opinnoista oli apua, kun Nikulainen lähti hakemaan aineistoa huovan käytöstä. Yliopiston kirjaston kautta löytyneen aineiston lisäksi käsiin osui National Geographicalin teemanumero. Siinä vaiheessa Tuula oli jo päässyt huovan teossaan hyvään alkuun ja tunnisti, mistä oli kysymys.

–Kuvassa mies ratsasti hevosella kääro perässään. Ajattelin, että ei voi olla totta – se tekee huopaa!

Huopatalojen teko elää edelleen Mongoliassa vankasti. Sen sijaan jalkineiden ja hattujen työtavat olivat jo unohtuneet, ja niiden mieleen palauttamisessa suomalainen tietotaito oli avuksi.

–Heillä huovutus omaksutaan jo äidinmaidossa, sen verran nopeasti he omaksuivat asian!

Mongoliaan päästäkseen Nikulainen mm. opiskeli kieltä vuoden verran Suomessa asuvan burjattinaisen kanssa.

Tuula Nikulaisella on samaan aikaan näyttelyt sekä Halikossa että eteläisellä pallonpuoliskolla Uudessa Seelannissa. Heinäkuun loppupuolella hän matkustaa sinne pitämään kolme huovutuskurssia.

–Kuvien teko ja kolmiulotteinen tapa käsitellä villaa ovat heille uutta, sanoo Nikulainen.

Lounais-Suomen esihistoriamatkailuyhdistys Louhi

Syysretki Etelä-Karjalan muinaisjäänneksille

14.-16.9.2007

Linja-auto lähtee Turusta klo 7.00 perjantaiaamuna ja poimii tarvittaessa reitin varrelta. Ajomatka on pitkä, mutta aiomme ehtiä esihistoriakohteisiin myös matkan varrella. Kohdeajat ovat vielä summittaiset.

Hinta ja ilmoittautuminen

Osallistujia/Hinta jäseniltä/muilta	
15	180 /200 euroa
25	160 /180 euroa
35	140 /160 euroa

Menomatka perjantai 14.9.

09.30 Janakkalan Hakoisten muinaisjäänne-ryhmä

14.30 Taipalsaaren Kuivaketveleen linnavuori, matkalla omakustanteinen kahvi/ruokailutauko

16.00 Opastettu tutustuminen Lappeenrannan linnoitukseen

18.00 Majoittautuminen Lappeenrannan Scandic Patria -hotelliin (Kauppakatu 21). Hotelli sijaitsee Lappeenrannan keskustassa, joten vapaa-valintainen iltapala ja omaa aikaa. Saunamahdollisuus.

Lauantai 15.9.

09.30 Hotelliaamiaisen, lähtö Lappeenrannan Kauskilan kalmistolle

11.00 Imatran koski

12.00 Lounas Imatran Valtionhotelli

14.00 Imatran Lammassaaren kivikautinen asuinpaikka

15.00 Ruokolahden Kolmiköytisen vuoren kalliomaalaus

17.00 Parikkalan Romanonkankaan pyyntikuopat

18.00 Majoittuminen Parikkalan Hotelli Laatokan porttiin, omakustanteinen iltapala

Paluumatka 16.9.

09.30 Hotelliaamiaisen, lähtö Saaren Kokkosmäen kuppikivelle

10.30 Uukuniemen Papinniemi

12.30 Omakustanteinen lounas Savonlinnan seudulla

15.00 Hollola Kapatuosian linnavuori

19.00 Takaisin Turussa, matkalla pyhädytään kahville tai syömään

Hintaan sisältyy:

Linja-autokuljetukset, opastukset, lounas Imatran Valtionhotellissa, hotelliaamiaiset lauantaina ja sunnuntaina, majoitus kahden hengen huoneissa, myös lisävuode mahdollinen. Oppaana matkalla toimii alueen esihistorian asiantuntija, arkeologi Ville Laakso. Jos osallistujia on vähemmän kuin 15, matkan hinta arvioidaan uudelleen kuljetusvälineen mukaisesti.

Sitovat ilmoittautumiset 31. heinäkuuta klo 16 mennessä sähköpostitse osoitteeseen louhiry@louhiry.org tai puhelimitse Maija Kärki 050-3797471 tai Päivi Lönnberg 0400-320018. Majalta tai Päiviltä voi kysyä lisätietoja.

Ilmoittautuneille lähetetään elokuun alussa varmistettu tieto matkan toteutumisesta ja hinnasta sekä maksuohje.

Jos ilmoitat sähköpostiosoitteen, tiedotamme sähköpostitse, muutoin kirjeitse. Ilmoita:

– Lähtijän nimi, osoite, puhelin, sähköpostiosoite.

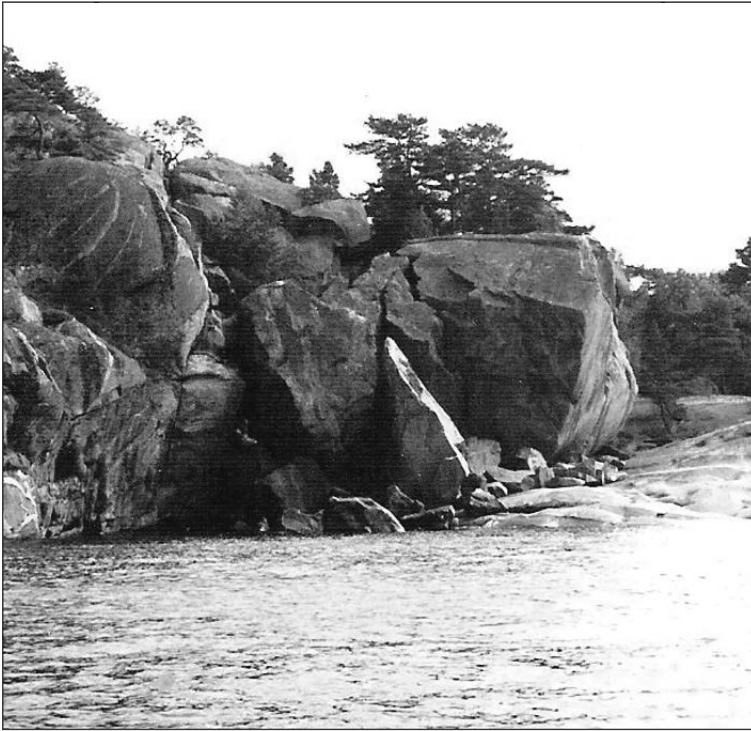
– Kenen/keiden kanssa haluat majoittua, otatko tarvittaessa huoneeseen lisävuoteen, erikoisruokavalioid.

– Haluatko liittyä Louhi ry:n jäseneksi. jäsenhintaa koskee vuoden 2007 jäsenmaksun maksaneita.

– Voit esittää myös toivomuksen matkanvarren pysäkeistä, jolta haluaisit nousta kyytiin.

Jos tulijoita on yli maksimimäärän, otamme huomioon jäsenyyden ja ilmoittautumisjärjestyksen.

Tervetuloa mukaan!

KYRKSKÄRIN KALLIO- KIRKOSSA

Suuret lohkarit ovat irronneet emäkalliosta. Etualta kivien välistä on kulku taaempaan olevaan kymmenen metriä leveään "kirkkosaliin".

Saaristomeren hienoimpia näköalapaikkoja, aarnimetsiä, kauniita kalliomuodostelmia, luolia, jopa luonnon rakentaman kivisen kirkon ja huikaisevia merinäkymiä tarjoava Tistronskär on jäänyt monelta saariston kulkijalta sivuun, vaikka se sijaitsee parhailla purjehdusvesillä, Saaristomeren kansallispuiston alueella Gullkronan selän eteläisessä osassa.

Dragsfjärdin kunnan alueella oleva Tistronskärin saariryhmä sijaitsee runsaat kolme meripeninkulmaa Högsårasta länteen. Saman verran on saarelta matkaa Tunnhamniin etelälounaassa. Tistronskärit muodostuvat useasta eri saaresta, joista suurin on eteläisin Södra Tistronskär. Muita saaria on pohjoinen Norra Tistronskär ja sen vieressä länsipuolella Kyrkskär, joka on saanut nimensä mahtavasta kivimuodostelmastaan, Tistronskärin "kirkosta".

Kyrkskär ja Södra Tistronskär ovat toisissaan kiinni vuosisataisen maan nousun rakentamalla kannaksella. Myös Kyrkskärin ja Norra Tistronskärin välinen salmi on hiekkapohjainen, keskikohdaltaan kahluusyvyinen. Saariryhmää ympäröivät Gullkronan hautalaskeumaan kuuluvat syvät vedet ja heti rantojen ulkopuolella syvyidet ovat 40, paikoin yli 60 metriä. Saaria on sen vuoksi helppo lähestyä ja hyviä rantautumispaikkoja löytyy runsaasti.

Södra Tistronskärin pohjoisrannalla on

kaunis luonnon muodostama laguuni, joka antaa suojaisan, hyviä ankkurointi- ja kiinnityspaikkoja tarjoavan sataman. Myös Kyrkskärin pohjoisrannan kallioihin voi kiinnittyä lyhyitä "kirkossakäyntejä" varten. Saarilla on muutamia kesämökkejä, joiden pihapiiriä ja yksityisyyttä on syytä kunnioittaa.

Saarien yksinäisestä ja vakioiteiltä syrjässä olevasta sijainnista huolimatta on niillä vuosikymmenien ja vuosisatojen aikana käynyt monenlaista kulkijaa ja retkeilijää. Jääkauden tasaisiksi hiomiin rantakallioihin ovat retkeilijät jättäneet omat puumerkinsä; he ovat käyttäneet sileitä kalliopintoja vieraskirjanaan ja hakanneet kiveen kymmenittäin nimiä, nimikirjaimia ja vuosilukuja. Vielä näkyvissä olevat merkkaukset ovat kaikki peräisin 1900-luvulta ja vanhin lienee 30-luvulta.

Saariryhmä on saanut nimensä siellä vilheinä kasvavista mustaviinimarjapensaista. Mistä ne ovat aikoinaan saarille tulleet, ei liene tarkkaa tietoa. Tavanomainen leviämislähde on lintujen mukanaan kuljettamat siemenet. Saattaa tietysti olla myös niin, että joku saarella aikanaan asustellut on ne muualta tuonut ja istuttanut sinne.

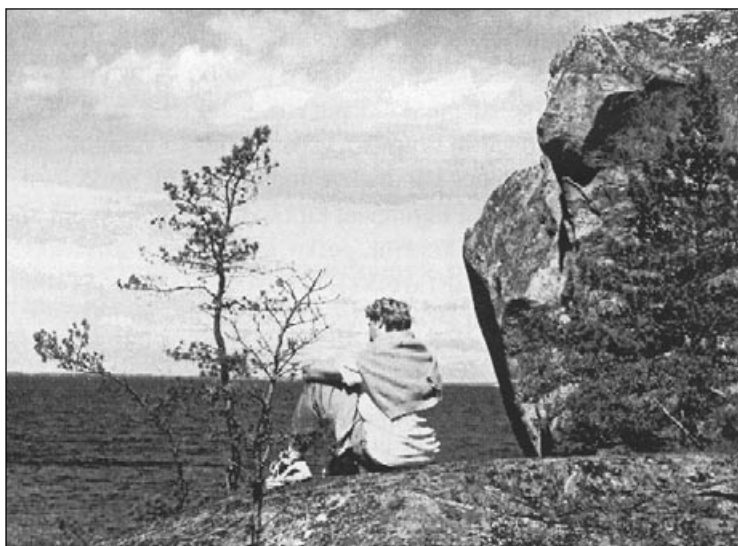
Kasvusto on saarilla muutoinkin monipuolinen. Södra Tistronskäriltä löytyy monenlaisia luontokohteita; on avaria korkeita kallioita, suota, ryteikköä ja aarnimetsää sammaloituneine puunrunkoineen ja tiheik-

köineen. Saaren yli kaksikymmentä metriä merenpinnan yläpuolelle kohoavalla huijulta on mahtavat näköalat. Siintävää huikaisevan sinistä merta joka suuntaan yli Gullkronan eteläisen selän.

Kalliolta näkyvien lukemattomien saarten joukosta erottaa pohjoisen suunnalta Helsingholmin ja kansallispuiston korkeimman saaren, yli neljäkymmenmetrisen Högländin. Idässä lähimpänä näkyy veneilijöiden suosima levähdyspaikka Benskär ja sen takana Högsåran ja Holman korkeat kalliot. Etelän suuntaan katsoessa voi havaita taivaanrannassa Vänön ja Borstön siluetit ja vähän lähempänä Tunnhamnin rantakalliot. Lännessä, kuin aivan lähellä tuntuvat olevan Selgskärin tutut rakennukset ja niiden kyljessä Dömaskärin murheelisiä muistoja mieleen tuova vanha matala asumus.

Kyrkskärin pohjoiskärjessä oleva mahtava luonnon tekemä kivilouhos on saaren ehkä suurin ja suosituin nähtävyys. Satalaguunista johtaa melko helppokulkuisen, selvästi erottuva polku "kirkolle" asti.

Mahtavat, kenties jääkauden aiheuttamat voimat ovat repineet pohjoiskärjen kallios- ta valtavan 50 metrin pituisen ja kymmenisen metriä korkean kivilohkareen, joka on kallistunut pari-kolmekymmentä metriä emäkalliostaan irti. Näin siitä on syntynyt kallion ja lohkarin väliin suuri "kirkkosali", jonka idänpuoleinen pystysuora sei-

Kirkkopihalta" avautuva suurenmoinen merimaisema ja taustana jyrkät kalliot kiehtovat mieltä ja saavat vastakohtineen miettimään luonnon ihmeellisyyttä.

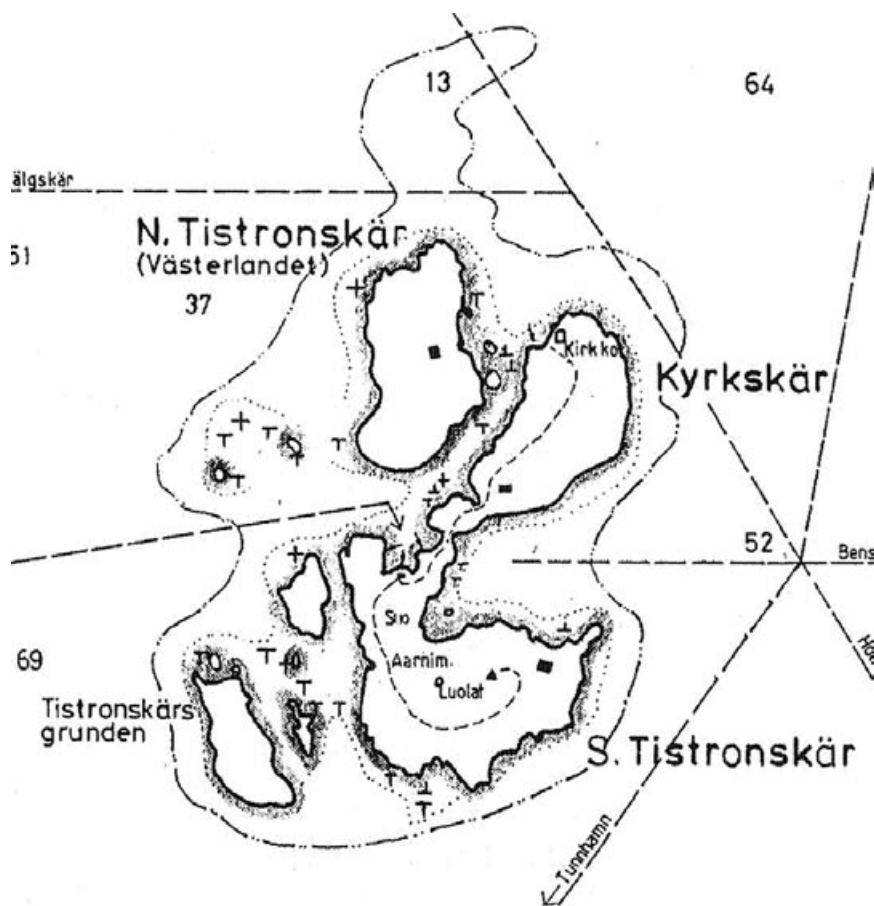
nä on lähes kahdenkymmenen metrin korkuinen.

Luonnonvoimat ovat kasanneet kirkkosalin päihin ja pohjalle muita suuria kilohkareita, jotka hyvän mielikuvituksen omaavat tunnistavat alttariksi ja saarnatuoliiksi. Yhden pystysuoran suuren kiilamaisen järkäleen voi kuvitella vaikkapa keltopuliksi.

Kirkon vieressä, sen länsisivulla, on iso silokallioinen mereen loivasti kallistuva

"kirkkopiha", jossa retkeilijät voivat viivähtää vaikka piknikillä ja aurinkoa ottamassa. Monet paikan tuntevat saaristolaiset ja merenkulkijat käyvät mahtavassa luonnon luomassa kirkossa kesäviikonloppuisin vain hiljentymässä ja keräämässä voimia arjen huoliin ja askareisiin.

Teksti ja kuvat Jouni Liuke

Untamalan kesänäyttely esittelee Vainionmäen rautakautiset kalmistot

Arkeologiakeskus Untamalan kesänäyttely esittelee Suomen merkittävimpiin muinaisjäänöksiin kuuluvan rautakautisen kalmistoalueen tutkimustuloksia ja löytöjä. Esillä ovat mm. hienot almandiinikoristeiset miekan nupin sivulevy ja kahvan hela sekä asehautojen esineistöä.

Laitilan Kodjalan kylässä sijaitseva Vainionmäki sijaitsee rautakautisen asutuksen ydinalueella. Vainionmäen A-kalmisto löytyi vuonna 1985. Moreenikumpareen tasoitusta paljasti rautakautisia loistoaseita, mm. neljä miekkaa, mikä on ainutlaatuista Suomessa. Kun yhdessä miekoista oli vielä koristeena ns. skandinaavista eläinornamentiikkaa, alettiin puhua päällikkökalmistosta ja kumpare päätettiin tutkia kokonaisuudessaan. Museovirasto toteutti arkeologiset kaivaukset vuosina 1986-1994 ja löytöaineisto osoittautui odotettua runsaammaksi ja monipuolisemmaksi.

Vuonna 1986 löydettiin A-kalmiston eteläpuolelta peltosaarekkeesta toinen kalmisto. B-kalmistoksi kutsutun kalmiston arvioitu laajuus on n. 600 m². Siitä on toistaiseksi tutkittu vain pieni osa, mutta vaikuttaa siltä, että se poikkeaa A:sta sekä rakenteeltaan, löydöiltään että ajoitukseltaan.

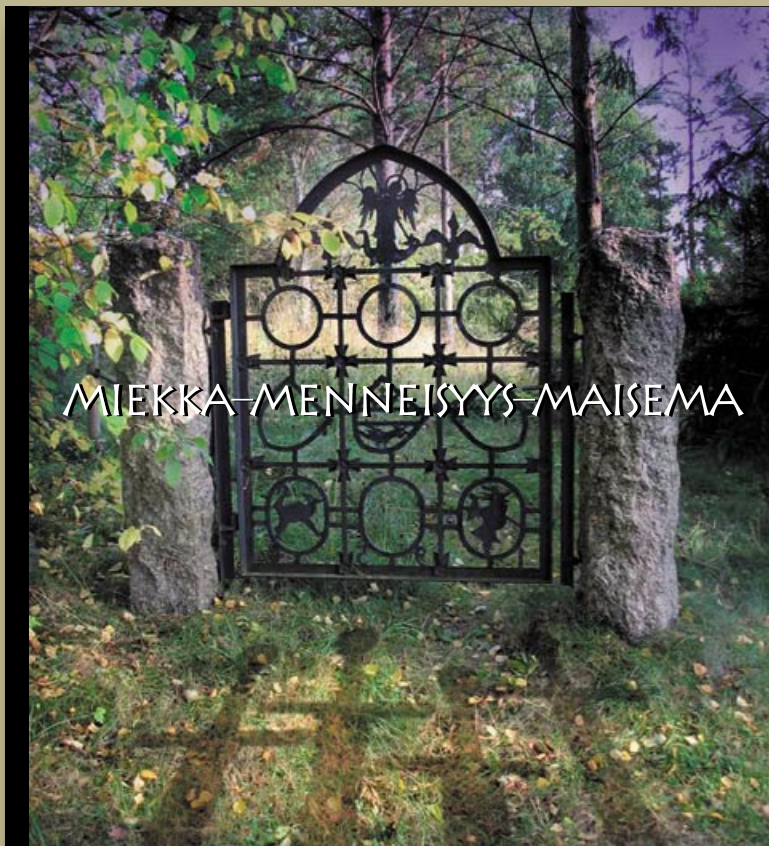
Vainionmäen B-kalmistoa on tutkittu Museoviraston järjestämissä yleisökaivauksissa vuosina 2004-2006. Yleisökaivaukset jatkuvat kesällä 2007.

Näyttelyn on koonnut yli-intendentti Leena Ruonavaara ja sen ulkoasu ovat suunnitelleet graafikot Tiina Miettinen ja Mikko Rautala.

"Vainionmäki"-näyttely on avoinna Arkeologiakeskus Untamalassa Laitilassa 25.5.-1.9.2007

Kesän aukioloajat: 28.5.-11.8. ti-la klo 11-17, 13.-31.8. ma-pe klo 11-17 ja sunnuntaina 26.8. klo 12-17.

Arkeologiakeskus Untamalan verkkosivut: <http://www.nba.fi/fi/untamala>

MIEKKA - MENNEISYYS - MAISEMA

Huipputekijöiden taidonnäyte!
Syksyn kauneimpia kirjoja ja
mielenkiintoinen lukuelämys
kaikille esihistoriasta ja
kulttuurimaisemanhoidosta
kiinnostuneille.

Laadukas lahja!

Kirjan myyntipaikkoja mm.
Halikon kunnanvirasto
Turun linnan museokauppa
Turun Akateeminen kirjakauppa
Kansallinen kirjakauppa
Aboa Vetus

Harkko

Naantalien ja Raision Akvarellitaiteen kesä 07
Euroopan valloittajat

31.5.-2.9.2007

Suomen akvarellitaiteen
yhdistyksen edustajat
Euroopan Akvarellitaiteen
Yhdistysten Liiton
näyttelyissä v.2004-06

Johanna Rytkölä
Arjen paratiiseja
31.5.-2.9.2007

Kivikausi

13.4.-31.12.2007

Raisio museo Harkko

Nallinkatu 2 Avoinna 1.6.-31.8.
21200 Raisio ma suljettu
Puh. 02-434 3381 ti-pe 10-18
www.raisio.fi/harkko la-su 12-15
Pääsyliput 3e/1e

Arkeologia NYT!

Arkeologia NYT! ilmestyy neljä kertaa vuo-
dessa. Seuraamme monipuolisesti sitä,
mitä arkeologiassa tapahtuu, ja etsimme
lukijoillemme uutta mielenkiintoista luetta-
vaa ammoisista asioista.

Voit tilata lehden maksamalla tilaushinta
Arkeologian jaoston pankkitilille 435510-
212481. Merkitse AINA VASTAANOTTAJAN
NIMI JA OSOITE pankkisiirtolomakkeen
tiedonanto-osaan tai tietokoneellia
maksettaessa vastaavaan paikkaan.

Vuosikerta 2007 18 euroa - uusille tilaajille
lähetään alkuvuoden numerot jälkikäteen.
Turun maakuntamuseon ystävät ry:n
jäsenhinta 15 euroa.

OJDÄ!

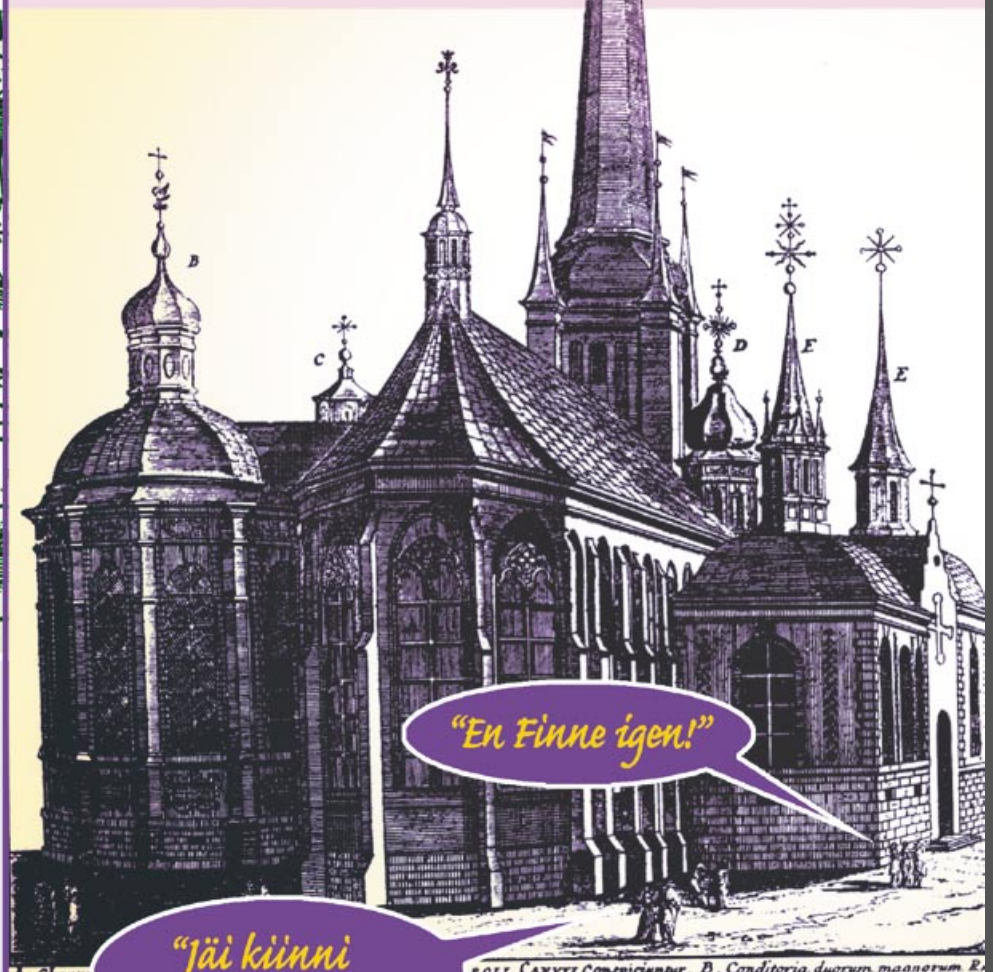
Stockholm-skvaller 1585

Löi poikansa
hengiltä
TEILIPYÖRÄÄN!

Englantilaiskauppiaiden
riita vaimosta!
Humalainen opettaja
tanssi
kaakinpuulla!

Uskelan murhaajan **HURJA PAKOMATKA**

A. Chorus

ROLI CANVIT Conspiciantur. D. Conditoria duorum manorum R.